

Verzameling J. ROLAND en E. DUCHESNE

Volledig Leergang van Aardrijkskunde ten gebruike van het lager Onderwijs

HAND-ATLAS

VAN

AARDRIJKSKUNDE

ten gebruike der Hoogere Graad

NAAR DE NIEUWE FRANSCH E UITGAVE VAN

Prof. Jos. HALKIN

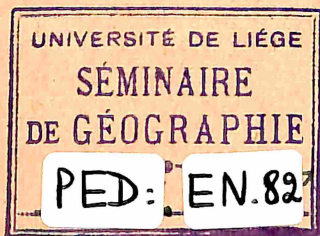
LEERAAR TER HOOGESCHOOL VAN LUIK

IN 'T NEDERLANDSCHE BEWERKT DOOR

Dr. Ern. VIAENE

LEERAAR AAN 'T KONINKLIJK ATHENAEUM VAN ANTWERPEN

11 FEB. 2003

JUNI 1920

NAMUR

Maison d'Éditions AD. WESMAEL-CHARLIER (Soc. an.)

RUE DE FER, 81

Diag. n° 1.

Mississippi (en Missouri) (AMERIKA) 6.650 km.

Nijl (AFRIKA) 5.920 km

Amazonenstroom (AMERIKA) 5.500 km.

Yang-tsé (AZIË) 5.100 km.

Kongo (AFRIKA) 4.700 Km.

Volga (EUROPA) 3.690 km.

Donau (EUROPA) 2.800 Km.

Don (EUROPA) 2.100 Km.

Rijn (EUROPA) 1.225 Km.

Weichsel (EUROPA) 1.050 Km.

Maas (EUROPA) 900 Km.

Seine (EUROPA) 776 Km.

De Hoogte der grootste BERGEN vergeleken in de verschillende werelddelen.

1. Everest (AZIË, Himalaya) 8.840 m.

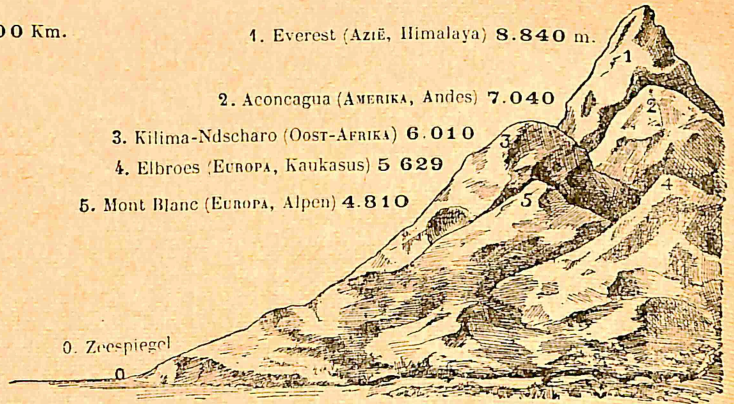
2. Aconcagua (AMERIKA, Andes) 7.040

3. Kilima-Ndscharo (OOST-AFRIKA) 6.010

4. Elbroes (EUROPA, Kaukasus) 5.629

5. Mont Blanc (EUROPA, Alpen) 4.810

0. Zeespiegel

De lengte der STROOMEN vergeleken. De voornaamste Stroomen der Wereld en eenige Stroomen van Europa.

De lengte van het NET DER SPOORWEGEN vergeleken in de verschillende Staten van Europa. (1913)

(Lengte der spoorlijnen per duizend vierkante kilometers.)

1^e rang : België.

België (283 Km.).

Gr.-Brittannië (133 Km.).

Zwitserland (120 Km.).

Duitschland (114 Km.).

Nederland (97 Km.).

Frankrijk (92 Km.).

Denemarken (84 Km.).

Oostenrijk-Hongarije (68 Km.).

Italië (60 Km.).

Portugal (31 Km.).

Zweden (30 Km.).

Spanje (29 Km.).

Roemenië (28 Km.).

Griekenland (25 Km.).

Bulgarije (20 Km.).

Servië (18 Km.).

Turkije (12 Km.).

Rusland (11 Km.).

Noorwegen (9 Km.).

Spanje (1 Km.).

Rusland (7 Km.).

Portugal (10 Km.).

Italië (10 Km.).

Zwitserland (14 Km.).

Zweden (15 Km.).

Oostenrijk-Hongarije (18 Km.).

Frankrijk (23 Km.).

Duitschland (25 Km.).

Groot-Brittannië (39 Km.).

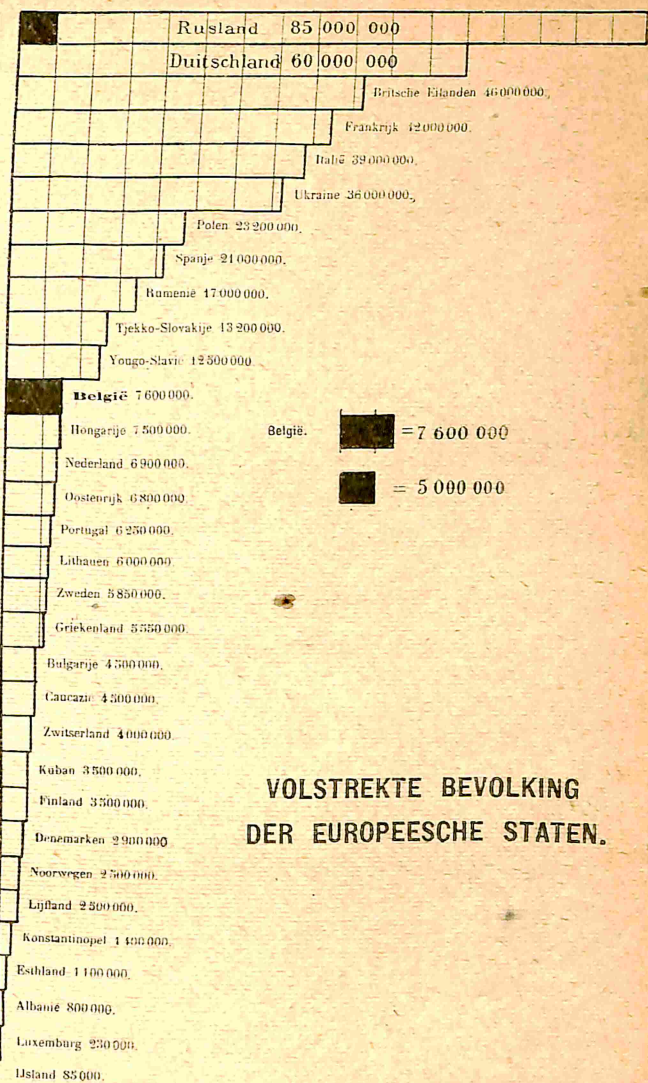
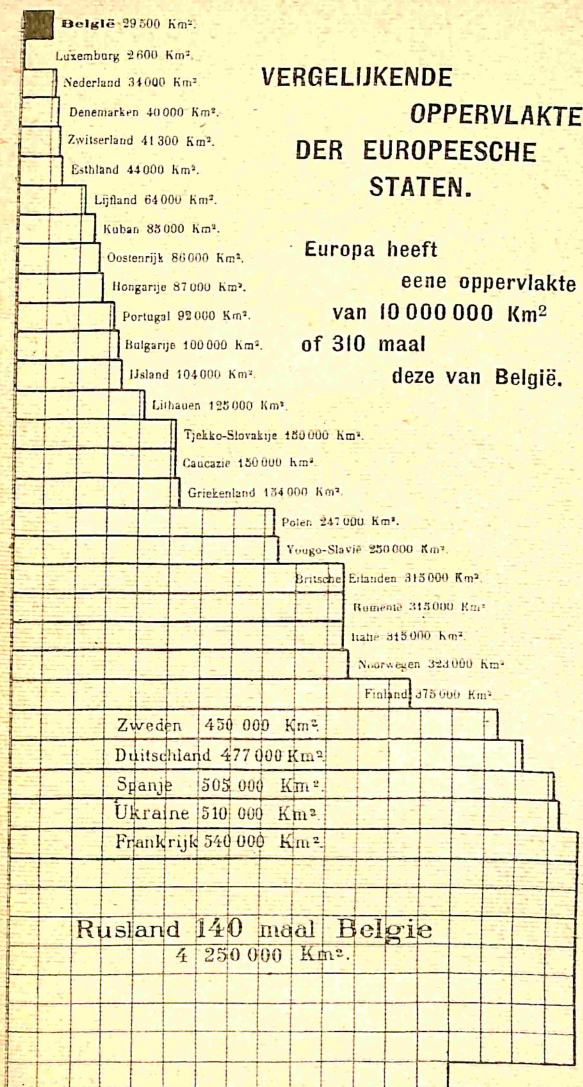
België (67 Km.).

Nederland (158 Km.).

1^e rang : Nederland.

(1913)

De lengte van het NET DER WATERWEGEN vergeleken in de voornaamste Staten van Europa. (Lengte der waterwegen per duizend vierkante kilometers.)

**VOLSTREKTE BEVOLKING
DER EUROPEESCHE STATEN.**

EVENREDIGE BEVOLKING DER EUROPEESCHE STATEN.

De cijfers duiden het getal inwoners aan per Km².
België heeft de grootste evenredige bevolking.

Diag. n° 4. (1910)

WIJN. — Wereldopbr. :
178 miljoen
Hectoliters

Portugal 4,5 Oost. Alger. 6,5 Spanje 8,5 20,5

Frankrijk 64 Italië 55

(De cijfers geven de
miljoenen Hectoliters aan.)

De mensch DRINKT vooral WIJN, BIER, THEE en KOFFIE.

BIER. — Wereldopbrengst :
270 miljoen Hectol.

Rusland 7 Frankr. 14 België 16 Oost.-H. 21 Gr.-Brittannië 55

Duitschland 73 Ver. Staten 65

(De cijfers geven de
miljoenen Hectoliters aan.)

THEE. — Wereldopbrengst :
570.000 ton

Java 17 Japan 39 Ceylon 82 Eng. Indië 112 China 316

KOFFIE. — Wereldopbrengst :
1.100.000 ton
(De cijfers geven de duizenden ton aan.)

Mejico 36 Guatema. 32

Venez. 60 N. Ind. 45 Columbia 36 Salv. 32 Haiti 29 Porto-Rico 20

Brazilië 737

(1910)

De mensch KLEEDT ZICH vooral met KATOENEN, WOLLEN en ZIJDEN STOFFEN.

Kor. 70 Braz. 100 Chin. 130 Egypte 290 Eng. Indië 650

Ver. Staten 2.930

KATOEN.

Wereldopbrengst :
4 miljoen
400 duizend ton
(In deze drie reek-
sen geven de cijfers
de duizenden ton
aan.)

Uruguay 40 Zuidafr. Un. 47

En. Ind. 40 Frankr. 47 Gr.-Britt. 60 N.-Zeel. 65 Spanje 47

WOL.

Wereldopbrengst :
1 miljoen 300.000 ton

Ver. Staten 130

Australië 247

Argentina 170

ZIJDE.

Wereldopbrengst :
23.000 ton

Frankrijk 0,7 Turkije 1,3 Italië 4,7

China 7,6 Japan 7,5

(1910)

GOUD.

Wereldopbrengst :
665.000 Kilogrammen
(De cijfers geven
de duizenden Kg. aan.)

Canada 15 E. Indië 16 Mejico 33 Rusland 42

Afrika 255 Ver. Staten 142 Australië 110

De EDELE METALEN zijn in de eerste plaats GOUD en ZILVER.

ZILVER.

Wereldopbrengst : 6.320 duizend Kilogrammen
(De cijfers geven de duizenden Kg. aan.)

Mejico 2.290

Ver. Staten 1.630

Spanje 130 Duitschland 150 Peru 300

Canada 690 Australië 530

Verzameling J. ROLAND en E. DUCHESNE

Volledig Leergang van Aardrijkskunde ten gebruike van het lager Onderwijs

HAND-ATLAS

VAN

AARDRIJKSKUNDE

ten gebruike der Hoogere Graad

NAAR DE NIEUWE FRANSCH E UITGAVE VAN

Prof. Jos. HALKIN

LEERAAR TER HOGESCHOOL VAN LUIK

IN 'T NEDERLANDSCHE BEWERKT DOOR

Dr. Ern. VIAENE

LEERAAR AAN 'T KONINKLIJK ATHENAEUM VAN ANTWERPEN

1 1 FEB. 2003

JUNI 1920

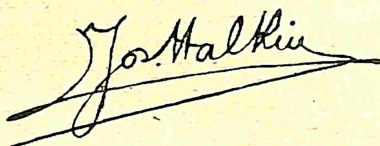
NAMUR

Maison d'Éditions AD. WESMAEL-CHARLIER (Soc. an.)

RUE DE FER, 81

EIGENDOM.

Alle exemplaren dragen het handteeken der schrijvers.

LIJST DER KAARTEN EN INHOUDSTAFEL :

Samenvattende diagramma's.	22. Provincie Henegouwen.
Voorafgaande begrippen.	23. id. Namen.
1. Wereldkaart en werelddalfronden.	24. id. Luxemburg.
2-3. Planiglobe; menschen variëteiten; groote reizen; land- en zeewegen.	25. Natuurkundig Europa (relief-kaart).
4. België : algemeen uitzicht (reliefkaart).	26. Staatkundig " "
5. België : waterloopen.	27. Frankrijk.
6. Natuurlijke streken, grondgesteldheid en voortbrengselen.	28. Groot-Brittanje en Ierland.
7. id. Laag-België (Ooster gedeelte).	29. Nederland, Scandinavische Staten, Noord-Rusland.
8. id. id. (Wester gedeelte).	30. Duitschland, Polen, Oostenrijk, Tjekko-Slovakije.
9. id. Midden-België.	31. Rnmenië, Hongarije, Oostenrijk, Italië, en Balkan-Schiereiland.
10. id. Hoog-België I.	32. Spanje, Portugal, Zwitserland.
11. id. id. II.	33. Natuurkundig Azië (relief-kaart).
12. Kool- en metaalnijverheid streken.	34. Staatkundig Azië.
13. België : nijverheid en handel.	35. Natuurkundig Afrika (relief-kaart).
14. id. spoorwegen.	36. Staatkundig Afrika.
15. id. staatkundige inrichting.	37. Natuurkundig Amerika (relief-kaart).
16. Provincie Brabant.	38. Staatkundig " "
17. id. West-Vlaanderen.	39. Natuurkundig Oceanië (relief-kaart) en staatkundig Oceanië
18. id. Oost-Vlaanderen.	40. Belgisch Kongo.
19. id. Antwerpen.	Cosmographische of wereld begrippen.
20. id. Limburg.	Samenvattende diagramma's.
21. id. Luik.	

Al in overeenstemming blijvende met het officieel programma, hebben wij in deze uitgave eenige veranderingen gebracht, over dewelke wij de aandacht moeten trekken : I. De platte wereldkaart, welke de Belgische willemsche handelsbetrokkingen terug gaf, kon noch behouden noch volledig worden, gezien den bijzonderen economischen toestand van nu den oorlog; zij werd vervangen door eene planiglobe (k. 2,3.) die aan de leerlingen een juist gedacht zal geven van de ligging en oppervlakte der vastelanden — II. Ten einde de leerlingen gewoon te maken de wereld op verschillende oogenpunten te aanschouwen hebben wij, bij de wereldkaart, (k. 1) vier halffronden gevraagd. — III. De kaarten der natuurlijke streken van België zijn vermenigvuldigd geworden, zonder deze daarom te overladen; eene kaart der kool- en metaalnijverheidstreken werd er aan toegevoegd (k. 12). — IV. De schaal der kaarten der Ooster — en midden Europeesche landen werd verminderd, zonder daarom veel van de aantekeningen weg te laten. — V. Belgisch-Kongo werd meer uitgebreid: twee kaarten en twee bladzijden tekst; het is noodwendig dat de leerlingen der lagere scholen beter onze kolonie kennen; zij levert aan onze nijverheid een deel der grondstoffen welke zij van doen heeft; en nu, meer dan ooit, moeten onze uitbreidingsblikken gericht zijn, tot onze prachtige en rijke Afrikaansche bezitting. — VI. Eindelijk, de staatkundige veranderingen, welke de verdragen van 1919 en 1920 medebrachten, werden in acht genomen.

VOORAFGAANDE BEGRIPPEN.

De *aardrijkskunde* is de studie der aarde (Physische of natuurkundige aardrijkskunde) en der menschen die ze bewonen (humanische of menschelijke aardrijkskunde).

I. — HOOFDVINDSTREKEN.

De hoofdwindstreken. — In den loop van den dag zien wij de zon in verschillende punten van den hemel. Naar die verschillende standplaatsen der zon heeft men vier *hoofdwindstreken* vastgesteld, welke zijn : het *Oosten*, het *Westen*, het *Zuiden* en het *Noorden*.

Het *Oosten* is de streek van den horizon waar de zon 's morgens verschijnt; het *Zuiden* is de streek waar zij 's middags (in onze gewesten) prijkt; het *Westen*, die waar zij 's avonds verzwijnt; het *Noorden* ligt tegenover het Zuiden.

De *horizon* of *gezichteinder* is de cirkel, die de punten vereenigt, waar de hemel de aarde schijnt te raken.

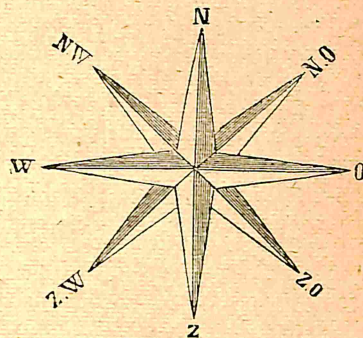
Orienteering. — Zie bl. 56.

De tussehnstreken. — Tusschen de hoofdwindstreken liggen vier tussehnstreken : het *Noordoosten*, — het *Zuidoosten*, — het *Zuidwesten*, — het *Noordwesten*.

De windroos. — De hoofd- en de tussehnwindstreken

worden voorgesteld door eene figuur, die men de *windroos* noemt.

In de windroos en ook op de *aardrijkskundige* kaarten bevindt zich het Noorden van boven, het Zuiden van onderen, het Oosten rechts, het Westen links; men duidt gewoonlijk het Noorden aan door de verkorting N., het Zuiden door de verkorting Z, het Oosten door de verkorting O., en het Westen door de verkorting W.

Windroos.

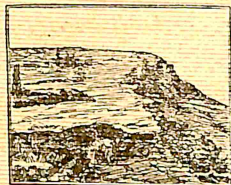
II. — LAND EN WATER (PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE).

Vorm der aarde. — De aarde is een reusachtige *bol* of *sfeer*, die eenen omtrek heeft van 40.000 Km. — Men stelt haar in het klein voor door eene *aardglobe* : deze is er de eenigste juiste voorstelling van.

De aarde is afgezonderd in de oneindige ruimte : zij heeft geen steunpunt. — Men onderscheidt aan de oppervlakte der aarde *land* en *water*.

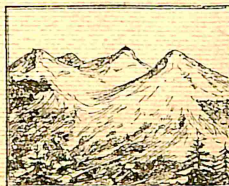
De Aarde in de ruimte.

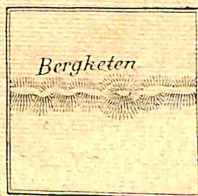
Hoogvlakte.

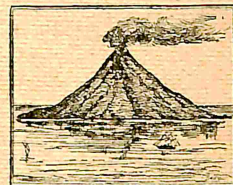
Hoogvlakte

Bergketen.

Bergketen

Vulkaan.

Vulkaan

A. — Land.

De oppervlakte der aarde vertoont ons *bergen*, *vulkanen*, *vlakten*, *valleien* en *eilanden*.

Berg. — Een *berg* is een aanzienlijke massa aarde of rots, die zich boven den omringenden bodem verheft.

De verschillende deelen van een berg zijn : de *voet*, de *helling* en de *top*.

Eene *bergketen* is een onafgebroken bergreeks. De schakeling hunner hoogste toppen, vormt een *bergrug*.

Een *heuvel* is een kleine berg; een *heuveltje* is eene kleine hoogte.

Eene *bergngte* of *pas* is eene tussehnruimte in eene bergketen, waardoor doorgang verleend wordt.

Vulkaan. — Een *vulkaan* is een *berg*, die door eene opening, *krater* genoemd, verschillende brandende stoffen uitwerpt.

Vlakte. — Eene *vlakte* is eene groote uitgestrektheid gronds, met eene effene of zachtjes golvende oppervlakte.

Eene *hoogvlakte* is eene vlakte hooger gelegen dan het omliggende.

Vallei. — Men noemt *dal* of *vallei* de laagte tus-
schen twee bergen.

Een *klein dal* is tusschen twee heuvels gelegen.

Eiland. — Een *eiland* is een stuk land aan alle kanten
door water omgeven. — Een *archipel* is eene groep
van verscheidene bijeenliggende eilanden. — Een *vaste*
land is een zeer uitgestrekt eiland.

Schiereiland. — Een *schiereiland* is een stuk land,
dat aan alle zijden behalve eene door water is omgeven.

Eene *landengte* is de strook lands, die een schier-
eiland aan het vasteland verbindt.

Kaap. — Een *kaap* is een in de zee vooruitstekend
stuk land.

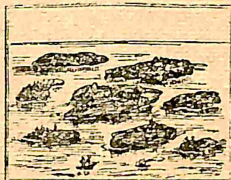
Kusten. — Men noemt *kusten* de natuurlijke gren-
zen tusschen land en zee.

Het *strand* is eene kust met zachte helling en doorgaans met
zand of kiezelsteentjes overdekt.

Eene *rotskust* is steil en rotsachtig.

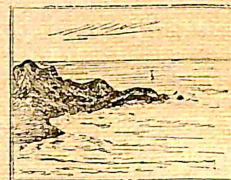
Eiland.

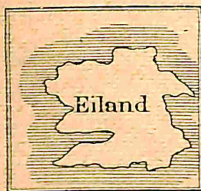
Archipel.

Schiereiland en landengte.

Kaap.

B. — Water.

Men vindt op de aarde *zout* water, dat eenen onme-
telijken plas vormt, die zee of ocean genoemd wordt,
zoet water, dat doorgaans naar de zee loopt (stroom-
ende wateren en meren), *bevrozen* water in de
poolstreken en op de hooge bergen (gletschers), en
onderaardsche wateren.

Eene *beek* is een smal en ondiep water.

Eene *rivier* is een aanzienlijker water gevormd door de
vereeniging van verscheidene beken.

Een *stroom* is een breed en diep water, dat in de zee uit-
loopt. — Een *kanaal* of eene *vaart* is een door den mensch
gegraven water.

Deelen van een water. — De deelen van een water
zijn : de *bron*, de *mond*, de *samenloopen*, de
bedding en de *oevers*.

De *bron* of *oorsprong* is de plaats waar een loopend water
begint te vloeien.

De *mond* van een stroom is de plaats waar hij in de
zee uitloopt.

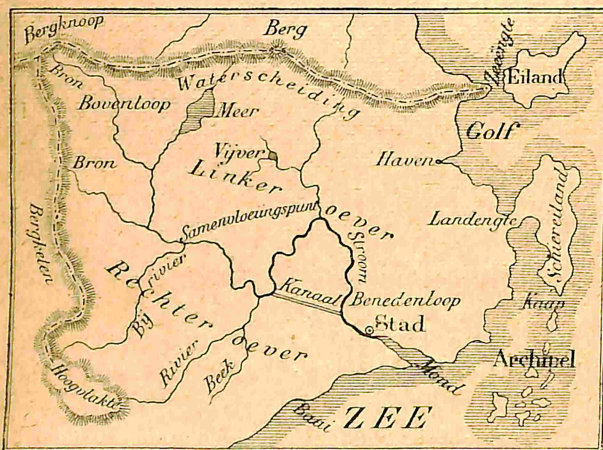
De *samenloop* van twee wateren is de plaats waar zij zich
vereenigen.

De *bedding* van een water is de diepte waarin het loopt.

Aan beide kanten van de bedding zijn de *oevers*; wanneer
men op het water het aangezicht stroomafwaarts keert,
dan bevindt zich aan onze rechterzijde de *rechteroever*, en
aan onze linkerzijde de *linkeroever*. Voor ons bevindt de
benedenloop, achter ons, de *bovenloop*.

Bekkens. — Een zee- meer- of waterbekken
is de gezamenlijke grondoppervlakte wier wateren
naar die zee — dat meer of dat water henenvloeien.

Bekkens zijn gescheiden door *waterscheidingslijnen* (die met
bergruggen dikwijls niet overeen stemmen).

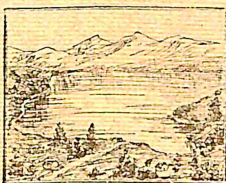
Stroomende wateren. — De stroomende wateren
worden onderscheiden in *beken*, *rivieren* en *stroom-
men*.

Meer. — Een *meer* is een aanzienlijke plas zoet of zout water, in het land gelegen.

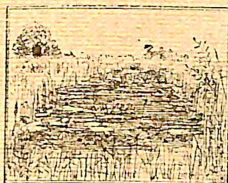
Moeras. — Een *moeras* is een stuk laag gelegen land, dat grotendeels met ondiep, stilstaand water is overdekt.

Golf. — Eene *golf* is een gedeelte van de zee dat diep in het land dringt. — Eene *baai* is eene kleine golf.

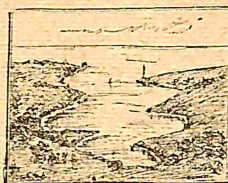
Zeeëngte. — Eene zeeëngte is een zeearm, die twee landen scheidt en twee zeeën of gedeelten van zeeën verbindt. — Sommige zeeëngten worden *kanalen*, *passen* en ook *bosporus* genoemd.

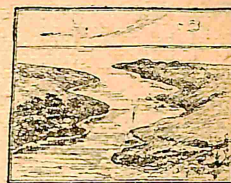
Meer.

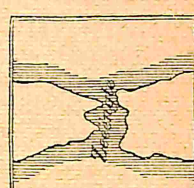
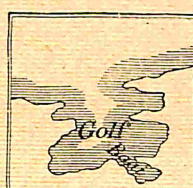
Moeras.

Golf en baai.

Zeeëngte.

III. — DE MENSCH (HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE).

Bewoonbare deelen der aarde. — De mensch kan enkel op het vasteland leven; zijn verblijf in de lucht of op 't water is slechts van korten duur. Toch gansch de aarde is niet bewoonbaar; zijn *onbewoonbare* deelen : 1° de woestijnen, uitgenomen hier en daar eenige oasen die water en planten verschaffen; 2° de hooge bergen met blijvende sneeuw of met gletschers bedekt; 3° de Zuider- en Noorderpoolstreken. — De meest bevolkte gordel is de Noorder gematigde gordel.

Menschelijke nederzettingen. — De menschenwoningen zijn *samengehoopt* in gehuchten, in dorpen, voorsteden en steden, of *verspreid* in kleine gehuchten en pacht-hoeven. De menschen woningen liggen doorgaans verspreid in streken waar veel bronnen voorhanden zijn of waar het gemakkelijk was waterputten aanteleggen (gelijk in de Kempen, zie bl. 43).

Een *gehucht* is eene kleine groep huizen van eene meerdere afgezonderd. — Een *dorp* is eene grootere verzameling van huizen, die door boeren en handwerkslieden bewoond worden. — Een *vlak* is een groot dorp. Eene *stad* is een belangrijk vlak met regelmatigde, geplaveide en met huizen omgeven straten. Men vindt er openbare pleinen, schoone gebouwen, zijke magazijnen en prachtige breede lanen. De buiten de stad gelegen wijken worden *voorsteden* genoemd.

Staatkundige verdeelingen. — De kleinste verdeeling in ons land is de *gemeente* : al de bewoners eener zelfde gemeente hebben een zelfde gemeentebestuur.

Het gemeentebestuur wordt gevormd door de volgende overheden : de *burgemeester*, benoemd door den Koning; de *sche-penen*, gekozen door den gemeenteraad en de gemeente *raads-leden* gekozen door de gemeente kiezers.

De *gemeenteambtenaren* en *bedienden* zijn : de *gemeentesecretaris*, de *gemeenteontvanger* en de *commissaris van politie* of de *veldwachter*.

De gemeenteoverheden vergaderen in het *gemeentehuis* of *stadhuis*, een gebouw dat aan de gemeente behoort. Deze bezit nog *scholen* en een *kerkhof*; vele gemeenten bezitten daarbij nog *gemeentegrond* en *-bosschen*.

Iedere gemeente heeft zijn grondgebied, wier *grenzen* ze afscheiden van andere.

De andere staatkundige verdeelingen van België zijn : het kanton, het arrondissement en de provincie; zie bl. 26.

Verdeelingen van het menschengeslacht. — Het menschengeslacht verdeelt zich in *menschen variëteiten* die zich onderscheiden door de gestalte, door de huidskleur, de natuur der haren, de vorm van den schedel, de kleur der oogen en door andere *natuurlijke* of *physische* kenmerken. — Houden wij enkel rekenschap met de huidskleur dan onderscheiden wij de volgende voorname variëteiten : de *witte variëteit* (of Caucasisch ras); de *bleekgele variëteit* (of Mongoolsch ras); de *bruingele variëteit* (of Maleisch ras); de *koperkleurige variëteit*; de *lichtebruine*; de *donkerbruine* en de *zwarte* (zie planiglobe; kaart 2-3).

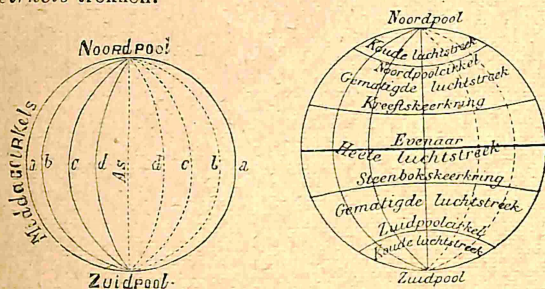
Het menschengeslacht verdeelt zich nog in ethnische groepen, die zich onderscheiden door de zeden, de gewoonten, de bakermat, de taal en andere psychische (den geest of de ziel betreffend) kenmerken. — De voornaamste Europeesche ethnische groepen zijn : de Latijnsche, de Germaansche, de Slavische, de Helleensche en de Finsche-Ougrijansche.

AARDBOL (zie kaart 1).

As en polen. — De aarde is, hoewel vrij, niet onbeweeglijk in de ruimte. Zij wentelt om zich zelve, en deze beweging, overeenkomende met die van eenen tol, heeft plaats om eene rechte lijn, welke *as* genoemd wordt.

De *aard polen* zijn de eindpunten der as. — De eene is de *Noordpool*, de andere de *Zuidpool*.

Cirkels. — Men kan op eene sfeer *grootte* en *kleine cirkels* trekken.

De *grootte cirkels* zijn deze, welke het sfeer in twee gelijke deelen of *halfronden* verdeelen: hun vlak bevat het middenpunt van de sfeer. — De *kleine cirkels* zijn die, welke de sfeer in twee ongelijke deelen verdeelen.

Middagcirkels. — De *middagcirkels* of *meridianen* zijn de grootte cirkels die door de beide polen gaan.

Evenaar. — De *evenaar* is een grootte cirkel, waarvan alle punten op gelijken afstand van de beide polen liggen.

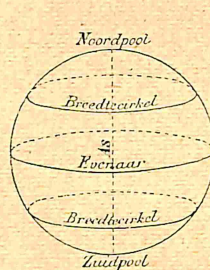
Breedtecirkels. — Men noemt *breedte-* of *parallelcirkels*, de kleine cirkels die evenwijdig van den evenaar getrokken zijn. Onder de parallelcirkels onderscheidt men de twee *keerkringen* en de beide *poolcirkels*.

De *keerkringen* zijn twee parallelcirkels $23\frac{1}{2}$ graden van den evenaar verwijderd. De Noordelijke heet de *Kreefsteekring*; de andere is de *Steenboksteekring*.

De *poolcirkels* zijn twee breedtecirkels op $23\frac{1}{2}$ graden van iedere pool getrokken. De Noordelijke is de *Noordpoolcirkel* of de *arctische poolcirkel*, de andere is de *Zuidpoolcirkel* of *antarectische poolcirkel*.

Asomwenteling, beweging der aarde om de zon, afstand- en plaats bepaling (zie bl. 56); voorstelling der aarde (zie bl. 38).

Aardgordels. — De *keerkringen* en *poolcirkels* verdeelen de aarde in 5 grootte *aardgordels*:

1° De *heete* of *verzengde aardgordel*, tusschen de *keerkringen* gelegen en door den evenaar doorsneden; — 2° de twee *gematigde gordels*, tusschen de *keerkringen* en de *poolcirkels*; — 3° de *bewozone* of de *twee koude gordels* binnen de *poolcirkels*.

Vastlanden. — Het land der aarde vormt drie grootte massa's, *vastlanden* genoemd.

1° Het *oude vastland*, bevattende Europa, Azië en Afrika; — 2° het *nieuwe vastland*. Het bestaat uit Noord- en Zuid-Amerika; — 3° het *australe vastland* of *Australië*.

Werelddeelen. — De drie vastlanden vormen met het overige land der aarde de 5 werelddeelen.

Europa; — Azië; — Afrika; — Amerika; — en Oceanië. — Amerika bestaat uit Noord- en Zuid-Amerika. — De poollanden zijn daarin niet begrepen.

Oceanen. — De vastlanden verdeelen de zee in vijf oceanen die de $\frac{3}{4}$ der aarde bedekken.

De Atlantische Oceaan; — de Grootte Oceaan of Pacificische Oceaan; — De Indische Oceaan; — de Noordelijke ijszee of Arctische Oceaan; — de Zuidelijke ijszee of Antarectische Oceaan. (Eerst op de aardbol, dan op de wereldkaart aan te leeren, kaart 1 en 2-3.)

GROOTE ONTDEKKINGSREIZEN.

De grootte aardrijkskundige ontdekkingen begonnen enkel met Christophorus Columbus in 1492. — Vóór hem kende men noch Amerika, noch Oceanië, noch zelfs de geheele uitgestrektheid van het oude vastland.

Christophorus Columbus, in 1492, uit Spanje vertrokken stak het eerst den Atlantischen Oceaan over en ontdekte het vastland van Amerika.

Vasco de Gama zeilde in 1497 om het Zuidpunt van Afrika (Kaap de Goede Hoop); stak den Indischen Oceaan over en landde op de kusten van Indië: de *zeeweg naar de Indiën* was gevonden.

Magellaan vertrok in 1519 uit Spanje, ging dwars den Atlantischen Oceaan door, voer ten Z. van Amerika door de straat, die zijnen naam draagt, en kwam zoo in den Grooten Oceaan en op de Philippijnen waar hij gedood werd. Zijne schepen kwamen naar Europa terug. 't Is de *eerste reis om de wereld*: zij had 3 jaren geduurd.

Cook een Engelsch zeevaarder; deed in 1788 eveneens eene reis om de wereld, in dezelfde richting als Magellaan. Op twee andere reizen waagde hij zich in de Zuidelijke en de Noordelijke IJszee.

La Perouse, een Fransch zeevaarder, vertrok uit Brest, in

1785, doorvaarde den Grooten Oceaan, en verging bij 't eiland Vanikoro (Oceanië).

Mac-Clure van de marine der Vereenigde-Staten, voer in 1853 door de Beringstraat, tusschen Azië en Amerika, en bereikte, gedeeltelijk per slede, de Noordelijke IJszee en den Atlantischen Oceaan: hij ontdekte aldus de Noordwestelijke doorvaart.

Noordenskjöld. Een Zweedsch zeevaarder, scheepte zich in 1879 op de *Vega* in. Langs het N. van Europa en Azië bereikte hij de Beringstraat, waardoor hij de Noordoostelijke doorvaart volbracht.

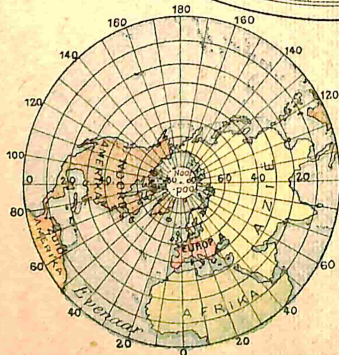
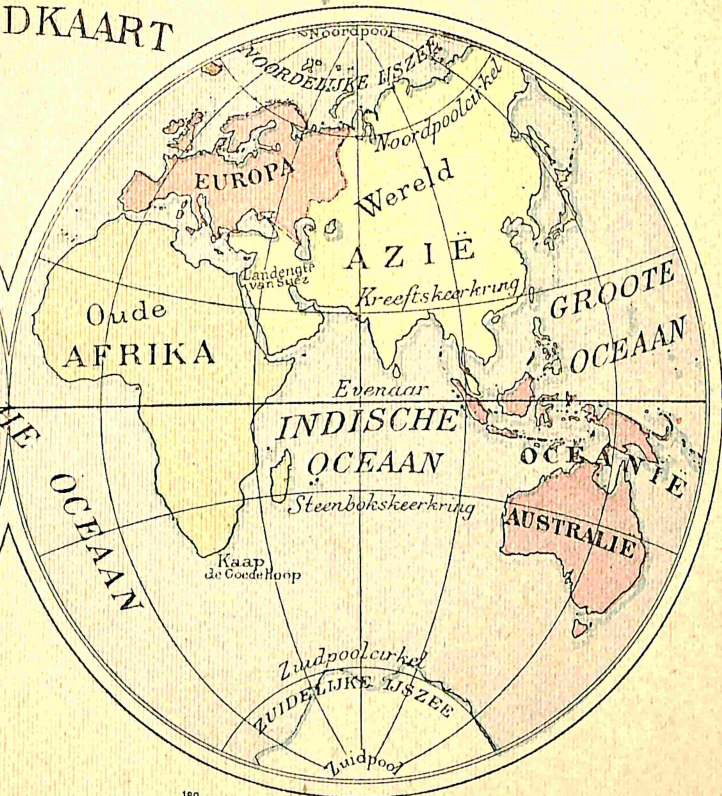
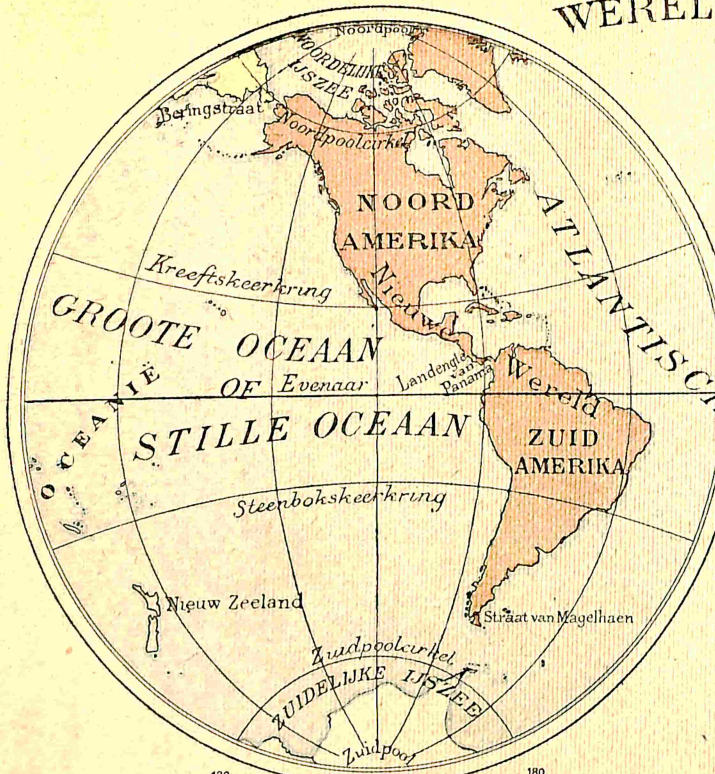
Nansen, een Noorsch zeevaarder, verliet Christiania in 1893, op de *Fram*, met het doel de Noordpool te bereiken. Hij volgde den weg van Nordenskjöld tot aan de eilanden van Nieuw-Siberië, daarna bereikte hij de 86ste parallel.

De Gerlache, Belgische Marine-Officier bereikte in 1898 aan boord der *Belgica*, den 71ste Zuider parallel, en was de eerste zeevaarder die in den Antarectischen gordel overwinterde.

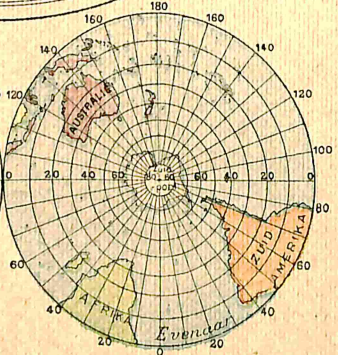
Peary, een Amerikaan, bereikte, op 6^{den} April 1909 de Noordpool.

Amundsen, een Noorweger, bereikte op 14de December 1911 de Zuidpool.

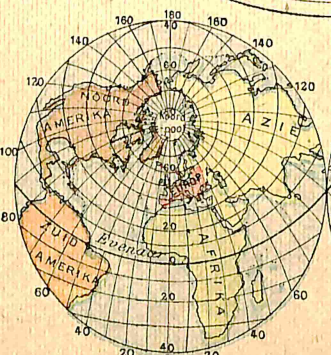
WERELDKAART

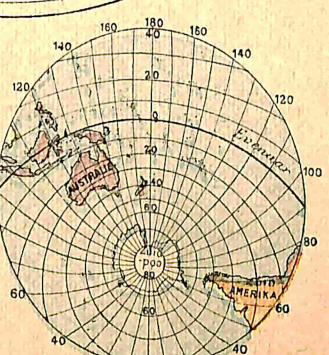
NOORDEL. HALFROND

ZUIDEL. HALFROND

LAND. HALFROND

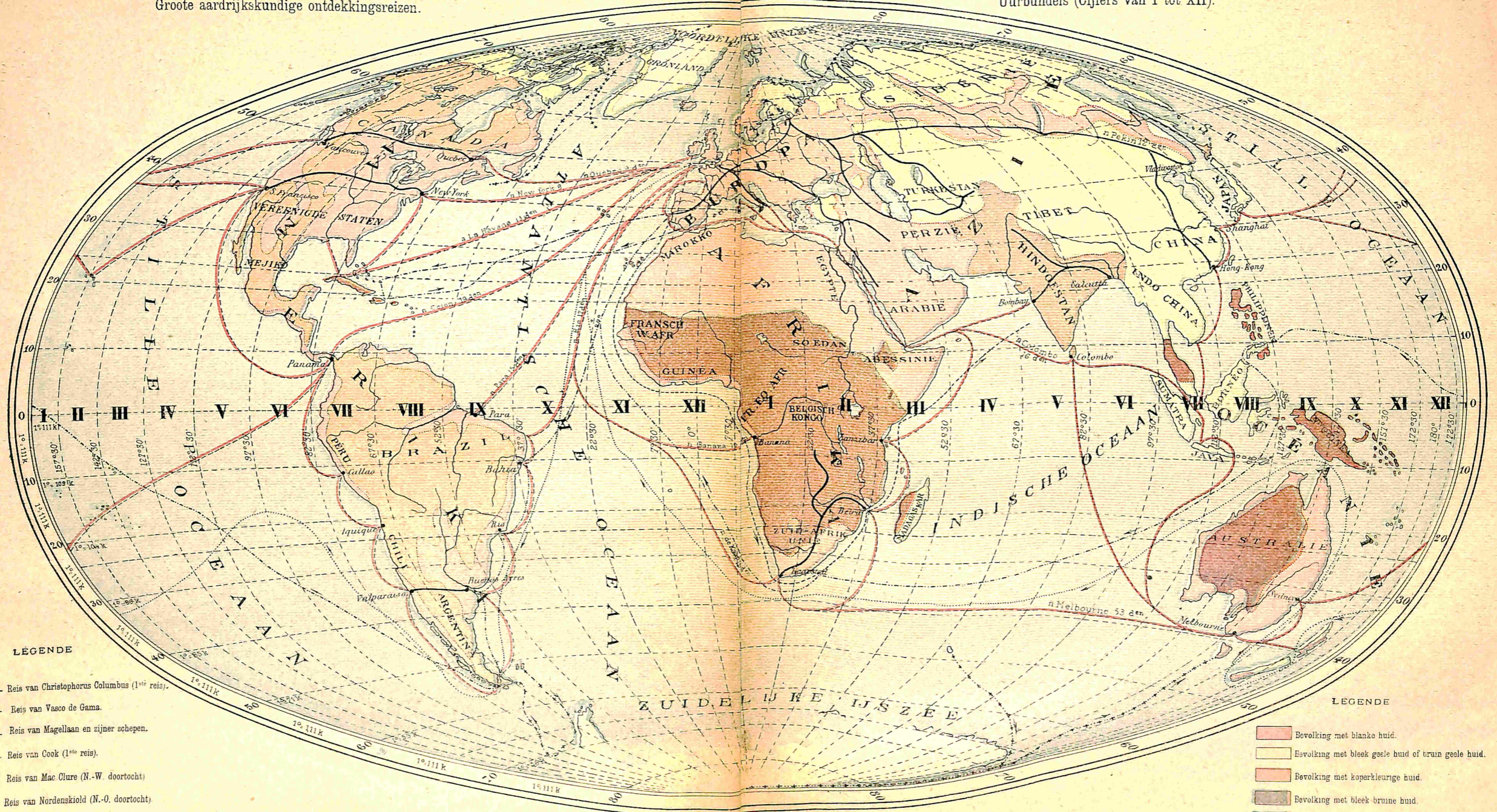

WATER. HALFROND

Voornaamste verdeelingen van het menschenras.
Grote aardrijkskundige ontdekkingsreizen.

PLANIGLOBE.

Voornaamste verkeerwegen en zeevaartlijnen.
Uurbundels (Cijfers van I tot XII).

LEGENDE

- Reis van Christophorus Columbus (1ste reis).
- Reis van Vasco de Gama.
- Reis van Magellaan en zijner schepen.
- Reis van Cook (1ste reis).
- +++++ Reis van Mac Clure (N.-W. doortocht)
- +++++ Reis van Nordenskiöld (N.-O. doortocht)
- +++++ Reis van Pearij (Noordpool ontdekking)
- Reis van de Gerlache (eerste overwintering in het Antartisch gebied)
- +++++ Reis van Amundsen (Zuidpool ontdekking).

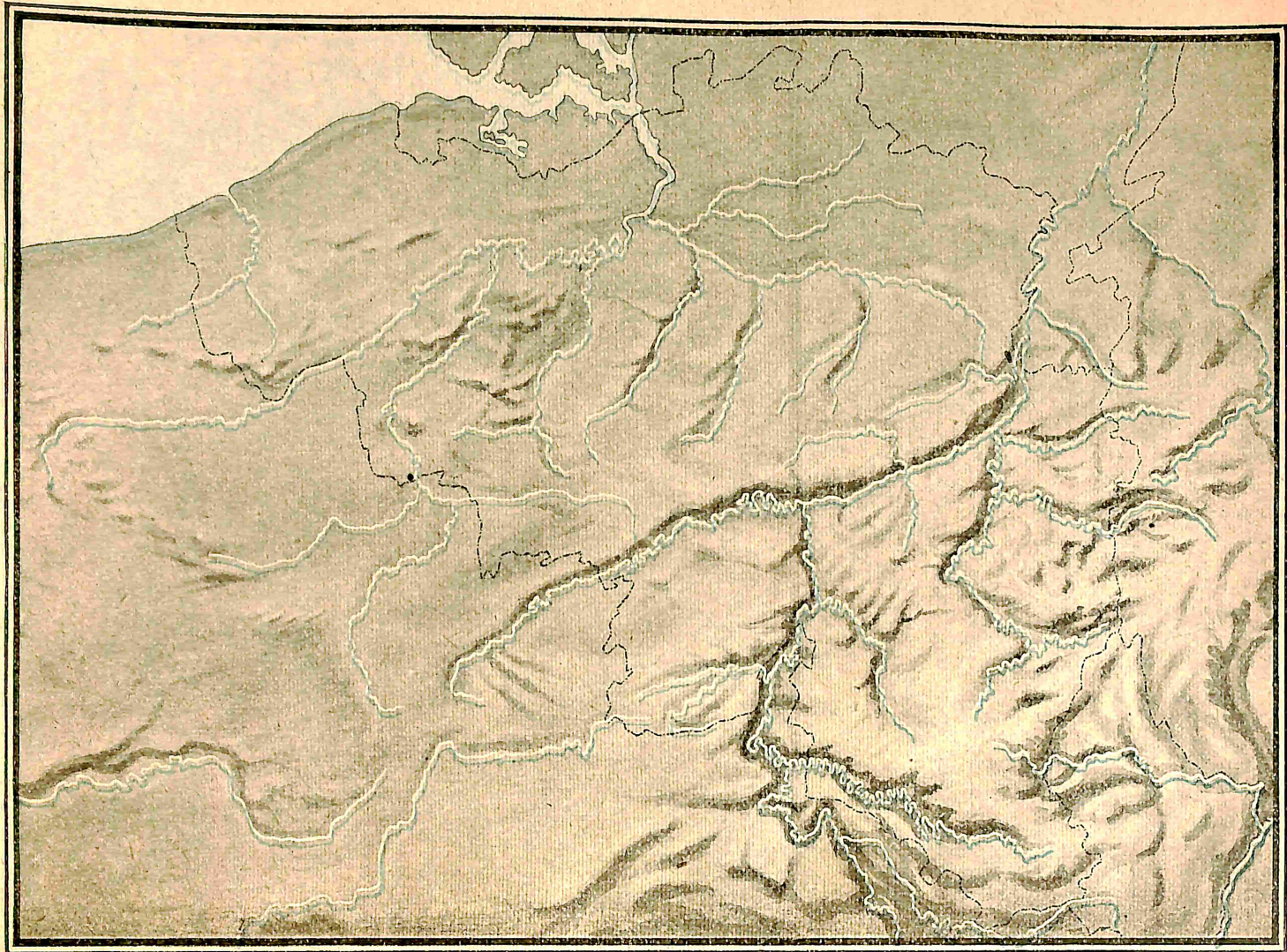
LEGENDE

- Bevolking met blanke huid.
- Bevolking met bleek gele huid of bruin gele huid.
- Bevolking met koperkleurige huid.
- Bevolking met bleek bruine huid.
- Bevolking met donker bruine huid of zwarte huid.

——— Grote zeevaartlijnen (reis duur van Antwerpen berekend).

— Grote spoorlijnen het vasteland dwarsende.

BELGIE : ALGEMEEN UITZICHT

BELGIË : KAARTAFTEEKENING EN AANDUIDING DER AFSTANDEN.

Kaartafteekening. — De kaart van België kan gemakkelijk afgeteekend worden in een vierkant begrepen tusschen twee meridianen en twee parallelen (zie kaart 3).

1° *Van N. naar Z.* — Een graad, 360ste deel van een cirkel, is gelijk aan het 360ste deel van 40 000 Km.; of ongeveer 112 Kilm. — Een halve graad is dus gelijk aan 56 Km.

2° *Van O. naar W.* — Een graad in 't Noorden van België, is gelijk aan 70 Km. Daaruit volgt dat het rechthoekig vierkant R, dat als grondgedeelte dienen moet der kaartafteekening van België, in werkelijkheid eene oppervlakte daartelt die gelijk is aan 70×56 , of 5 verdeelingen vermenigvuldigd door 4 verdeelingen, ieder verdeeling gelijk zijnde aan 14 Km. ($70 : 5 = 14$) ($56 : 4 = 14$). Het vierkant C, met 14 Km. zijde, zal als eenheid of grondgedeelte dienen der kaartafteekening der Provincien.

Afstanden. — Op zulke afteekening kan men gemakkelijk de afstanden en de oppervlakte bepalen. — De oppervlakte van het vierkant C is gelijk aan $14 \text{ Km.} \times 14 \text{ Km.}$

of ongeveer 20.000 hectaren of 200 Km². De oppervlakte van het vierkant R is gelijk aan 20 maal de oppervlakte C of ongeveer 4.000 Km².

N. B. — Deze aanmerking is enkel voor de leeraars. — De leerlingen vergenoegen zich met de gequadilleerde lijnen te aanschouwen als gekende lengten, die hun toelaten, gelijk wanneer, en op welk deel der kaart, de afstanden en de oppervlakte aan te duiden.

In 't Zuiden van België heeft de lengte graad eene waarde van 72 Kilm.; daarom zou het vierkant, die de kaart inhoudt, wat breeder zijn in 't Zuiden dan in 't Noorden. Dat verschil is in de practijk of toepassing van weinig gewicht. — Al onze kaarten van België hebben als eerste meridiaan, deze van Brussel (of liever van de sterre wacht van Ukkel); de andere kaarten hebben deze van Greenwich, op 4de 22' ten Westen van deze van Brussel gelegen. — De ware oppervlakte van C is 196 Km², deze van R 3920 Km².

BELGIË : ALGEMEEN UITZICHT.

Grenzen. — België grenst ten N., aan Nederland; — ten O., aan Nederland, Duitschland en Groot-Hertogdom van Luxemburg; — ten Z. en ten W., aan Frankrijk; — ten N.-W., aan de Noordzee, die het van Engeland scheidt.

Aldus is België voordeelig gelegen te midden van landen die veel nijverheid doen en handel drijven.

Vorm. — België heeft de vorm van een rechthoekigen driehoek. — Zijne grenslijn heeft eene lengte van 1.338 Km., waarin enkel 67 Km. kustlijn.

Oppervlakte; bevolking. — 29.455 Km²: België is een der kleinste Staten van Europa; — 7 millioen 650 duizend inwoners, op 1sten Januari 1914, hetzij 260 inw. per Km²; België heeft dus de grootste evenredige bevolking van Europa. — Met het nieuw grondgebied van Moresnet, Eupen en Malmedy, heeft het eene oppervlakte van 30.400 Km² en eene bevolking van 7.713.000 inwoners.

Verdeelingen. — Volgens de hoogte van zijn bodem, kan men België verdeelen in: *Laag-Midden- en Hoog-België*.

1° **Laag-België** omvat gansch het Noorder gedeelte van ons land. Het is eene vlakte, zonder relief, bijna horizontaal, die maar zelden 20 m. boven den zeespiegel ligt; sommige plaatsen liggen er zelfs onder. De Zuidergrens van Laag België loopt over Yper, Kortrijk, Oudenaarde, Aalst, Vilvoorde, Leuven en Maastricht. Laag-België,

dat eertijds door de zee bedekt was, bestaat uit zandgrond die vruchtbaar gemaakt werd in de Vlaanders, maar onvruchtbaar bleef in de Kempen.

2° **Midden-België** ligt tusschen Laag-België en de vallei van Samber en Maas, van de Fransche grens tot Maastricht. Het beslaat het midden van ons land, en vormt den overgang van Laag naar Hoog-België: het bestaat uit hoogvlakten, die trapsgewijs naar het Z.-O. klimmen, en maar zelden 200 m. boven den zeespiegel liggen.

Midden België is gevormd uit kleiachtige gronden, die zeer vruchtbaar zijn; naar het Zuiden toe vindt men veel nijverheid.

3° **Hoog-België** ligt gansch ten Z. van de vallei der Samber en Maas, en omvat gansch het Z.-O. van ons land. Het is een *bergland*, samengesteld uit afgeronde bergvrouwen welke diepe kronkelende valleien van elkander scheiden. Van de boorden van Samber en Maas klimt de bodem voortdurend tot den *kam der Ardennen*, wier hoogste punten op den Baraque Michel (675 m.) en te Botranche (695 m.) in het verworven grondgebied, gelegen zijn; zelden is hij onder de 400 m. hoog. Eens dezen kam voorbij, begint de bodem langzamerhand te dalen.

De grond is er rotsachtig en was eertijds met wouden bedekt; nog vindt men er uitgestrekte bosschen. De streek is weinig geschikt voor landbouw, maar bezit vele steengroeven.

Algemeen uitzicht. — Het algemeen uitzicht van België, is dat van twee hellende vlakten, steunende ruggelings tegen den kam der Ardennen. Het eerste beslaat de $\frac{2}{3}$ van het grondgebied, en is hellend naar het N.-W. het tweede is veel kleiner en loopt naar het Z.-O. af.

Bekkens. — België behoort tot twee *zeebekkens* en vijf *stroombekkens*.

De twee zeebekkens zijn : dat van de *Noordzee* en dat van het *Kanaal*. Het eerste omvat bijna gansch het grondgebied; tot het tweede behoort slechts een klein deel van Henegouwen. — De vijf *stroombekkens* zijn : dat van den *Yzer*, van de *Schelde*, van de *Maas*, van den *Rijn* (door de Sauer) en van de *Seine* (door de Oise). — Het Maas- en het Scheldebekken zijn de voornaamste. Het eerste omvat 42.480 Km², het tweede 14.665 Km².

De stroombekkens van Yzer en Schelde liggen in Laag- en Midden-België, en zijn gevormd door laagvlakten met kleine heuvels. — Deze stroomen en hunne bijrivieren zijn doorgaans bevaarbaar, vloeien traagzaam en vertoonen een klein kilometrisch verval. (Leie = 0,40 m. p. Km.)

De bekkens van Maas, Sauer en Oise liggen bijna gansch in Hoog-België. Deze stroomen en hunne bijrivieren loopen door bergachtige streken : van daar hun groot verval, hunne snelheid, hunne groote werking (de Hoyoux, verval, p. Km. = 10 m.), hunne kleine watervallen en stroomsnelten, hunne bochten, hun helder water en de talrijke fijne vischsoorten en schelpdieren die er in leven (forel en kreeft).

Schelde. — De *Schelde* is een *vlakke stroom*; klein verval, traagzaam loopend maar diep en regelmatig; vlakke oevers, weinig boven den waterspiegel des strooms verheven; *bevaarbaar* en aan ebbe en vloed onderheven. De getijden doen zich tot bij Gent gevoelen, en te Antwerpen het water van vier meters stijgen. De Schelde is onze voornaamste waterweg, die aan den Theems kan vergeleken worden.

Lengte : 370 Km., waarvan 200 Km. in België; — breedte : 20 m. aan de grenzen; 500 m. te Antwerpen; — diepte : 2 tot 3 m. te Doornik; 5 m. te Gent; 9 m. te Antwerpen (bij laag water); — hoogte ligging : 90 m. aan haren oorsprong; 16 m. aan de grenzen; 3 m. te Gent; 0 m. te Temsche; — kilometrisch verval in België : 0,08 m.

BEVAARBARE BIJRIVIEREN. — De Scarpe, van af Arras; — de Leie van aan Aire; — de Mandel, gekanaliseerd van aan Roeselare; — de Dender, gekanaliseerd van aan Ath; — de Durme, gekanaliseerd van aan Lokeren; — de Rupel; — de Dijle, van aan den Demer; — de Demer, van aan Diest; — de Nethe; — de Groote Nethe, van aan Westerloo; — de Kleine Nethe, van aan Herenthals.

Yzer. — De Yzer is een vlakke stroom, bevaarbaar, en de Yperlee is gekanaliseerd van aan Yper.

Maas. — De Maas is een *bergstroom*; groot verval, snelle loop, ongelijke diepte, onregelmatig vermogen; — de bedding is in de diepte eener vallei gelegen. Deze is met steile hellingen omgeven. Uit zijn eigen onbevaarbaar;

VERMEERDERING VAN GRONDGEBIED. — Het verdrag van Versailles heeft aan België gegeven, het gebied van Moresnet, kreitsen van Eupen en Malmedy. Wij hebben er de grenzen van aangeduid en wij maken van dat gebied eene bijzondere verdeling welke wij nevens de negen provinciën stellen. Zij bevat wouden, eenige dorpen, het kamp van Elsenborn, en drie voorname plaatsen : Eupen, Malmedy en St Vith.

om de bevaarbaarheid te verkrijgen heeft men het water moeten tegenhouden door dammen die van sluisen zijn voorzien.

Lengte : 900 Km., waarvan ongeveer 200 in België; — breedte : 80 m. aan de grens; 120 te Namen; 140 te Luik; — diepte : van verscheidene meters tot 0,60 m. tusschen Luik en Maastricht; — voornaamste hoogte : 400 m. aan de bron; 100 aan de grens; 77 te Namen; 58 te Luik; 27 te Maaseik; — verval per Km. in België : 0,40 m. (3 maal grooter dus dan dat der Schelde.

BEVAARBARE BIJRIVIEREN. — De Samber, gekanaliseerd; — de Ourthe, gekanaliseerd van Comblain-au-Pont.

Kanaleu. — Daar de bodem vlak is heeft men Laag-België kunnen voorzien van een volledig net van kanalen; deze zijn minder talrijk in Midden-België en ontbreken gansch in Hoog-België.

De kanalen van *grote doorsnede* (voor zeeschepen) zijn ten getale van vijf : het zeekanaal van Brugge naar Zeebrugge; het kanaal van Gent naar Oostende; het kanaal van Gent naar Terneuzen; het kanaal van Brussel naar Boom of kanaal van Willebroeck; het kanaal van Leuven naar den Rupel, over Mechelen.

De kanalen van *kleine doorsnede* (voor rivierschepen) moeten op de kaart aangeleerd worden. Hier deze die Schelde en Maas verbinden : 1° het Kempisch kanaal, van Antwerpen naar Maastricht; 2° het kanaal van Brussel naar Charleroi (verlenging van het kanaal van Willebroeck); 3° het Centrumkanaal, die het kanaal van Bergen naar Conde verbindt met dat van Brussel naar Charleroi (te Seneffe).

Opmergingen. — In de vruchtbare vlakten van het Scheldebekken doet men vooral aan *landbouw*; het gebied der Maas is rijk aan *delfstoffen*; het is ook het land der *steengroeven* en der *kool- en metaalnijverheid*, het gebied der groote bosschen en der schilderachtige landschappen.

Nopens deze beide groote stroomen valt nog opgemerkt te worden:

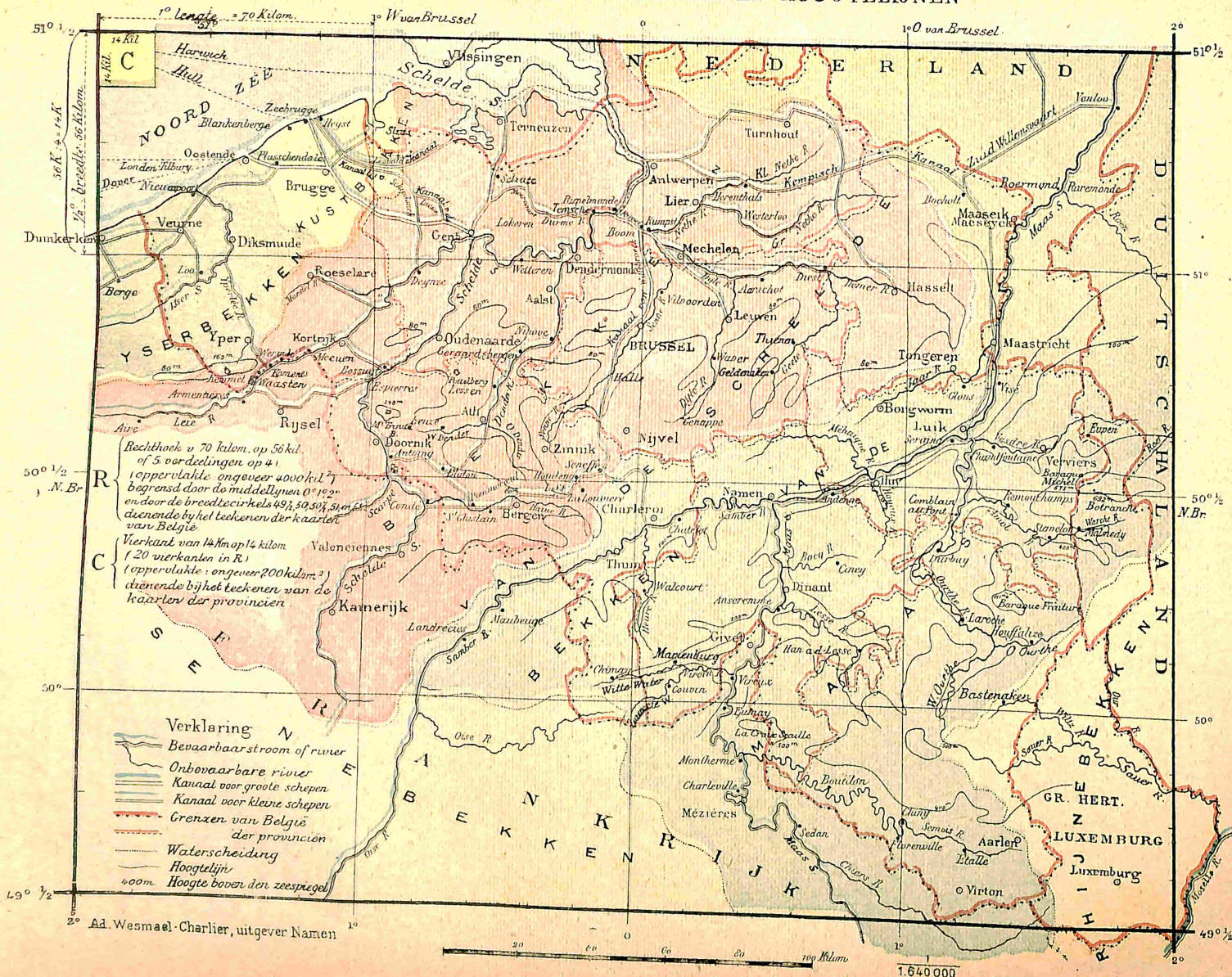
1° De *overeenkomst hunner bijrivieren* : links komt de Leie overeen met de Samber en rechts de Haine, de Dender en de Rupel met de Semois, de Lesse en de Ourthe. Deze laatste bespoelt, evenals de Rupel, een uitgestrekt grondgebied.

2° De *gelijke richting hunner valleten* : de Leie, de Schelde, de Dender, de Senne, de Dijle, de Geete, de Maas en de Ourthe loopen bijna evenwijdig.

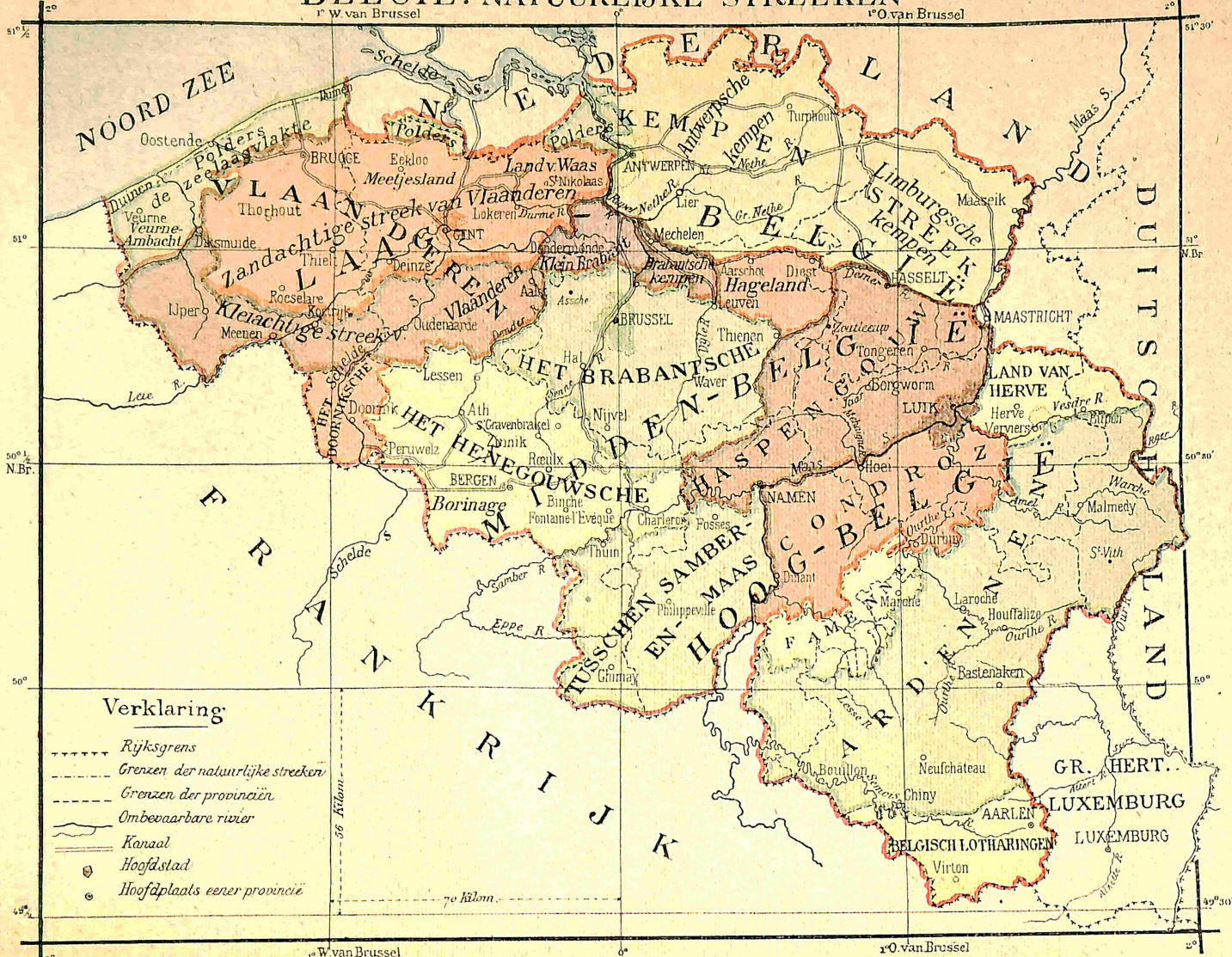
Te Gent neemt de Schelde, in eens, eene andererichting aan; ook de Maas te Namen. Daarna loopen beide stroomen naar het N., de eerste van Dendermonde, de tweede van Luik.

Zee. — De Belgische kusten vormen een zandstrand, met duinen omzoomd. De zee is weinig diep en vertoont zandbanken langs de kusten, hetgeen ons tot het plaatsen van lichtbooten verplicht. Het middelbaar verschil tusschen ebbe en vloed is gelijk aan 4 m. 50.

5.- BELGIË . WATEREN EN HOOGTELIJNEN

BELGIË: NATUURLIJKE STREEKEN

Verklaring

- Rijksgrens
- Grenzen der natuurlijke streeken
- Grenzen der provinciën
- == Ombevaarbare rivier
- == Kanaal
- Hoofdstad
- Hoofdplaats eener provincië

BELGIE : GESTELDHEID VAN DEN BODEM EN NATUURLIJKE VOORTBRENGSELEN.

Landbouwstrekten. — Als men de gesteldheid van den bodem in acht neemt, kan men in België zes landbouwstrekten onderscheiden.

Het zijn : de *polderstreek*; de *zandstreek*; de *kleistreek*; de *kalkstreek*; de *schilferstreek* en de *mergelstreek*. — De twee eerste liggen in Laag-België; de kleistreek ligt in Midden-België; de drie laatste in Hoog-België.

Natuurlijke voortbrengselen. — Weinig landen, bezitten, op zulk eene geringe oppervlakte, zooveel verscheidenheid van voortbrengselen en kunnen, zooals België, op zich zelf bestaan.

Delfstoffen zijn talrijk in Hoog-België; plantenvoortbrengselen vindt men vooral in Laag-België; in Midden België treft men beide aan.

A. Grondvoortbrengselen. — Brandstoffen. — België is rijk aan steenkolen. Zij worden ontgonnen in het bekken dat zich uitstrekt van Douaai tot Aken, langs de Haine, de Samber en de Maas. Men begint een nieuw kolenbekken te ontginnen in de Kempen. — *Turf* wordt gevonden in de Polders, in de Kempen en in de Venen der Ardennen.

Metaalertsen. — België is arm aan *metaalertsen*. *Ijzererts* wordt ontgonnen in Belgisch Lotharingen, in de streek der *minettes* (de helft onzer nationale opbrengst), in Tusschen-Samber-en-Maas en in enkele afzonderde middens. De opbrengst van *zinkerts* en *looderts* is onbeduidend.

Stengroeven. — België is rijk aan *steensoorten* : *marmor*, in verschillende streken van Hoog-België; *bouwsteen* (blauwe steen of klein graniet, witte steen) in 't N. van Henegouwen, in 't Z. van Brabant en in Luiksch Condroz; *plaveisteen* te Lessen en Quenast, en in de valleien der Ourthe, der Hoyoux en der Groote Geete; *kalksteen* in de kalkstreek, en in 't N. van Henegouwen; *leisteen* in de schilferstreek die zich van Chimay tot in Pruisen uitstrekt; *sljipsteen* te Vielsalm; *keisteen* (om de straten te plaveien) in Haspengouw.

Aardsoorten. — België is genoegzaam voorzien in aardsoorten : *steenbakkersklei* langs de oevers van Schelde en Rupel, in de omstreken van Bergen en te Andenne; *zand* in de Kempen en in de zandstreek; *krijt* en met *phosphorzuur verbonden krijt* in het bekken van de Beneden-Jaar en in de omstreken van Bergen; *phosphorzure kalk* in Haspengouw en bij Bergen; *mergel*, in Haspengouw en Belgisch Lotharingen.

B. Plantenvoortbrengselen. — Van de 3 miljoen Ha. oppervlakte van België zijn er bijna twee miljoen, of $\frac{2}{3}$ bouw- en weiland; $\frac{1}{6}$ of 500.000 Ha. wouden, $\frac{1}{12}$ of

250.000 Ha. onbebouwd grond; het twaalfde, dat overblijft, is bezet met huizen en wegen, banen, spoorwegen, kanalen en waterlooppen. — Van de twee miljoen Ha. landbouwgronden zijn er bijna $\frac{3}{4}$ met graangewassen, haast evenveel met weiden en het overblijvende vierde is met nijverheidsplanten of groenten bezet.

Voedingsgewassen. — België is rijk aan *graangewassen*. Deze zijn, volgens het belang hunner opbrengst gerangschikt : *rogge*, *haver* en *tarwe*. De andere graangewassen, gerst, spelt, boekweit zijn van geringere belangrijkheid. — *Tarwe* (gewas der rijke gronden) vindt men vooral in de kleistreek, de Polder- en de mergelstreek; *rogge* (gewas der arme gronden) in de zandstreek; *haver* (die vochtige lucht en grond vraagt) in de Ardennen en in Condroz; *spelt* alleen in Condroz; *boekweit* in de Kempen.

Aardappelen worden in alle gronden verbouwd, maar vooral in de zandstreek en in Ardennen (in lichte gronden).

Groenteteelt doet men vooral rondom de groote steden : melden wij nog bijzonderlijk het kweeken van *serre-druiven* in de omstreken van Brussel en van *bloemen* en *sierplanten* rondom Gent. — Men kweekt *fruit* in 't Land van Looz en van Herve, in Belgisch Lotharingen en te Marlagne (kanton van Fosses).

Nijverheidsgewassen. — België is arm aan *nijverheidsgewassen*, suikerbeeten uitgezonderd. — Men kweekt *suikerbeeten* vooral in Haspengouw, in Henegouwen en in Waalsch-Brabant; *hop* in de omstreken van Aalst en Poperinghe; *tabak* langs de oevers van Leie, Semois en in Henegouwen; *cichorei* wordt in 't groot gekweekt te Lessen en te Thourout. Het aankweeken van *vlas*, *hennep* en *koolzaad* is merkkelijk verminderd.

Natuurlijke weiden treft men bijna uitsluitend aan in het Land van Herve, in Veurne-Ambacht en langs de valleien van onze rivieren, vooral langs de Leie en Schelde. De *bosschen* vindt men vooral in de provincien Luxemburg en Namen : melden wij enkel het *Sontënbosch* en het *Hertogenwoud*.

C. Dierenvoortbrengselen. — België *kon meer aan veeteelt doen*. — Men vindt er vooral rundvee (1.500.000 koppen) en zwijnen (1.200.000 k.). Er zijn min *paarden* (270.000) en schapen (240.000).

Doorgaans zijn de diersoorten van Laag- en Midden België (Vlaamsch en Brabantsch ras) groot, zwaar en sterk, en die van Ardensch ras klein en levendig, en verschaffen daarbij uitmuntend vleesch, melk en wol. Het *neer-hof* is goed voorzien vooral van hoenders. De *jacht* levert vooral hazen, konijnen, fazanten en patrijzen. De *rivier- en zeevisserij* schenken forellen, baars, snoek, paling, enz. — Kabeljauw, rog, tong, tarbot, haring, mosselen en garnalen.

BELGIË : NATUURLIJKE STREKEN.

Sommige streken van ons land hebben nog bijzondere namen, die vloeien uit hunne *geschiedenis* hunne *ligging* of hun *uitsicht*. Zij vormen **streken** of **gewesten** die zich van de overige onderscheiden, door hunne *natuurlijke kenmerken*, de *voortbrengselen van den bodem*, den *aanleg* en de *bezigheden* van hunne bewoners.

I. LAAG-BELGIË. — Laag-België omvat drie natuurlijke streken: 1° de *Kempen*, verdeeld in *Antwerpsche* en *Limburgsche Kempen*; — 2° *Vlaanderen* met de *Duinen*, de *Polders*, de *zandachtige* en de *kleiachtige streek* van Vlaanderen; — 3° de *gemengde*

OPMERKING NOPENS DE VERDEELING VAN BELGIË IN NATUURLIJKE STREKEN. — Om die natuurlijke streken op eene kaart aan te duiden, heeft men de grenzen er van moeten punteeren; in werkelijkheid zijn deze grenzen zoo duidelijk niet, en men loopt alzoo n eens niet van de eene streek in de andere. — Om gansch juist te zijn zou men overgangs gebieden moeten afteekenen tusschen twee natuurlijke streken, waar de kenmerken der beide zich komen mengen; aldus, bij voorbeeld, het Hageland (dat onder de gemengde streken begrepen is) is een overgangsgebied tusschen de Kempen en het Brabantsche; de vallei van den Vesdre (tusschen Pepinster en Limburg) is een overgangsgebied tusschen het Land van Herve en de Ardennen. — Daarbij in sommige landbouwstreken zijn ondergeschikte streken ontstaan die zich bijzonder kenmerken en afteekenen om de eene of de andere nijverheid die zich daar ontwikkelde, aldus de koolnijverheid- en metaalnijverheidstreek, waarvan wij eene kaart geven (n° 12).

Laag-België.

1. DE KEMPEN EN DE GEMENGDE STREEK.

(Zie kaart 7.)

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Aardrijkskundige *ligging en oppervlakte*. — De Kempen beslaan heel het N.-O. van België, tusschen de Schelde en de Maas, van de Nederlandsche grens tot den Rupel, de Dijle en den Demer en eene lijn van Hasselt naar Maastricht. Zij worden verdeeld in *Antwerpsche Kempen* en *Limburgsche Kempen*.

De *gemengde streek*, bezuiden de Antwerpsche Kempen, kan er mede verbonden worden. Zij ligt tusschen den Beneden-Dender en de Geete en heeft voor zuidergrens eene lijn van Aalst naar Thienen over Vilvoorde en Leuven. Zij wordt gevormd door *Klein-Brabant*, tusschen den Beneden-Dender en de Beneden-Senne; de *Brabantsche Kempen*, tusschen de Beneden-Senne en de Beneden-Dijle en *Hageland*, tusschen de Dijle en de Geete.

De oppervlakte der Kempen en der gemengde streek samen bedraagt omtrent 5.500 km², dit maakt bijna een vijfde van België.

Relief. — De Kempen liggen gansch in Laag-België en behooren tot de groote *Baltische laagvlakte* van het N.-W. van Europa. — Hunne hoogte ligt tusschen 40 en 95 m.

A. **Bodem en ondergrond.** — De Kempen liggen in de *zandstreek*. Eertijds waren zij door de zee

streek, in het Zuiden der Antwerpsche Kempen en bestaande uit *Klein-Brabant*, de *Brabantsche Kempen* en *Hageland*.

II. MIDDEN-BELGIË. — Midden-België omvat drie natuurlijke streken: 1° *Haspengouw*; — 2° Het *Brabantsche*; — 3° Het *Henegouwsche*, met het *Doorniksche (Tournaisis)*.

III. HOOG-BELGIË. — Hoog-België omvat zes natuurlijke streken: 1° *Tusschen-Samber-en-Maas*; — 2° *Condroz*; — 3° *Famenne*; — 4° Het *Land van Herve*; — 5° de *Ardennen*; — 6° *Belgisch Lotharingen*.

bedekt. De bodem is gevormd door eene dikke *laag zand*, die de zee er achterliet.

Bij de boringen, die men er onlangs deed, ontdekte men op groote diepte belangrijke *kolenlagen*. De zuidergrens van het Kempisch kolenbekken wordt geteekend door eene gebogen lijn, die uit het midden der provincie Antwerpen vertrekt, den Demer volgt en te Maastricht uitloopt. (Zie kaart n° 20.)

B. **Uitzicht van den bodem.** — De Kempen vormen eene *effene vlakte*; slechts hier en daar vindt men *zandheuveltjes*, *duinen* genaamd.

De streek is weinig vruchtbaar en ook weinig bevolkt. Men vindt er slechts *eenige dorpen*, *magere velden* en *heidegronden*, naast *dennenbosschen* en *moerassen*.

Klimaat. — Het Kempisch klimaat mag als *scherp* beschouwd worden; dat wil zeggen dat de winter er zeer koud en de zomer zeer warm is. De oorzaak hiervan ligt in de natuur van den bodem: de *zandgrond is gauw warm*, maar *verkoelt even snel*.

De gemiddelde jaarlijksche waterneerslag in de Kempen bedraagt 700 mm.

Wateren. — Men treft er vlakte rivieren aan, met klein verval wier beneden loop enkel bevaarbaar is.

Het onderaardsch water treft men op geringe diepte aan; en daar de grond zich gemakkelijk laat uitgraven, delfde men zonder moeite waterputten. Ook liggen de huizen zeer verspreid; iedereen zocht zich zoo dicht mogelijk bij zijne landerijen te vestigen.

OOSTELIJK LAAG-BELGIË.

1° O. van Brussel

7

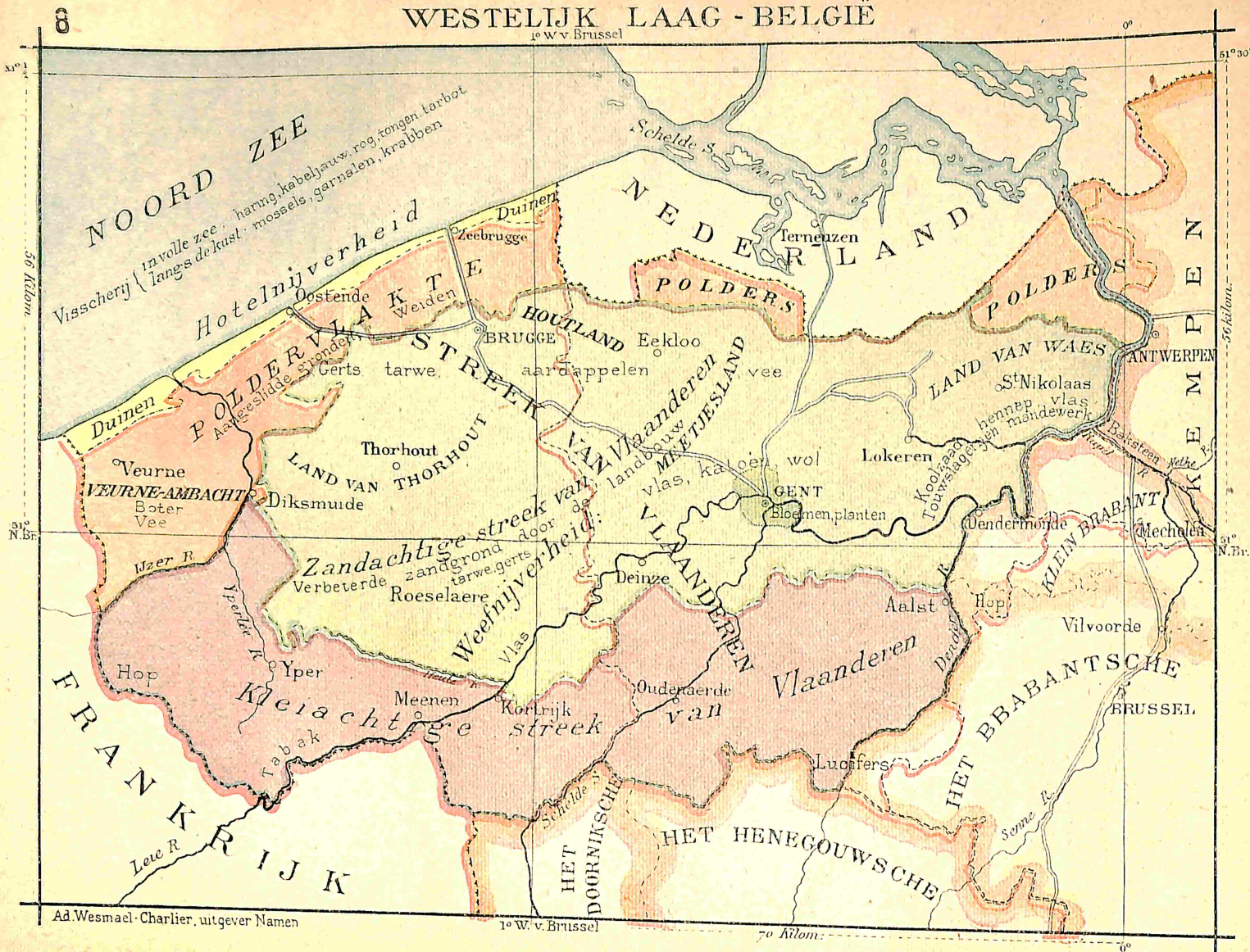
70 Kilom.

1° O. van Brussel

Ad Wesmael-Charlier, uitgever Namen

WESTELIJK LAAG - BELGIË

1° W v Brussel

MENSCHEN AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolging.** — De Kempen zijn *dun bevolkt*. Rekent men er Antwerpen en omstreken af, dan blijven maar enkel 610.000 inwoners over, of 140 inwoners per Km² (België, 260 inw. p. Km²).

De oorzaak van deze kleine evenredige bevolking is toe te schrijven aan den *slechten grond*, aan het *gemis aan nijverheid* en aan de *uitwijking* der bevolking.

De bevolking der gemengde streek bedraagt ongeveer 260.000 inw. of 236 p. Km². Deze dichtheid is toe te schrijven aan de vruchtbaarheid van den grond die samengesteld is uit zand en klei, en daarom een overgangsgebied vormt tusschen de zandstreek en de kleistreek.

Woningen. — De huizen zijn gebouwd uit *baksteen* of uit *leem*. Het dak is met *pannen* of *stroo* bedekt. — De woningen liggen verspreid, om den reden hooger aangeduid. Ook de dorpen zijn weinig talrijk en ver van elkaar verwijderd.

Taal. — In gansch de Kempen wordt *Vlaamsch* gesproken.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Landbouw.** — De Kempen vormen eene *arme landbouwstreek*; daarom doet men er vooral aan *veeteelt*.

A. Voedinggewassen. — Gelijk in alle magere lichte gronden, verbouwt men er vooral *rogge* en *aardappelen*.

In de gemengde streek verbouwt men daarbij *asperges* in de omstreken van Mechelen en *vroege erwten* te Kessel-Loo (Leuven) en omstreken.

B. Voedergewassen. — De Kempen bezitten natuurlijke weigonden. Men verbouwt er als voeder-
gewassen: *beeten*, *klaver*, *lucerne*, *spurrie*, *rapen* (in tweeden oogst).

C. Boschontginning. — De Kempen vertoonen vele dennenbosschen.

D. Veeteelt. — De Kempenaren vinden vooral hun bestaan in het kweeken van *runderen* die *melk*, *boter*, *kaas* en vooral *slachtvee* verschaffen; rond Hasselt en Antwerpen vet men het vee bij middel van afval der stokerijen. — *Zwijnen* worden overal geteelt.

Bijenteelt (heidebloemen) en *neerhof* komen op den tweeden rang. Merchtmen en Londerzeel zijn de twee voornaamste markten in gevolgelte (Brusselsche en Aarschotsche kippen). — De jacht levert vooral *waterwild*.

Nijverheid en handel. — Nijverheid is *weinig ontwikkeld*; er is ook *betrekkelijk weinig handel*.

A. Ontginningsnijverheid. — Als *brandstof*, *turf*; de *kolenlagen* begint men te ontginnen: in 1919, gaven zij 500 tot 600 tonnen daags; men denkt dat zij in 1930, 10 millioen tonnen 's jaars zullen opleveren. — De *groeven* leveren *wit zand* voor de glasblazerijen;

en *pottenbakkersklei* is te vinden langs de boorden van de Nethe, de Rupel en de Schelde, vooral te Boom. Men bakt er *steen*, *pannen* en *draineerbuizen* mede. Ook te Bree vervaardigt men potten en aarden pijpen.

B. Metaalnijverheid. — *Zink- en loodfabrieken* — ongezonde nijverheid — zijn in de Kempen gevestigd (eene weinig bevolkte streek), vooral langs de Kempische waterloopen en kanalen (om het gemak van ertsen en brandstof te vervoeren). Men vindt er te Lommel, Overpelt, Balen-aan-Nethe, Boom en Hoboken. — Te Mechelen bevinden zich de *werkhuisen der Staats-spoorwegen*. — Te Hoboken *scheepstimmerwerven*.

C. Weefnijverheid. — De *weverij* levert *tapijten*, *kanten*, *gewone laken*, *wollenstoffen*, *gebreide goederen* in verschillende plaatsen zooals te Moll, Mechelen en Herenthals.

D. Landbouwnijverheid. — *Stokerijen* treft men vooral aan te Hasselt en te Antwerpen; zij leveren bekenden jenever. — *Brouwerijen* hebben eene groote uitbreiding genomen: te Antwerpen (*gerstebier*), Bornhem, Diest en Leuven (*wit Leuwensch*). *Conservefabrieken* (asperges en erwten) te Leuven, Mechelen Duffel en Stabroek.

E. Bijzondere nijverheden. — Zie de studie der provinciën.

ANTWERPEN EN OMGEVING. — In de Kempische streek, vormt de stad Antwerpen, met zijne haven, zijne havensinrichtingen, en zijne voorsteden, een groot handels- en nijverheidsmiddelpunt, die eene groote economische waarde voor ons land daarstelt. Antwerpen is de natuurlijke haven van België, van het N.-O. van Frankrijk, van het Rijnland, en zelfs van 't Noorden van Zwitserland; zij is met alle groote havens der wereld in verbinding bij middel van machtige zeevaartrijnen.

2. VLAANDEREN.

(Zie kaart 8.)

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Aardrijkskunde** **ligging en oppervlahte.** — Vlaanderen is eene vlakke, die zich over het W. en N.-W. van België uitstrekt. Zij beslaat het grondgebied van West- en Oost-Vlaanderen. Zij omvat vier verschillende streken:

- 1° De *Duinen*, langs de zee;
- 2° De *Polders*, die van 10 tot 15 Km. breed zijn langs de Duinen, en in de polderstreken van Oost-Vlaanderen en Antwerpen voortloopen. *Veurne-Ambacht* is het gedeelte er van tusschen de zee, den IJzer en de Fransche grens;
- 3° De *zandachtige streek* der Vlaanderen, ten N. eener lijn van Yper naar Aalst over Kortrijk. Zij omvat het *Land van Thorhout*, het *Meetjesland* (Land van Eekloo) en het *Land van Waas*;
- 4° De *kleiachtige streek* der Vlaanderen, ten Zuiden der voorgenoemde.

De geheele oppervlakte is gelijk aan die der twee provinciën samen: 6.235 Km², dat is meer dan een vijfde van gansch België.

Relief. — Wij onderscheiden twee deelen; een noorderdeel, bevattende de Polderstreek en de zandstreek; een zuiderdeel, bevattende de kleistreek. Het noorderdeel dat als grens heeft de lijn Yper-Kortrijk-Aalst, ligt in Laag-België. Het is eene streek, die bijna *horizontaal* is. De grens der polderstreek komt overeen met de hoogte lijn van 5 m.; daar binnen vertoonen ziet plaatsen die beneden den zeespiegel gelegen zijn. — Het zuidergedeelte, ten Zuiden der lijn Yper-Kortrijk-Aalst, ligt in Midden-België. De *bodem klimt er trapswijs* en aan de grens der streek *rijst eene haast onafgebroken lijn van heuvelen*, waaronder den Kemmelberg, ten Z. van Yper (162 m.), de hoogten bij Ronse (Pottelberg, 157 m., Hootondberg, 150 m.) en de heuvelen van Geeraardsbergen.

A. Bodem en ondergrond. — **DUNENSTREEK.** — De kusten (lengte = 67 Km.) zijn met *duinen* afgezet, die bestaan uit *zandheuvelen*. De duinen verschillen in hoogte en breedte: zij zijn tusschen 8 en 30 m. hoog; hunne breedte loopt van 2.300 m. uit in eene strook van eenige meters.

De duinen hebben twee vijanden: den wind op den top en de zee aan den voet. Tegen den wind, die de kruin voortdurend wegvéégt, heeft men beplantingen van *zandriet*, *zanddoorn* en *naaldhout* aar gelegd. Deze maken hunne lossé oppervlakte vaster. — Tegen de baren, die bij hooge tij den voet der duinen uitvreten, heeft men dijken opgeworpen en van afstand tot afstand golfbrekers opgericht. Dit zijn muren in arduin of baksteen, soms met rijshout doorvlochten die van de kust naar de zee uitloopen op de bedreigde plaatsen.

POLDERSTREEK. — Achter den duinengordel, tot de hoogtelijn van 5 m. strekt zich de *Polderstreek* uit. Zij loopt verder langs de Westerschelde tot beneden Boom. De bodem dezer streek bestaat uit *bezonken kleiaarde*. Onder deze kleilaag zijn nog andere bezonken zand- en kleilagen te vinden die rusten op eene turflaag. De polderklei komt langs het strand, hier en daar, aan den dag. Turf wordt bij onstuimig weder op het strand geworpen. Turf bestaat uit zoetwaterplanten.

Vereenigingen, die men *wateringen* noemt, zorgen voor de uitwatering der streek, die uit kleigrond bestaande, het water ophoudt, te meer daar de bodem in sommige plaatsen onder den zeespiegel gelegen is. Zonder den duinengordel en de beschermingswerken (dijken), zou bijna gansch de polderstreek, bij hoog water, onder water loopen.

ZANDSTREEK. — Op de Polderstreek volgt de *zandstreek* der Vlaanderen; zij bestaat uit bezonken zand, die er eene laag vormt die van dikte zeer verschillend, en van aard *onvruchtbaar* is. Door opgravingen kan men hier en daar den *kleiachtigen ondergrond* der kleistreek bereiken. Door deze herhaalde opgravingen en ook door de bemesting der bovenlaag is het den mensch gelukt deze streek eene der vruchtbaarste van het land te maken. Het is de *verbeterde zandstreek*,

en het Land van Waes vormt er het oostelijk uiteinde van en wordt terecht den *lusthof van België* genoemd.

KLEISTREEK. — Op de verbeterde zandstreek volgt de *kleistreek* der Vlaanderen. De overgang geschiedt niet schielijk: naarmate men naar 't Zuiden gaat, vermengelt het zand zich met meer en meer kleiaarde (gemengelde zand- en kleistreek); eindelijk wordt de kleigrond overwegend (*Haspengouwsch leem*).

B. Uitzicht van den bodem. — Heel Vlaanderen vertoont eene *effene doorloopende vlakke* met groene weiden en bouwlanden doorzaaid.

Klimaat. — De nabijheid der zee heeft het klimaat *regelmatig* gemaakt, dat wil zeggen minder koud in den Winter, minder warm in den Zomer, Vlaanderen heeft dus een *zacht* klimaat.

Op de kust valt het *minst water*: gemiddeld 600 mm. per jaar. — Het klimaat der Polders is *ongezond*: de *polderkoorts* heerscht er.

Wateren. — De rivieren zijn *vlakterivieren* met zeer zwak verval en tragen loop. Gewoonlijk zijn zij *bevaarbaar*: zelfs op de beken kunnen lichte booten drijven.

De geringe hoogte en de regelmatigheid van den bodem, lieten toe een net van kanalen te graven, die de wateren onderling en met de zee verbinden.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — Vlaandereen is *zeer bevolkt*: 2 miljoen, inwoners of 320 per Km².

Deze groote evenredige bevolking is toe te schrijven aan de *vruchtbaarheid* van den bodem, aan de *aardrijkskundige* ligging der streek, en aan zekere *nijverheidscentrums*, waaronder Gent met zijne omgeving het gewichtigste weefmidden van België is.

Woningen. — De huizen zijn in *baksteen*, soms in *leem* opgetrokken. Het dak is met *pannen* of soms met *stroo* bedekt.

De pachthoeven zijn bijna altijd met *groene hagen* omgeven, somtijds *nog al verspreid*. De huizen en pachthoeven staan meest langs de banen, soms ook dichtbij de landerijen daar men overal gemakkelijk aan drinkwater geraakt.

Taal. — Men spreekt *Vlaamsch* in de Vlaanders.

Men spreekt *Waalsh* in vier gemeenten van West-Vlaanderen bij de Fransche grens (Waasten), in vijf andere dichtbij die van Henegouwen (Moescroen) en in drie van Oost-Vlaanderen, ten W. van Ronse.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Landbouw.** — **DUNEN.** — Het duinzand waaruit de duinen bestaan, kan moeilijk bevrocht worden.

Toch hier en daar tusschen de duinen, waar de polder-ondergrond niet diep gelegen is, doet men *rogge*, *vroegé aardappelen*

en groenten op. Men kweekt er ook *ezels* en *muilezels*, die gedurende het badseizoen aan het strand benuttigd worden. Op zekere plaatsen vindt men vele *wilde konijnen*.

DE POLDERSTREEK. — De Polderstreek doet aan *landbouw en veeteelt*. Tarwe en gerst, de twee graan- gewassen der vette gronden, worden er het meest verbouwd. Daarna komen *paardeboonen* en *haver*. — De vette en vochtige Poldergrond geeft uitstekende weilanden, goedgeschikt voor het *vetten* van vee en het *fokken van paarden*. De *koeien* leveren er goede melk en boter (van Diksmuide) en de *ossen*, uitmuntend slachtvee. Men treft er ook vele varkens aan.

DE ZANDSTREEK. — A. **Voedingsgewassen.** — Zooals in de Kempen en om dezelfde reden verbouwt men er vooral *rogge* en *aardappelen*. Daarna komt *haver*.

B. **Voedergewassen.** — Bij de *natuurlijke weiden* komen zich de voedergewassen (*beeten, klaver, rapen*; in tweeden oogst) voegen.

C. **Nijverheidsgewassen.** — De zandstreek is de streek van het *vlas*, den *hennep* en het *koolzaad*.

De teelt dezer gewassen is aanzienlijk verminderd door de mededinging der vreemde landen en het gebruiken van andere plantend welke ze voordeelg kunnen vervangen. — De *cichorei* biedt groteren weerstand.

Eene bijzondere melding verdient de bloemkweekerij, die haren zetel heeft te Gent en omstreken. Men vindt er ook groote boomkweekerijen.

D. **Boschontginning.** — De streek tusschen Thielt, Brugge en Eekloo was bedekt met dennenbosschen, overblijfselen van uitgestrekte wouden, welke aan dat land den naam van *Houtland* gaven.

E. **Veeteelt.** — Men teelt er het grof *werkpaard* en het *rundvee* van Hollandsch ras, daarbij nog *zwijnen, tamme konijnen* en *gevolgette* van het neerhof.

F. **Akkerstelsel.** — De eigendommen zijn zeer *verdeeld*.

De hofsteden zijn gemiddeld niet meer dan 3 Ha. groot, ook in de kleistreek. In de Polderstreek daarentegen vindt men meest pachthoeven van 20 tot 50 Ha.

KLEISTREEK. — Deze van *natuur* rijke grond brengt overvloedig *tarwe* en *gerst* voort. De andere voedings-

wassen zijn daaromtrent dezelfde als die van het Noordelijk gedeelte.

Maar hier komen nog twee nijverheidsgewassen bij: *hop* in het land van Aalst en Poperinghe en *tabak* in de valleien van Dender en Leie. Langs deze laatste worden linnen gebleekt.

Nijverheid en handel. — Men doet in Vlaanderen meer aan *landbouw* dan aan *nijverheid*, behalve in eenige steden.

A. **Ontginnings- en metaalnijverheid.** — In de Polderstreek steekt men *turf*; langs Schelde, IJzer en IJperlee delft men *potaarde*, ook *zand* voor verschillende noodwendigheden. — De metaalnijverheid bezit *grote werkhuizen* voor *machines* en *weefgetouwen* te Gent en *staalfabrieken* te Brugge.

B. **Weefnijverheid.** — De *weefnijverheid* is de voornaamste van Vlaanderen: men weeft er *vlas, katoen, wol, hennep, jute* en *zijde*. — De voornaamste middenpunten der *vlasnijverheid* zijn: Gent, Roeselare en Lokeren voor het spinnen; Gent, Roeselare, Kortrijk en Aalst voor het weven. — Gent, bijgenaamd het Belgisch Manchester, is ook de voornaamste zetel der *katoennijverheid*; daarna komen Ronse, Aalst en St-Niklaas.

De *wolnijverheid* heeft in Vlaanderen nog enkel eenige spinnerijen te St-Niklaas, Ronse en Moescroen. — *Hennep* wordt gebruikt tot het vervaardigen van *zeildoek*, paklinnen en naagaren te Lokeren en te Hamme; tot het maken van koorden en touwwerk te Hamme, Dendermonde en omstreken. — *Jute*, of Indische vezels die den hennep vervangen, wordt bewerkt te Gent en in eenige andere plaatsen voor het vervaardigen van ruwe stoffen, zooals paklinnen en zakken. — De zijde bewerking die vooral te Deinze en Aalst geschiedt komt maar op den tweeden rang. — Vermelden wij nog de kanten- nijverheid, die algemeen is in Vlaanderen, en het vervaardigen van tapijten te Hamme, St-Niklaas, Ingelmunster, Thorhout en Brugge.

C. **Landbouwnijverheid.** — De voornaamste takken zijn: de *brouwerijen* (Gentschen tripel Oude-naardsch, Rodenbach's en Meulebeeksch); de *mout- erijen*, de *stokerijen* (Gent en Brugge); *maalderijen*, *olieslagerijen*, *melkerijen*, en *cichorei-drogerijen*.

D. **Toevallige en bijzondere nijverheden.** — Zie de studie over de provinciën.

Midden België.

1. HASPENGOUW. — 2. HET BRABANTSCH. — 3. HET HENEGOUWSCH EN HET DOORNIKSCH.

(Zie kaart 9.)

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — *Haspengouw* ligt tusschenvoeder- en nijverheidsge-

Maas, Demer, Geete en Groote Geete. Het loopt voort in de provincie Namen tot aan en over de Samber. — Zijne oppervlakte is omtrent 2.500 Km², of $\frac{1}{12}$ van België.

Het Brabantsche strekt zich uit van aan den Dender tot aan de Geete. — Zijne oppervlakte is omtrent 2.450 Km², of een twaalfde van België.

HET HENEGOUWSCHE ligt tusschen Vlaanderen en Brabant, ten N.; de grenzen van Frankrijk en de Samber ten Z.; het Doorniksche, ten W. en Haspengouw ten O. — Zijne oppervlakte is omtrent 2.400 Km² en ook bijna een twaalfde van België.

HET DOORNIKSCHÉ omvat het arrondissement van Doornik, de kantons Leuze en Peruwelz uitgenomen. — Zijne oppervlakte is omtrent 410 Km².

DE STREEK DER KOOL- EN METAALNIJVERHEID bevat een deel van Haspengouw en een deel van het Henegouwsche; (zie kaart 12).

Topographisch uitzicht. — Deze vier streken liggen in Midden-België. — Haspengouw vormt eene *hoogvlakte*, zacht glooiend naar het N.-W. — Het Brabantsche en Henegouwsche zijn *vlakten*, licht golvend en afhellend.

In Haspengouw klimt de hoogte van 100 m. ten N.-W. tot 475 en 200 m. langs den linkeroever van Samber en Maas; in 't Brabantsche is de hoogte van 80 m., ten N., tot 200 m., ten Z.; in 't Henegouwsche, van 20 m. op de oevers der Schelde tot 200 m. langs de Samber. — De hypsometrische of hoogte lijn van 100 m. loopt door de twee streken en vormt eene hoek met Brussel als top en twee lijnen: Brussel-Zinnik-Quievrain en Brussel-Maastricht als zijden.

A. Bodem en Ondergrond. — De vier streken maken deel uit van de *kleistreek*. — Zij zijn bedekt met eene laag leem (*Haspengouwsch leem*) van 3 tot 4 m. dik. Dit leem, van natuur zand- en kleiachtig met veel kalkgrond, is wrijfbaar, slorpt zonder moeite lucht en water op en laat de wortels gemakkelijk doordringen. Het is aan hem dat deze streek, vooral Haspengouw, hare bekende vruchtbaarheid te danken heeft.

In de onderlagen vindt men op zekere plaatsen *zandkrijt* (vallei der Jaar), *keisteen* (Haspengouw), *mergel* en *phosphorzuur kalk* (Haspengouw en Bergen). — Aan de Zuidergrens van Brabant en den Noordrand van Henegouwen bevat de grond *koolhoudend kalksteen*, die als arduin en kalksteen ontgonnen wordt; *kwartsachtige plaveisteen* in de bovenvallei van de Grootte Geete, en *porfierachtige* te Querast en Lessen. Kalksteen wordt in het Doorniksche gevonden.

Van W. tot O., van Quievrain tot Luik en verderop, langs Haine, Samber en Maas bevinden zich *kolenlagen*. Aan de Samsonbeek zijn die lagen onderbroken, maar op korten afstand. Zij hebben scmtijds 15 Km. breedte.

B. Algemeen aardrijkskundig uitzicht. — Gansch de streek vormt eene breede en licht golvende *vlakte*, doorzaaid met vele dorpen, die met boomen omgeven en gescheiden zijn door vette landerijen.

Het uitzicht van Henegouwen, dat eertijds vooral aan landbouw deed, werd door de nijverheid, merklijk veranderd: de *Boringe* of de *Couchant de Mons* is het *Zwart Land* en een der voornaamste kolenmiddens der wereld geworden; het

Centrumbekken en het *bekken van Charleroi*, staan vol werkhuizen, glasblazerijen en kolenmijnen. Het is eene nijverheidsstreek, die in België alleen in het Luikerland haar gelijke vindt; eindelijk, ten N., ligt het land der *steengroeven*: Lessen, Zinnik en Ecaussines.

Klimaat. — De streek ligt in Midden-België, en doorgaans niet zeer hoog; daarom ook heeft zij een klimaat, dat het midden-klimaat van ons land vormt.

In den Winter is het er kouder dan aan de zee, maar warmer dan in de Kempen. In den Zomer is het er warmer dan aan de zee, maar koeler dan in de Kempen. De jaarlijksche regeneerslag is gemiddeld 700 mm.

Waterbeschrijving. — Zooals overal in Midden-België, hebben de rivieren een *groot kilometrisch verval*. Ook zijn zij *niet bevaarbaar* tenzij, aan de uiteinden der streek, de Schelde en de Dender, de Samber en de Maas.

Van de vier streken wordt in Haspengouw het meeste en het beste *onderaardsche* water gevonden. Het bevindt zich echter gewoonlijk meer dan 10 m. diep. — Dit feit legt uit, de groepeerling der bevolking. Zij ging rond de zeldzame en moeilijk te boren putten samenwonen.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — De drie streken zijn zeer bevolkt. Haspengouw telt 935.000 inw. (het Luikerland inbegrepen), dit maakt 374 per Km²; — het Brabantsche, 1.375.000 inw. of 561 inw. per Km² (deze streek heeft de grootste betrekkelijke bevolking); — het Henegouwsche, 1 miljoen inw., of 417 per Km².

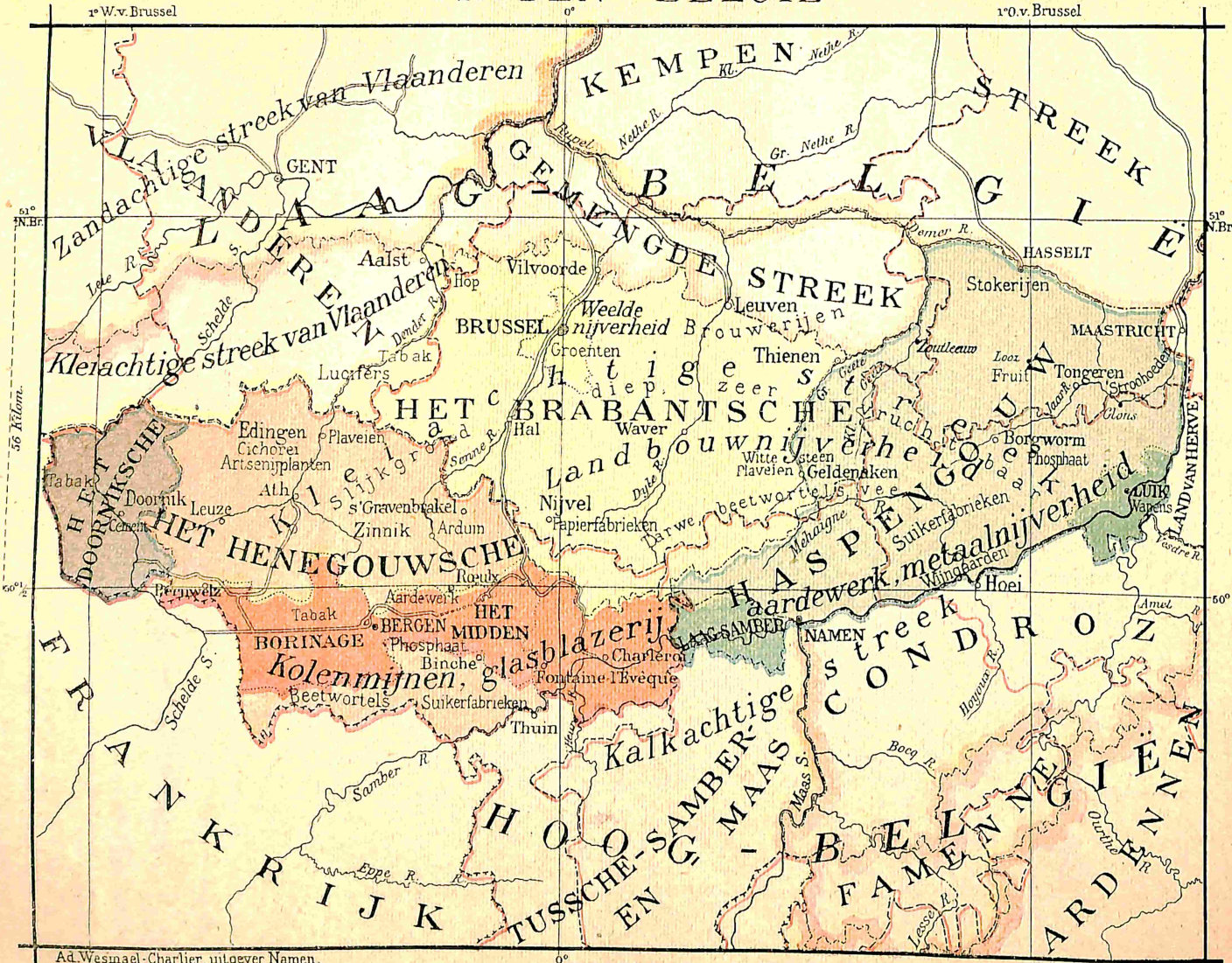
Deze groote dichtheid is toe te schrijven aan de *zeer groote vruchtbaarheid van den bodem* en ook: voor Haspengouw, aan het Luikerland; voor Brabant, aan Brussel en voorsteden, die alleen bijna 750.000 inwoners tellen; en voor Henegouwen, aan zijne groote nijverheid.

Woningen. — De huizen zijn uit *baksteen* of uit *rotssteen* der streek, en bedekt met *pannen* of *dekleien*.

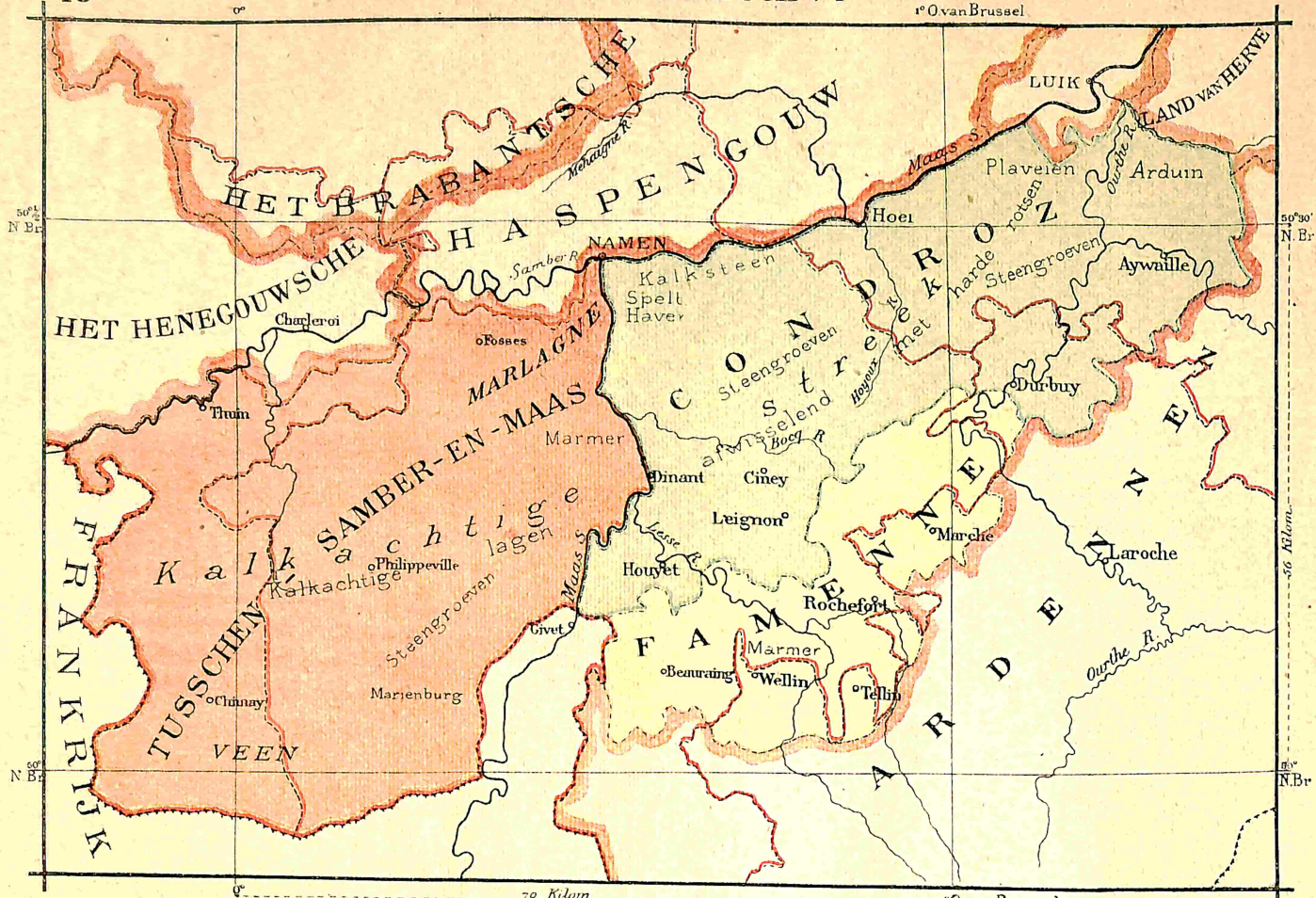
Al geschiedt de *ekkerbouw* in 't groot, toch zijn de eigendommen er *zeer verbrokkeld*. Do bevolking wcont er gegroepeerd om de redenen hooger aangegeven. De dorpen zijn talrijk en liggen dicht bij elkaar.

Taal. — De taalgrens loopt door de streek van het W. naar het O. en volgt eene bijna rechte lijn van Lessen naar Visé. Men spreekt *Vlaamsch*, in het N. dezer grens, *Waalisch* in het Z. en *Fransch* in de ontwikkelde familiën. Te Brussel en voorsteden wordt Fransch en Vlaamsch gesproken.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Landbouw.** — Haspengouw doet vooral aan *landbouw*. Het is de streek der *suikerbeeten* en der *tarwe*. Ook in het Brabantsche is het zoo, buiten dat het aankweeken

56 Kilom.

50° 1/2 N Br

50° 30' N Br

50° 30' N Br

50° 30' N Br

70 Kilom

1° O van Brussel

Ad Wesmael Charlier, uitgever Namen

van suikerbeeten alleen in Waalsch-Brabant overwegend is. — Henegouwen doet aan *landbouw* en aan nijverheid.

A. Voedingsgewassen. — Men verbouwt vooral *tarwe*, het graangewas der rijke gronden. Ook doet men er *rogge*, *haver* en *gerst* op. — Aardappelen worden gekweekt voor het plaatselijk verbruik en den uitvoer.

Overal vindt men vele *fruitboomen*: appel-, peer-, kerse-, pruime- en reine-claude boomen; Limburgsch Haspengouw (Land van Looz) is echter het meest bekend om zijnen fruit-opbrengst en handel. *Aardbeziën*, *aalbeziën* en *groenten* worden vooral rondom de steden verbouwd. Melden wij nog de *serredruiven* en *jonge groenten*, aardbeziën, tomaten, enz., te Hoeijlaert, Over-Yssche en in andere gemeenten rondom de hoofdstad.

B. Voedergewassen. — Geene enkele der drie streken is grasrijk. Toch heeft elke pachthoeve hare *beemde*, die met hagen omsloten, als weiland dienst doet. De vallei der Senne en deze der Dyle vertoont schoone weiden. — Als voedergewassen zaait men *klaver* en *lucerne* (Franscheklaver).

C. Nijverheidsgewassen. — In de eerste plaats komen de *suikerbeeten*. Zij worden in 't groot verbouwd en beslaan $\frac{1}{4}$ van de oppervlakte van den bodem.

Melden wij daarbij de *wijnngaarden* op de zuiderhellingen der hoogten langs de Maas, in de omstreken van Hoei, van Bas-Ohat tot Amay; de *hop* in de omstreken van Assche dichtbij Aalst; de *tabak* vooral langs de Haine (Obourg), te Roisin en in het Doorniksche; de *cichorei*, vooral ten W. van Ath; *arsenijplanten*, langs den Dender, te Lessen: een weinig *vlas* en *koolzaad* kort bij de grens van Vlaanderen.

D. Veeteelt. — Het *paard* wordt vooral als trekdiër gebruikt. In Henegouwen fokt men meer paarden dan rundvee. In het Brabantsche en bijzonderlijk in 't Haspengouwsche, worden *ossen* en *koeien* als trekdiëren gebruikt, zij zijn min kostelijk om voeden en deze laatste geven daarbij nog melk. Overal teelt men *zwijnen* en kweekt men *kiekens* en *hennen* in overvloed.

Nijverheid en Handel. — Al zijn Haspengouw en Brabant vooral landbouwstreken, toch is er ook veel *nijverheid*: Haspengouw bezit immers de *metaalnijverheid* in 't Luikerland, en Brabant, de *steengroeven* in 't Zuiden. Wat Henegouwen betreft de nijverheid is vooral bloeiend in 't Zuiden (Haine en Samber).

A. Ontginningsnijverheid. — De rijkdom van den ondergrond hebben wij hooger doen uitkomen. Herhalen wij enkel dat *steenkol* de voornaamste delfstof is, niet alleen van de streek maar ook van gansch België (jaarlijksche opbrengst; 23 millioenen tonnen; waarde, meer dan 300 millioenen franken in 1913; 140,000 mijnwerkers) (zie bl. 23).

Bij de voornoemde delfstoffen voegen wij nog: de *metaal-ertsen* (ijzer en zink) in Haspengouw, laëgs de Maas, vooral te Couthuin en Engis; *bouwsteen* in Brabant; *witte steen* te Gohertange en B. lanmont; *klein graniet* te Ligny; *zwart marmor* te Basècles en *pottebakkersklei*, meest te Baudour. — Genval, in Brabant, levert zeer gezocht *mineraalwater*, en Court-St-Etienne *arsenikhoudendwater*.

B. Metaalnijverheid. — De nijverheid van het *gietijzer*, *smeedijzer* en *staal* bezit vele fabrieken in het Luikerland, het Centrumbekken, het bekken van Charleroi, en in vele belangrijke plaatsen van Brabant: *hoogovens* te Seraing, Ougrée, Jemeppe en Grivegnée (20 in 't geheel); te La Louvière, Marchienne-au-Pont, Monceau-sur-Sambre, Dampremy, Marcinelle, Couillet, Châtelineau en Bouffloux (21 in 't geheel); *staalfabrieken* te Seraing, Ougrée, Angleur, Tilleur, Luik, Grivegnée en Jupille; *machines* en *werktuigen* worden vervaardigd in dezelfde plaatsen en ook in Brussel en voorsteden; *spoorweg- en trammaterieel* te Seraing, Tubize en Nijvel; *smelterijen*, *ketelmakerijen*, *klinkbouts- en nagelfabrieken* op verschillende plaatsen; *verglaasd ijzer* te Gosselies; *ontroomers* te Remicourt bij Borgworm, en *landbouwmachines* te Gemboers; *messen* te Gemboers en te Namen; *stalen penen* te Floreffe. — Bij de staalnijverheid komt de *wapenmakerij*, voor welke Luik in gansch de wereld bekend is. Luik bezit ook nog eene *koninklijke kanonnengieterij*. De werkhuzen Cockerill, te Seraing, maken ook vuurwapens en te Herstal worden *wapens*, *rijwielen* en *automobielen* vervaardigd.

Na de ijzernijverheid, komt de *zinknijverheid*. Zink wordt bewerkt in de groote werkhuzen der Vieille-Montagne, te Angleur, Hologne-aux-Pierres en Flône (Hermalle-sous-Huy); — te Engis, Ougrée, Ampsin, Sclaigneaux (Seilles), en Corphalie (Antheit-lez-Huy). — *Lood* bewerkt men alleen te Sclaigneaux; *koper* te Luik en Grivegnée.

C. Weefnijverheid. — De *weefnijverheid* is van minder belang. Luik heeft eene *vlaspinnerij*; Brussel en omstreken: Loth, Vorst, Ruisbroek, Eigen-Brakel, evenals Ath, bezit *spinnerijen* en *weverijen* van linnen, wollen en katoenen stoffen; Tubize en Obourg maken *kunstzijde* (viscose).

D. Glas- en aardewerknijverheid. — De glasnijverheid is de bijzonderste nijverheid van Henegouwen. Zij bezit ook voorname centrum langs de Beneden-Samber en in de omstreken van Luik. a) Glasruten worden vervaardigd in het Centrumbekken en in 't N. van Charleroi, te Herbatte (Namen) en Jambes, te Chénée en Vaux-sous-Chèvremont. b) *Kristalwerk* in het Centrum en te Val-Saint-Lambert (Seraing); c) *spiegelglas* te Roux, Courcelles, Aiseau, Auvélais, Floreffe, Moustier en Franière.

Het *aardewerk* is ook goed vertegenwoordigd : *gleiswerk* en *potten* te Baudour en La Louvière; *vuurbestendige producten* in dezelfde plaatsen, ook te Charleroi, Saint-Ghislain en Andenne; *aardewerk* te Haine-Saint-Pierre, Bouffioulx en Andenne; *aarden vloertegels* te La Louvière, Jurbise en Doornik; *baksteen*; *cement* in het Centrum, den Borinage en het Doorniksche (hydraulische kalk).

E. **Papiernijverheid.** — Het maken van *papier* is eene voorname nijverheid van Waalsch-Brabant. Men vindt papierfabrieken te Nijvel, Waver en omstreken : Virginal, Mont-S'-Guibert, La Hulpe, Gastuche, enz. — Men vindt er ook te Hoei, Andenne en Saint-Servais bij Namen.

F. **Landbouwnijverheid.** — In de eerste plaats komt het maken van *beetsuiker*. In Haspengouw, zooals in het Henegouwsche en in Waalsch-Brabant, treft men vele *suikerfabrieken* (94) en *rasperijen* (14) aan. — Er zijn belangrijke *stokerijen* te Hoei, Lembeek en Hal. — De *brouwerij* levert het zoogenaamde *seizoen bier* in

Haspengouw, *bleek bier* te Hougaarde en *bruin bier* in Henegouwen. — De *maaldery* telt vele stoommolens langs de Maas en Samber, langs waar haar de granen uit Antwerpen toekomen. — De samenwerkende melkerijen ontwikkelden de *melknijverheid*. — In Limburgsch Haspengouw vindt men vele *siroopmake-rijen* (125 tot 130). — Het maken van *scheikundige meststoffen* heeft zeer toegenomen : phosphorzuren, superphosphorzuren, zwavelzure soda (Couillet).

G. **Toevallige en bijzondere nijverheden.** — Zie studie der provinciën.

Handel. — De handel is zeer levendig. Belangrijke jaarmarkten en landbouwmarkten worden gehouden te Luik, Borgworn, Hoei, Tongeren; te Thienen, Leuven, Waver, Anderlecht (varkens) en Brussel.

's Woensdags wordt de *beurs* te Brussel bezocht door al de nijveraars van 't land. Bergen is de eerste *kolen- en suikermarkt* van België. Men verhandelt er ook veel *graan*, evenals te Ath, Charleroi en Namen. Charleroi en Luik zijn de verkoopplaatsen van het *ijzer* en van de voorbrengselen der metaalnijverheid.

Hoog-België.

1. CONDROZ. — 2. TUSSCHEN-SAMBER-EN-MAAS. — 3. FAMENNE.

(Zie kaart 10.)

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — **Oppervlakte.** — Tot de zoogenaamde Condruische streek behoren : 1° Eigenlijk *Condros*, ten N.-O.; 2° *Tusschen-Samber-en-Maas*, met het Veen, ten Z.-W.; 3° *Famenne*, ten Z.-O.

Condros en Tusschen-Samber-en-Maas zijn twee gelijke natuurlijke streken, die enkel door de Maas gescheiden zijn. Famenne is de voortzetting van Condros.

De CONDROZ ligt aan den rechterover der Maas, van de Fransche grens tot Luik. Famenne en Ardennenstreek vormen zijne Oostergrens, geteekend door eene lijn, die de Lesse doorsnijdt te Houyet, de Ourthe te Durbuy, de Amblève stroomopwaarts van Aywaille en uitloopt aan de Vesdre, stroomafwaarts van Pepinster. — Zijne oppervlakte is omtrent 1,750 km², of bijna $\frac{1}{17}$ van België.

TUSSCHEN-SAMBER-EN-MAAS ligt tusschen Samber en Maas en de Fransche grens. — Het Veen is de Zuidelijke strook er van; het paalt aan Frankrijk en heeft zijne Noordergrens ten N. van Chimay en Mariënburg. — De oppervlakte der streek, het Veen inbegrepen, is omtrent 2.080 km² of $\frac{1}{14}$ van België.

FAMENNE ligt in eene zinking van den bodem tusschen

Condros en de Ardennen. Het strekt zich uit van de Fransche grens, ten O. van Givet, tot de Ourthe, ten Z. van Durbuy, tusschen de twee volgende lijnen : ten N., onder Houyet, Ciergnon, Leignon en Durbuy; ten Z., onder Beauraing, Wellin, Tellin, Rochefort, Jemelle en Marche. — Zijne oppervlakte is omtrent 700 km² of $\frac{1}{12}$ van België.

Topographisch uitzicht. — Gansch de streek ligt in Hoog-België. — Van de boorden van Samber en Maas klimt de *oneffene bodem* spoedig van 175 en 200 m. tot 350 m. Het hoogste punt ligt te *Rièzes* bij Chimay, en heeft 366 m.

A. **Bodem en ondergrond.** — Gansch de streek met uitzondering van het Veen, behoort tot de *kalkstreek*.

Een algemeen kenmerken der streek is dat harde rotslagen, gedurig met zachte rots banken afwisselen. De zachte rotslagen bestaan uit *kalksteen*, de harde uit zandsteen, schilfersteen en kwartsachtig-schilfersteen. De eerste weerstaan minder aan het water : de valleien zijn er diep ingesneden. De tweede hebben weerstaan aan de erosie en vormen uitstekende knobels, in de streek *tuges* genoemd.

B. **Algemeen geographisch uitzicht.** — De Condruische streek is een overgangsgebied tusschen Haspengouw en de Ardennen zoowel voor wat betreft het algemeen uitzicht, als voor de rijkdom van den bodem. Hare *hoogvlakten*, gewoonlijk wel bebouwd,

behooren nog tot Haspengouw; de *reeds tamelijk bergachtige en beboschte deelen* tot de Ardennen.

De grond van het Veen, bestaat uit *schilferklei*, en verloopt steenachtige en onvruchtbare, moerassige hoogvlakten, met bosschen bedekt. Men vindt er den grootsten zoetwaterplas van België, te weten het meer van Virelles (115 Ha).

Klimatologie. — Door de hoogteligging van den bodem, en de verwijdering van de zee, is de gemiddelde temperatuur *lager* dan in Midden België. — Gemiddeld valt er 800 mm. water per jaar.

Hydrographie. — Om reden van hun snel verval zijn de rivieren niet bevaarbaar.

De Hoyoux is de rivier van België, met het grootste kilometerisch verval (9,50 m.; de Leie, 0,10 m. of 95 maal minder); ook vormt zij vele kleine watervallen.

Van de Fransche grens tot Luik is de Maas *bevaarbaar* gemaakt bij middel van dammen van sluizen voorzien. — De Ourthe werd gekanaliseerd van af haar samenvloeiën met de Amblève.

De rivieren verdwijnen er soms in den ondergrond, waar zij grotten en onderaardsche waterloopen vormen (grotten van Han, Remouchamps en Freyr). Dit is toe te schrijven aan de oplossing van kalkgrond in het water.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — De Condrozische streek is weinig bevolkt. — Condroz telt 175.000 inw., of 100 per km²; Tusschen-Samber-en-Maas ook 175.000 inw., of 84 per km²; Famenne 37.000 inw., of slechts 54 per km².

De oorzaak dezer kleine dichtheid der bevolking, is het gemis aan nijverheid en de min vruchtbare grond.

Woningen. — De huizen zijn meest uit *landsteen*, soms uit *baksteen*. De daken met *leien*, minder met *pannen* bedekt.

De dorpen zijn *dungezaaid*. Condroz is de streek der *grootte eigendommen* en *pachthoeven*: men vindt er vele van 100 Ha., die in Vlaanderen zoo zeldzaam zijn.

Taal. — *Waalisch* wordt in gansch de streek gesproken en Fransch in de begoede familiën.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Landbouw.** — De Condroz is eene landbouwstreek, maar men verbouwt er geene nijverheidsplanten.

A. Voedingsswassen. — *Spelt* wordt meest verbouwd, dan komt *haver*, tarwe en rogge. — Aardappels worden voor het plaatselijk verbruik aangekweekt.

En zijn vele *fruitboomen*, vooral in het kanton Fosses, in den hoek van Tusschen-Samber-en-Maas, dien men Marlagne noemt.

B. Voedergewassen. — De veeteelt deed de *kunstweiden* ontstaan nevens die der *natuurlijke*. — Als voedergewassen verbouwt men *beetwortels* en klaver (fransche en spaansche).

C. Bosschen. — De streek is redelijk beboscht. Men noemt de bosschen van Senzeilles, benoorden Chimay en deze van Couvin als de grootste.

D. Veeteelt. — *Paarden* worden bijna alleenlijk gebruikt op de pachthoeven, dus vindt men er veel. Toch kweekt men er vooral *hoornvee* en *zwijnen*. De *schapen* worden min talrijk. *Pluimgedierte* houdt men voor de eieren.

In Condroz is veel *wild*, vooral: hazen, konijnen, fazanten, patrijzen. *Reebokken* treft men in de bosschen aan. — Het uitzetten van striknetten tot het *vangen* van lijsters en kleine vogels, wordt in den trektijd gedaan. — De rivieren zijn zeer *vischrijk*.

Nijverheid en handel. — Gelijk overal in Hoog-België vindt men hier vele *delfstoffen*, vooral *steengroeven*.

A. Ontginningsnijverheid. — *Kolen* worden ontgonnen langs Samber en Maas; *ijzererts*, langs de Hoyoux en de Maas (Samber en Maas) en in de streek van Ferrière-Werbomont (Luiksche Condroz). — De *groeven* leveren *bouwsteen* (kleine graniet genaamd) in Luiksche Condroz, te Anthisnes, Ouffet, Sprimont; in de vallei van Hoyoux en Maas, vooral te Samson; *plaveisteenen* op dezelfde plaatsen en ook langs de Ourthe en Amblève, vooral te Poulseur, Esneux, Comblain, Aywaille; *kalksteen* overal; vele soorten *marmar* op vele plaatsen: *zwart marmar* te Rochefort en te Denée, *rood marmar* te Chimay en elders, *blauw marmar* te Wellin, *dekleien* te Oignies; *plastische klei* te Andenne.

Spontin levert een *gezocht tafelwater*. De wateren van de Bocq en Hoyoux werden opgevangen om Brussel van drinkwater te voorzien.

B. Metaalnijverheid. — Men vindt in Luiksche Condroz, *smederijen* en *pletterijen* langs de Hoyoux (Marchin en Hoei) en de beneden Ourthe (Tilff en Embourg); in Naamsche Condroz is Ciney bekend om zijne *snijdende ijzerwaren*; Tellin, in Famenne, voor zijne groote *klokkengieterij* en Jemelle, voor zijne *herstellingswerkhuizen* der staatsspoorwegen. Thy-le-Château (Tusschen-Samber-en-Maas) bezit *metaalfabrieken*.

C. Aardewerk. — Tusschen-Samber-er-Maas wordt

aarde gebakken : te Bourlers en Forges, Morialmé en Bouffloulx maakt men *baksteen*, *pannen* of *draineerbuizen*; ook te Andenne en omstreken.

D. **Landbouwnijverheid.** — Dinant bezit *brouwerijen*, *Hoei stokerijen*, daar zijn ook *melkerijen* en men doet aan *bijenteelt*, daar de streek veel honighoudende planten bezit.

. **Nijverheden van bijzonderen aard.** — Zie de studie der provinciën.

4. — HET LAND VAN HERVE. (Zie kaart 44.)

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging en oppervlakte.** — Het land van Herve is gelegen tusschen Maas en Vesdre. Het omvat het N.-O. der provincie Luik. — Zijne oppervlakte is omtrent 500 Km², of $\frac{1}{59}$ van België. — Daarbij moet men nog voegen het Noorden van het kanton Eupen.

Topographisch uitzicht. — Het land van Herve maakt deel van Hoog-België. — Het is gevormd door opeenvolgende *golvende hoogvlakten*. De bodem klimt van de Maas (200 m.) naar het Oosten (400 m.) en zakt dan weer af naar den Vesdre en de duitsche grens.

A. **Bodem en ondergrond.** — De streek is gelegen in de *kalkstreek*. De bodem is samengesteld uit *Haspengouwsch leem* die rustende is op eene *kleilaag*, hier en daar met *kalk gemengd*, en die dus ondoordringbaar is. De bodem is vruchtbaar maar vochtig.

B. **Algemeen uitzicht.** — Vruchtbare grond, en vochtige ondergrond geven rijke *weilanden* en *boomgaarden* afgesloten door *levende hagen* die de streek kenmerken.

Klimatologie. — Verder af van de zee, en hooger gelegen dan midden België, bezit het land van Herve ook eene *mindere gemiddelde temperatuur*.

Er valt ook meer water : gemiddeld 875 mm. p. j.

Hydrographie. — Daar hun kilometrisch verval te groot is, zijn de waterloopen *niet bevaarbaar*. Onderaardsche wateren doen er veel *bronnen* ontstaan.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — De streek is *zeer bevolkt* : 220.000 inw. (Verviers en omstreken in begrepen) of 440 inw. per Km². (België, 260 inw. per Km².)

Die groote evenredige bevolking is te danken aan de vruchtbaarheid van den bodem, aan het kolen bekken die zich in 't Westen der streek uitstrekt (Koolmijnen der hoogvlakte van Herve; zie bl. 23) en aan het nijverheids centrum van Verviers.

Woning. — De woningen zijn in 't algemeen gebouwd

uit landsteen en bedekt met *leien*. De bevolking is nogal *verspreid*, teroorzake der menigvuldige bronnen. De eigendom is zeer *verbrokkeld*.

Talen. — In het Land van Herve hoort men de vier talen spreken die in België gesproken worden : *Waalisch*, ten W., ten Z. en in 't midden der streek; *Deutsch*, nabij de duitsche grens; *Vlaamsch*, langs Hollandsch-Limburg; Fransch in de begoede familiën van het Waalsche deel.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Landbouw.** — Het Land van Herve is vooral eene streek van *vette weiden*, waar men ook vele fruitboomen telt : appel-, pere- en kersboomen.

Veeteelt. — Daar de grond niet moet bewerkt, daar geene zware producten ter markt moeten gevoerd worden, hebben de landbouwers geene *paarden* vandoen. — Maar er is veel *hoornvee*, bijna alle *melk-koeien*. — Ook het getal *zwijnen* is groot : men voedt ze met afvalsel uit de melkerijen. — Op het neerhof, houdt men vele *hennen* voor de eieren.

Nijverheid en handel. — Het Z.-W. van 't Land van Herve ligt in de *kolenstreek*. Het oosterdeel, in de *mijnstreek* van Moresnet en Bleiberg. Een derde bestaat uit Verviers en omstreken : het is de streek der *wolnijverheid*.

Ontginningsnijverheid. — Men delft *steenkolen* uit in verschillende mijnen der *hoogvlakte* en langs Maas en Vesdre. — De *lood-* en de *zinklagen* van Bleiberg zijn uitgeput of worden ontgonnen in het Moresnet gebied. — Hier en daar wordt kalksteen uitgehaald voor het *plaatselijk* verbruik. — De *klei*, wel bekend met zijnen Luikschen naam « dielle » wordt met fijne kolen vermengd en geeft eene spaarzame brandstof.

Metaalnijverheid. — Menige plaatsen, in het Z.-W. der streek gelegen, doen dezelfde nijverheid als in de omstreken van Luik : *wapenmakerijen*; *zinkfabriek* te Prayon (Forêt); *pletterijen* en fabrieken van *landbouwgereedschappen* te Chaudfontaine; *landbouwmachines* te Fléron. Visé bezit een *scheepswerf*.

Weefnijverheid. — De *wolnijverheid* bloeit vooral te Verviers en omstreken : *wasscherijen*, *ververijen*, *spinnerijen* en *lakenfabrieken*; deze laatste vindt men ook te Eupen.

Het product dier fabrieken, de wereld om gekend, kan met dat der Fransche en Engelsche fabrieken wedijveren.

D. **Landbouwnijverheid.** — De landbouwnijverheid dezer streek hangt samen met hare voortbrengselen: melk en vruchten. Men vindt er *melkerijen*, *kaasmakerijen* (Hervesche kaas en boter) en *siroopmakerijen*.

De *leernijverheid* bezit *looierijen* te Herve en *shoefabrieken* te Dison vooral en ook te Herve. — Herve is het middenpunt van den handel dier streek.

5. — DE ARDENNEN

(Zie kaart 11.)

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging en oppervlakte.** — De Ardennen strekken zich uit tusschen het Land van Herve en Belgisch-Lotharingen; dus: van de Vesdre tot eene lijn, die uitgaat van Muno, aan de Fransche grens, en uitloopt aan die van het Groot-Hertogdom, te Attert, over Florenville en Chiny. De Westergrens wordt gevormd door Condroz en Famenne.

Hunne oppervlakte is omtrent 4.300 Km², of $\frac{1}{7}$ van België. Heden moet men er bijvoegen het kanton Malmedy en het Zuiderdeel van dat van Eupen.

Topographisch uitzicht. — De Ardennen liggen gansch in Hoog-België en vertoonen eenen kam in hun midden. De bodem klimt dus van de Zuiderrand van Condroz en Famenne, van 300 tot 500 en 675 m., en zakt dan weer af tot 400 m., aan de grenzen van Belgisch-Lotharingen.

Deze kam, de Ardense kam genoemd, loopt van het Z.-W. naar het N.-O. Zijne verschillende hoogste punten zijn: *Croix-Scaille* (500 m.) aan de Fransche-Naamse grens; de hoogvlakte van *Recogne* of Libramont-St-Hubert (506 tot 589 m.); de *Baraque-Fraiture* (651 m.); de *Baraque-Michel* (678 m.); *Botranche*, het hoogste punt van België (695 m.).

A. **Bodem en ondergrond.** — De Ardennen maken deel uit der schilferstreek. — De ondergrond bestaat uit drie voorname rotssoorten: *schilfersteen*, *zandsteen* en *grauwak*. *Kalksteen ontbreekt*. — *Schilfersteen* heeft hier en daar door verweering eenen *ondoorvingbaren kleiachtigen* grond tot stand gebracht: hij vormt de « Fagnes » of Hooze Venen.

B. **Algemeen geographisch uitzicht.** — De Ardennen vormen de oneffenste streek van België. Zij bestaan uit een *bergland*, samengesteld uit hooge langwerpige *hoogvlakten*, geschieden, door diepe en kronkelende *valleien*, waarin heldere wateren in diepe ingesneden *beddingen* vloeien.

De grond is arm en moeilijk te bewerken. Op de berggruggen groeien groote *bosschen*, overblijfsels van het oude Ardennenwoud. Groote uitgestrektheden gronds zijn bedekt met priemheide en varenkruid. Op de hoogvlakten deden *kleigrond* (door verweering ontstaan) waarop 't water bleef stilstaan, *moerassen* ontstaan, op wier hoorden kort en dicht gras wast, en waar *turf* zich vormt: het is het *Veen*.

Klimaat. — Tengevolge der hoogteligging en des

afstands tot de zee, is het klimaat der Ardennen *zeer scherp*. De Winter is er zelfs *kouder* dan met de aardrijkskundige ligging overeenstemt. De hoogvlakte van Baraque-Michel en van Botranche kan als een « ijs-land » beschouwd worden: men vindt er gewassen en dieren, welke tot de rassen en soorten der Alpen- en Poolstreken behooren.

De Ardennen is de streek van België waar de *regenneerslag* de *grootste is*: jaarlijks gemiddeld 1 m.; langs den hoogsten kam (N.-W. deel) welk: het meest besproeid is, valt van 1000 tot 1300 mm. water.

Wateren. — De hoogvlakte van Recogne (Libramont) vormt het voornaamste *hydrographisch middenpunt* van België. Van dat punt uit, vloeien de Sauer, de Wester-Ourthe, de Lomme, de Lesse, en de Vierre (bijr. van de Semois). — De waterlooopen zijn alle *berg-rivieren*, met een *groot* kilometrisch *verval*, en *snellen*. Daarom zijn zij *niet bevaarbaar*.

Het bergachtig kenmerken van den bodem, de ondoordringbaarheid op vele plaatsen van den grond, en de standvastige uitroeiing der wouden hebben aan de Ardense rivieren eenen *onregelmatigen* watervoorraad gegeven.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — De Ardennen zijn *dun bevolkt*. Zij tellen slechts 180.000 inw. of 42 inw. p. Km². (België, 260 inw. p. Km²).

Deze streek heeft de minst dichte bevolking. Dit is voornamelijk toe te wijten aan de *onvruchtbaarheid* van den bodem, het gemis aan nijverheid, en de uitwijking.

Woningen. — De huizen zijn gebouwd met *rotsblokken*, met *baksteen* of met *stamparde*. Zij zijn gedekt met *deklei* of *stroo*. — Gewoonlijk staan zij in groepen, maar vormen slechts kleine dorpen of gehuchten ver van elkaar gelegen.

Taal. — In de Belgische Ardennen wordt *Waalisch* gesproken. Men spreekt *Duitsch* te Beho, ten Z.-O. van Vielsalm, te Martelange aan de Sauer en in 't Oosten van het kanton van Malmedy.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Landbouw.** — Evenals in de Kempen, houdt men zich in de Ardennen *weinig* met *landbouw* bezig; ze zijn het land der *veeteelt*.

A. **Voedingsgewassen.** — Men verbouwt er vooral *haver*. Zij wordt gezaaid in de lente en gedijt goed in den vochtigen bodem en het klimaat der streek.

Herfstgewassen groeien er minder goed ter oorzaak van de strenge Winters; daarom ook zaait men er meer *spelt*. Zij vraagt immers geen zoo rijken bodem als tarwe. — Men plant er ook vele *aardappelen* die er eenen geschikten bodem en klimaat vinden. — Weinig *fruit*.

B. **Voedergewassen.** — Het vochtig klimaat is voordeelig voor de *wilanden*, die er overvloedig *hooi*

opleveren. Ook sommige *braaklanden*, waarop een weinig kort gras, tusschen brem en varen groeit, worden als weiden gebruikt. *Roode klaver* is, met andere voedergewassen vermengd, het bijzonderste voeder voor het rundvee.

De *tabak* is de eenigste *nijverheidsplant*, die men er kweekt; men teelt ze vooral in de vallei der Semois.

C. Boschontginning. — De *bosschen* bezetten $\frac{1}{3}$ der streek. Het *Hertogenwoud*, ten N., beslaat de gansche streek tusschen den Vesdre en den Baraque-Michel. In Luxemburg strekken de bosschen zich uit in drie verschillende strepen van het W. naar het O; tot de eerste behoort het groote woud van S'-Hubert.

De bevolking der boschdorpen houdt zich uitsluitend met boschoontginning bezig: snoeien, vervoeren, vervaardigen van houtskool, van takkenbossen, bindhout, hoepels en duigen voor vaten, zagen met de hand en machine, kloefkappen, en maken van houten gereedschappen.

D. Veeteelt. — De huisdieren van *Ardensch ras* waren klein, sterk en taai en verschaften uitmuntend vleesch. Thans veranderen het *paardenras* en *runderen* ten gevolge der kruising. De *Ardensche varkens* zijn het land door bekend om hun fijn vleesch. De *schapenteelt* vermindert gelijk overal, maar blijft toch hier algemeen. De *bijenteelt* heeft zeer grooten vooruitgang gemaakt. Het neerhof is wel voorzien.

Jacht en *vischerij* brengen veel op. In de groote wouden vindt men *grof wild*: herten, reebokken en wilde zwijnen. Op de hoogvlakten maakt men jacht op boschhanen. — In den trek-tijd vangt men lijsters en kleine *vogelen*. In de heldere wateren vischt men vele zalmachtige visschen, zooals *foret* die gekend is om zijn fijn vleesch.

Handel en Nijverheid. — Wij vinden er de delfstoffen-, de landbouw-, en de boschoontginningsnijverheid.

A. Delfstoffen. — Als *brandstof* heeft men *turf* in de Venen. — Als *mëtaalertsen*, wat *ijzer* in de Luiksche Ardennen (Stoumont-Stavelot) en *lood* te Longwilly bij Bastenaken. — De *steengroeven* leveren meer. De *schilfersteen* geeft *schalie*, *deklei* en *vloersteen*, en wordt getrokken uit een overgrooten schilfersteenbank die zich uitstrekt van Chimay naar Rijn-Pruisen, vooral te Alle, Herbeumont, Bertrix en Martelange; verder nog *slipsteen*, te Vielsalm; *griffels*, te Grand Halleux. — De weinige *zandsteen* wordt voor *plaveien* gebruikt. — Blijft nog te melden het *drinkwater* van Harre, van Chevron en van Spa.

B. Landbouw. — Dank zij de vorming van vele samenwerkende *melkerijen*, is de melknijverheid de bijzonderste. — En zijn ook *brouwerijen* en *stokerijen*. — *Visch*- en *bijenteelt* komen op den tweeden rang. — De *tabak* en *sigaren* nijverheid breidt zich langs de Semois van langs om meer uit.

C. Nijverheid van bijzonderen aard. — Wi spraken reeds van de *houtbewerking*. Nassogne en Florenville zijn het land door gekend om hunne *houten gereedschappen*. Spa vervaardigt fantasie-voorwerpen in vernist hout, bekend, onder den naam van *hout van Spa*. Te noemen zijn nog: de *leerlooverijen* (Stavelot, Houffalize, Bastenaken, Bouillon); de *mandenmakerij* te S'-Medard, ten Z.-W. van Neufchateau; eindelijk de *hotelnijverheid*.

6 — BELGISCH-LOTHARINGEN.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging en oppervlakte.** — Belgisch-Lotharingen, ook de *Jura-streek* of *Beneden-Luxemburg* genoemd, ligt in den Z.-O. hoek van België, tusschen de Ardennen, de Fransche grens en het Groot-Hertogdom. Ten N. is het begrensd door een lijn die uitgaat van Munro, aan de Fransche-grens en over Florenville en Chiny uitloopt te Attert, aan de grens van het Groot-Hertogdom.

Zijne oppervlakte is 350 Km² dus nog niet $\frac{1}{35}$ van België.

Topographisch uitzicht. — Belgisch-Lotharingen maakt deel uit van Hoog-België. Het ligt op de Zuidelijke helling van de Ardensche kam, loopt naar het Zuiden af, en zijne hoogte vermindert, in die richting, van 400 op 200 m.

A. Bodem en ondergrond. — Belgisch-Lotharingen maakt deel uit van de mergelstreek. — Op eenen schilferachtigen ondergrond, gelijkend aan deze der Ardennen, ligt de *kalkachtige* Juragrond, aldus genoemd, omdat hij van dezelfde vorming is als op het Jura-gebergte. — De beste gronden bestaan uit een mengsel van *kalk*, *zandklei* en *zand*. — Aan de grenzen van Frankrijk en van het Groot-Hertogdom bevindt zich eene laag *ijzererts*, dat men « minette » noemt en die zich verbindt met deze van het Groot-Hertogdom en van Lotharingen.

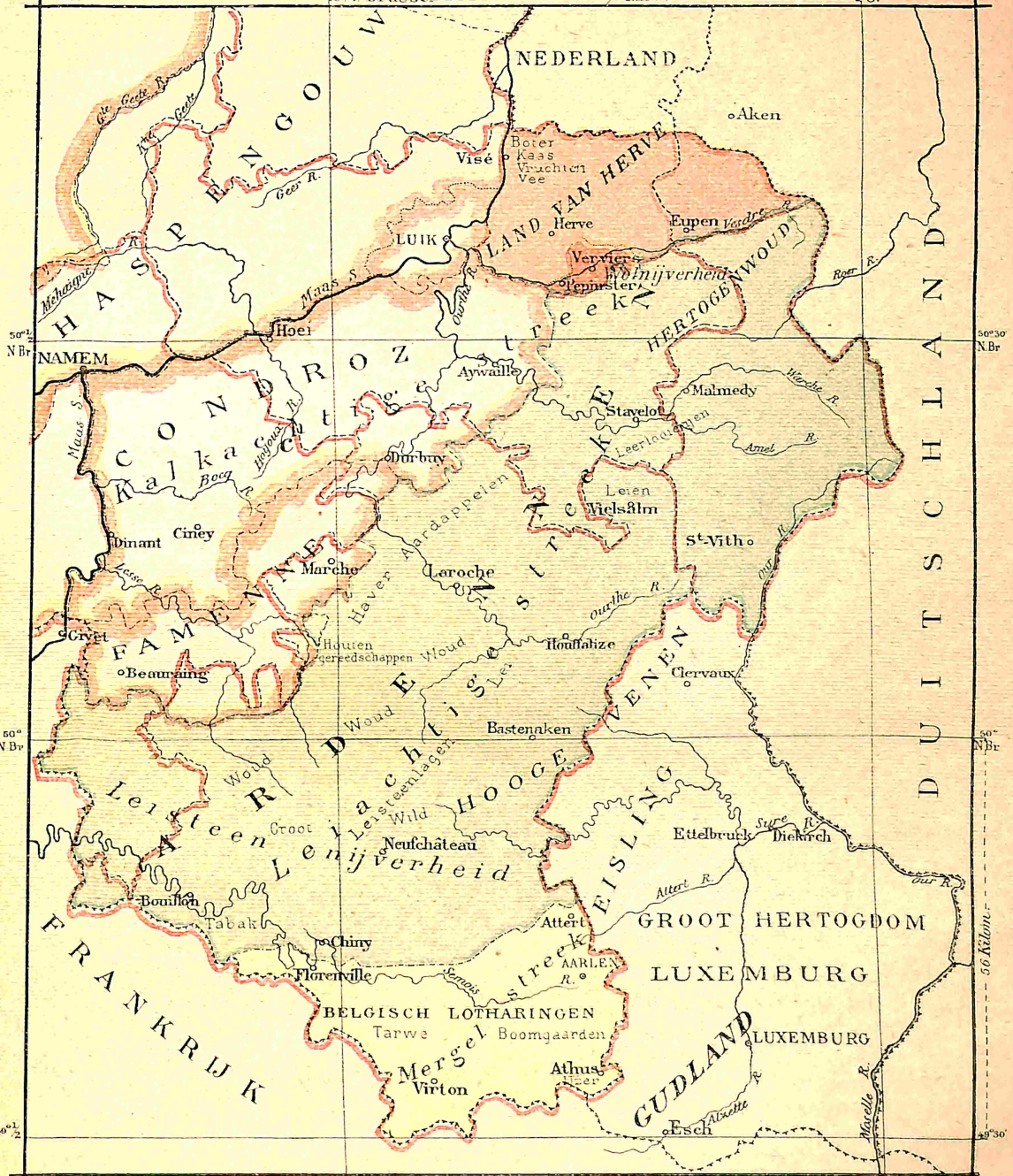
B. Algemeen aardrijkskundig uitzicht. — De bodem vertoont eene afwisseling van diepten, zooals de breede vallei der Semois, en hoogten. De eerste zijn met bouw- en weiland bedekt, de tweede gedeeltelijk met bosschen.

Klimaat. — Het klimaat is *zacht* en steekt af tegen het ruwe klimaat der Ardennen.

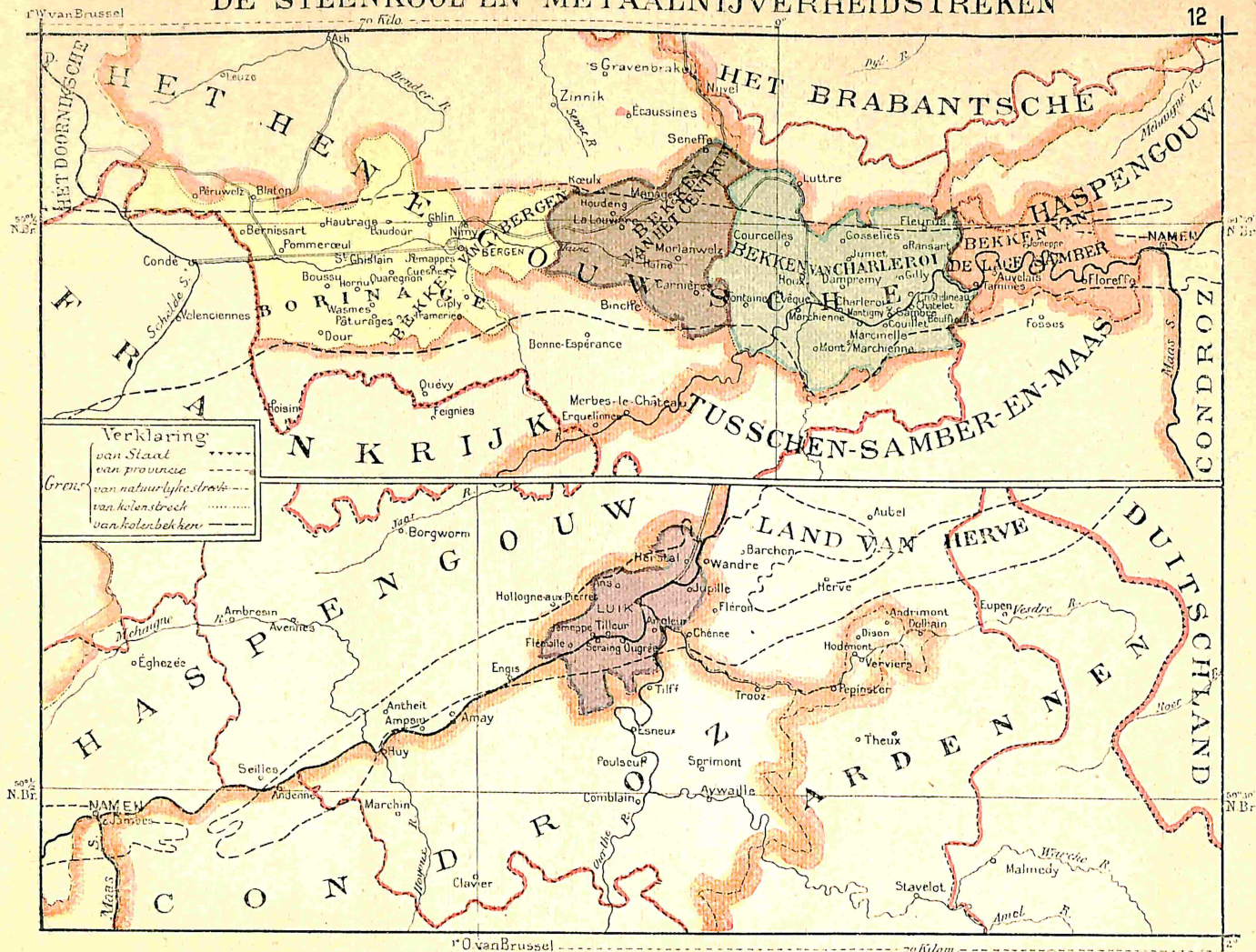
De oorzaak daarvan ligt in het verschil van hoogte en breedteligging maar ook hierin dat de kam der Ardennen, het *Kleine Provence*, zooals men de streek niet zonder overdrijving noemt, tegen de Noorderwinden beschut.

Wateren. — De Semois is onbevaarbaar. De Vire en de Ton zijn slechts beken.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — Belgisch-Lotharingen is *weinig* bevolkt. Het telt 85.000 inw., of 100 p. Km². — Dit is toe te schrijven aan de groote uitgestrektheid der beboschte en onbebouwde gronden.

DE STEENKOOLEN EN METAALNIJVERHEIDSTREKEN

Woningen. — De huizen zijn van *baksteen* of *landsteen*, en gedekt met *pannen* of *leien*. — De dorpen zijn dungezaaid, weinig bevolkt en ver van elkander gelegen.

Taal. — Men spreekt er Duitsch en Waalsch.

Duitsch wordt gesproken in het oostelijk deel, namentlijk, in het arrondissement van Aarlen (Attert, Aarlen, Messancy, Athus, Aubange, Halanzy). — Men spreekt *Waalsch* in het overige gedeelte der streek: het vormt er eenen eigenaardigen tongval, het zoogenaamde *gaumais*, dat gesproken wordt bezuiden de Semois, in het land van Virton.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Landbouw.** — De ertsstreek uitgezenderd, doet Belgisch Lotharingen aan *landbouw*.

A. Voedinggewassen. — Men verbouwt er vooral tarwe en *masteluin* (half tarwe, half rogge). — De *aardappelen* worden onder de beste gerekend en worden er veel verbouwd. Men doet er ook veel fruit op.

B. Voedergewassen. — Buiten de natuurlijke *weilanden*, levert de streek ook vele voedergewassen op: *beeten*, *klaver*, *voederwikke* en *paardeboonen*. — De eenige *nijverheidsplant* is de *tabak*.

C. Veeteelt. — Daar het *paard* bezigt wordt in

den landbouw, is het dan ook van zeker belang. — Ten gevolge van de ontwikkeling der melkerij, groeit het aantal *hoornvee* meer en meer aan. — Men kweekt van langs om meer *zwijnen*, en van langs om *minschapen*.

Het *neerhof* is algemeen goed voorzien. De *bijenteelt* is van minder belang dan in de Ardennen. De *forel* en *snoek* der Semois zijn vermaard om hunne lekkere smaak.

Nijverheid en handel. — **A. Ontginningsnijverheid.** — Men treft er eenige *zand-* en *kalksteengroeven* aan voor plaatselijk verbruik, en *witsteengroeven* der Vire (te Grandcourt).

B. Metaalnijverheid. — Het *ijzererts* in het Z.-O. ontgonnen, levert de helft der Belgische opbrengst. Het deed de metaalnijverheid ontstaan in deze streek: Athus, Halanzy en Musson tellen zes *hoogovens*, en eene staalfabriek werd[onlangs te Athus opgebouwd.

C. Landbouwnijverheid. — Onder deze hebben wij de *melkerijen* en *brouwerijen*, dan komen *vogelteelt*, *bijenteelt* en *vischteelt*.

Orval ten W. en Aarlen ten O. zijn vermaarde middelpunten van den *houthandel*; de *woudstreek* strekt zich immers, bezuiden de Semois, over eene lange strook uit. Aarlen is bekend om zijn *graanmarkt*. Daarbij hebben Virton, Etalle en Florenville markten en jaarmarkten.

Kool- en Metaalnijverheidsstreken.

Belgische kolenbekkens. — Deze strekken zich uit van Douaai tot Aken, en van Maastricht naar Antwerpen: 1° langs de Haine, Samber en Zuiden van Maas, stroomafwaarts Namen (westerbekken); 2° langs de Maas, ten O. der Samson rivier en op de hoogvlakte van Herve (Oosterbekken); 3° in de Kempen, ten N. eener lijn gaande van Maastricht naar Antwerpen langs den Demer (noorderbekken).

Westerbekken. — Het bevat: 1° den *Borinage* of 't Westen van Bergen, tusschen de Fransche grens en Bergen, ten Z. van de Haine; 2° het *bekken van Bergen*, in den omtrek dier stad; 3° het *Centrum*, tusschen Bergen en eene lijn loopende ten W. van Courcelles op de Piéton en van Fontaine-l'Évêque; 4° het *bekken van Charleroi*, tusschen deze laatste lijn en Tamines; 5° het *bekken der neder Samber* die wat voorts loopt ten Oosten van Namen; 6° het *Zuider Massief*, ten Zuiden der voorgaande bekkens; daar zijn kolenlagen ontdekt maar nog niet ontgonnen.

Oosterbekken. — Het bevat: 1° het *bekken van Luik*, die nabij Andenne begint en de Maas volgt tot stroomafwaarts Luik; 2° het *bekken der hoogvlakte van Herve*, die de verlenging is van 't bekken van Luik naar het Oosten tot aan de duitsche grens.

Deze beide bekkens geven jaarlijks eene productie van 23 miljoen tonnen.

Noordesbekken. — Het bekken der Kempen begint men te ontginnen, en menig boren hebben kolenlagen ontdekt op eene oppervlakte van 100 Km. lengte en 40 tot 15 Km. breedte (zie kaart 20).

De productie bedraagt tegenwoordig 200.000 tonnen yette kolen, maar nieuwe putten zullen in kort ontgonnen worden, en men denkt, in 1930 tot eene productie te komen van 40 miljoen tonnen.

Metaalnijverheid. — De metaalnijverheid is bijzonderlijk werkzaam in het westen in ooster kolenbekken, zij zal zich ook ontwikkelen in de Kempen wanneer men zal in volle ontginning zijn van dat kolenbekken. De metaalnijverheid heeft zich uitgebreid in 't Centrum, in 't bekken van Charleroi en in de omgeving van Luik, waar men hoogovens, staalfabrieken, machinesfabrieken, spoorwegmateriaalfabrieken enz. vindt (zie bl. 17, 19 en 24).

Humanische aardrijkskunde. — De verschijning dier kolenmijnen en dier fabrieken hebben aan die vroegere landbouwstreken, een gansch ander uitzicht gegeven, en groote, sterk bewoonde dorpen zijn ontstaan in al die kolenbekkens. Ook vindt men in deze streken de grootste dichtheid der bevolking.

NIJVERHEID.

België is een *land van groote nijverheid*. Al is het zeer klein, toch komt het vooraan onder de Staten van Europa, en vormt als een klein Engeland, waar mijnbouw, metaalnijverheid, aardewerknijverheid en landbouwnijverheid even werkzaam zijn.

Ontginningsnijverheid. — Bestaat in het ontginnen van delfstoffen die wij in de studie der delfstoffen productie opgesomd hebben. Natuurlijker wijze vindt men deze vooral in Midden en Hoog-België. — De voornaamste delfstof is de *steenkool* wier productie jaarlijks 23 miljoen tonnen bedraagt; met dit getal komt België op den 5^{en} rang voor de opbrengst aan kolen, na de Vereenigde-Staten, Groot-Brittannië, Duitschland en Frankrijk.

Metaalnijverheid. — De metaalnijverheid is vooral te vinden in het kolenbekken, bijzonderlijk in de bekkens van het Centrum, Charleroi en omstreken van Luik. De twee voornaamste takken zijn die van het *ijzer* en het *zink*.

De *ijzernijverheid* omvat het vervaardigen a) van *gietijzer*; — b) van *smeedijzer*; — c) van *staal*; — d) het aanwenden dezer voortbrengselen bij het samenstellen van *machines* en *werktuigen*. *Gietijzer* bekomt men uit ijzererts in de hoogovens, welke men aantreft langs de Samber en de Maas, daar zij goede en veel brandstof benuttigen. *Smeedijzer* wordt bewerkt in dezelfde streek, in de smederijen, smelterijen, pletterijen en ijzerfabrieken. Het *staal* wordt in de staalfabrieken van 't Luikerland, en van de omstreken van Charleroi vervaardigd. Fabrieken van *mecanieken* en allerhande *werktuigen* liggen verbreed van de mijnstreek tot in de verschillende nijverheidscentrums van het land. Deze nijverheid deed ontstaande: de *wapenmakerij*, voor welke Luik de wereld door bekend is, de *messenmakerij*, *egsmederij*, *scheepsconstructie*, en de *velo* en *autofabrieken*.

De *zinknijverheid* die ingevoerd erts gebruikt, komt op den tweeden rang, met zijne voorname centrums in de provincie Luik en in de Kempen.

De weefnijverheid. — Buiten de *lakennijverheid*, die Verviers als centrum heeft, is de weefnijverheid vooral in de Vlaanders te vinden. Zij gebruikt vooral *wol*, *vlas*, *katoen*, *hennep* en *indische vezels* als grondstof. — Het groote centrum der *wolnijverheid* is Verviers met de omstreken: zij bezitten *wasscherijen*, *spinnerijen*, *ververijen* en *weverijen*. — De bereiding en bewerking van het vlas behelst: het roten, braken, kammen, spinnen weven en het bleeken: het roten, braken en bleeken geschiedt vooral in de vallei van de Leie, de *gouden rivier*. Het spinnen en weven worden in eenige groote centrums verricht: Gent, Roeselare, Kortrijk, Aalst en Lokeren. Roeselare vervaardigt het fijnste lijnwaad; Kortrijk is gekend om zijn damastvormig geweven lijnwaad

(gebloemd). — De *katoenspinnerijen* en *weverijen* worden vooral te Gent (het Manchester van België) en ook te Ronse gevonden. — De *hennepnijverheid* is vooral in 't Land van Waas te vinden (touwwerk, mijnkabels). Deze laatste vervaardigt men ook in het kolenbekken. — De *jutenijverheid* schijnt deze der hennep te zullen verdringen (vooral in de Vlaanders).

Bij deze nijverheden voegen zich nog de *kleedingsnijverheid*, in alle groote steden en te Binche, het *breien van wollenstoffen*, de *kantnijverheid* en het weven van *tapijten*.

Aardewerk en glaswerknijverheid. — Zooals de metaalnijverheid vergt de *glasblazerij* veel brandstof en vestigde zich dan ook in de kolenstreek: zij levert *vensterglas*, *gegotenglas* en *kristalglas*. — De *aardewerknijverheid* is te vinden daar waar plastische aarde gevonden wordt en vervaardigt *baksteen pannen*, *draineerbuisen*, *potten*, *plateelen*, *vloersteen* of *tegels*, *vuurbestendige steenen*, *ciment*, enz.

Landbouwnijverheid. — Zij is in verband met den rijkdom en de producten van den bodem: *suikerfabrieken* vindt men waar men suikerbeeten kweekt en *raffinaderijen* in eenige bijzondere centrums (Antwerpen en Thienen); *brouwerijen* en *mouterijen* voor plaatselijk gebruik, *stokerijen* (Antwerpen, Hasselt, Hoei, Halle); *graanmolens*, voor het gemak van vervoer, langs bevaarbare wegen gevestigd, en ook in de nabijheid van groote steden die veel meel verbruiken; *olieslagerijen*, en *tabakfabrieken* in de productie streken; *conservenfabrieken*, *confituurfabrieken*, *siroopfabrieken*, *boter*, *kaas*, enz.

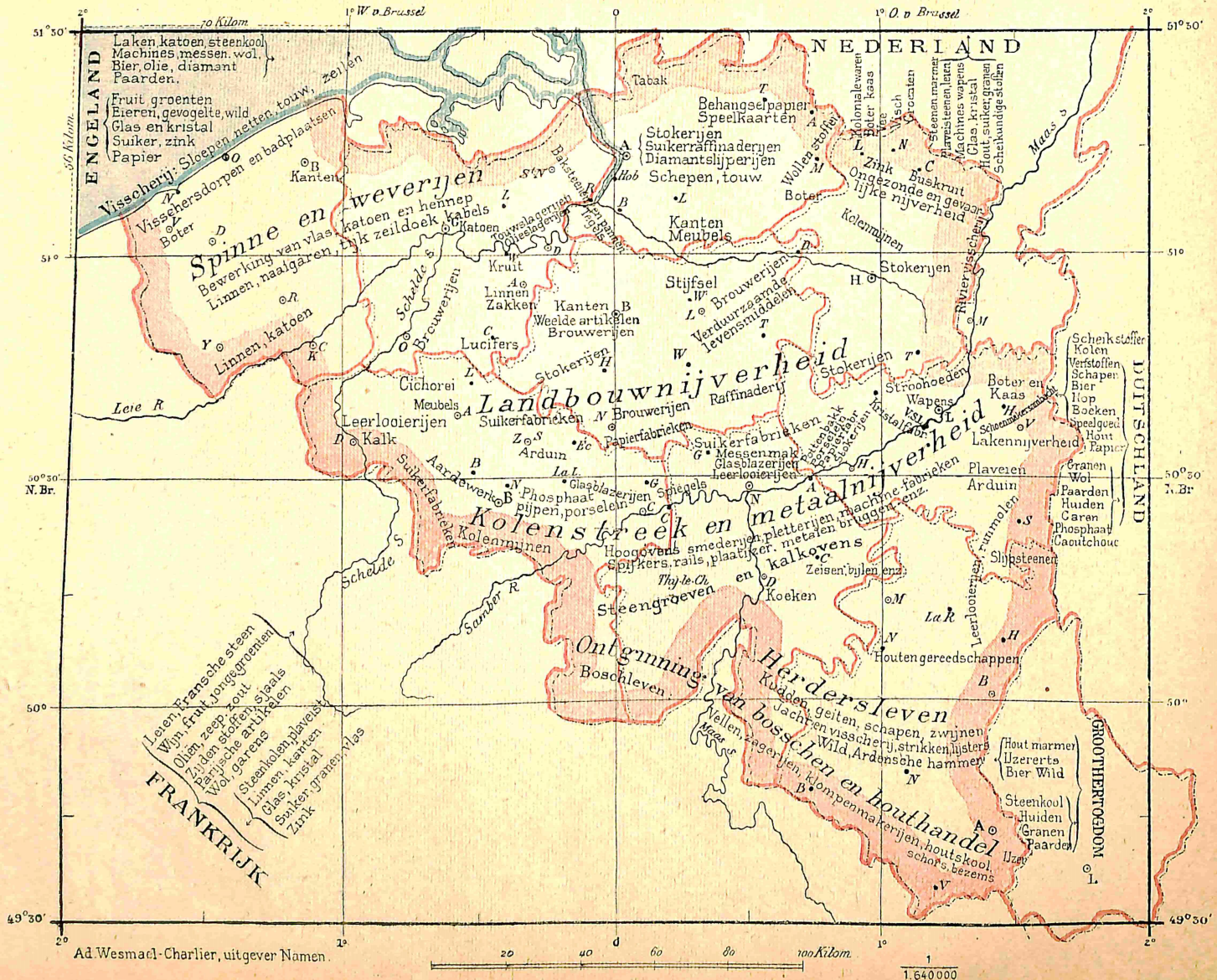
Bijzondere nijverheden. — De *houtnijverheid* ontwikkelt zich in de houtstreek: *matenmakerijen* (maten, zeven, vaatwerk) te Nassogne; *meubels*, te Mechelen en Ath; *manden*, enz. — De *ledernijverheid*: *leerlooierijen* in al de groote steden, alsook te Binche, Herve, Dison, enz. — *Chimische fabrieken*, vooral op den beneden Samber; — *Papierfabrieken*, vooral in Zuid-Brabant; — *werkhuizen van weelde artikelen*, in de hoofdstad en andere groote steden.

HANDEL.

België is een *handeldrijvend-land*. De handel van België overtreft deze van Rusland; in 1913 bereikte hij 8 milliard 766 miljoen franken (algemeene handel = bijzonderehandel + doorvoerhandel) (bijzondere handel = invoer der vreemde waren voor België bestemd + uitvoer van Belgische waren voor den vreemde bestemd). België behield de 6de rang, na Engeland, Duitschland, U.-S., Frankrijk en Holland.

De wereldoorlog heeft onzen handel en nijverheid diep getroffen, maar de zedelijke kracht, de koene ondernemingsgeest en de vastberadenheid van het Belgische volk, zal België weldra, zijne plaats doen wederom nemen, welke het voor den oorlog, op economisch gebied, innam.

13.-BELGIE: NIJVERHEID EN HANDEL (1914).

14. BELGIË : SPOORWEGEN.

Ad. Wesmael-Charlier, uitgever Namen.

Jules Roland, teek.

1:640 000

BELGIE : BETREKKINGSMIDDELEN.

België is goed voorzien van *betrekkingsmiddelen*. Zijne economische uitrusting omvat : de *bevaarbare waterwegen*; de *zeehavens*; de *handelsvloot*; de *wegen*; de *spoorwegen*; de *posten*; de *telegraafdienst*; de *telephoondienst*.

1° **Bevaarbare waterwegen.** — Zie de hydrographische kaart met den uitleg. De totale lengte der Belgische bevaarbare waterwegen bedraagt 2.170 Km., waarvan ongeveer 1.000 Km., voor de natuurlijke waterlopen en het overige voor de kanalen.

2° **Zeehavens en handelsvloot.** — België bezit zeven handelshaven. Zij zijn, volgens het belang hunner tonnenmaat gerangschikt : Antwerpen, Oostende, Gent, Brugge-Zeebrugge, Brussel, Nieuwpoort en Zelzate. — De bijzonderste is Antwerpen, die op den 6^{en} rang komt onder de groote wereldhavens : in 1913 liepen er 7.000 schepen binnen met eene tonnenmaat van meer dan 14 miljoen tonnen en voor ongeveer 6 milliard franken koopwaren; meer dan 100 stoomvaartlijnen, de regelmatige dienst der zeilschepen uitgezonderd, vertrekken uit Antwerpen of leggen er aan; zij stellen Antwerpen in betrekking met de Europeesche landen en andere werelddeelen : zoals, de lijn Antwerpen-Harwich, de Belgische-Congo Cie van Antwerpen naar Matadi in 19 dagen. — Oostende is met Engeland verbonden door drie diensten : Oostende-Dover, Oostende-Londen, Oostende-Tilbury.

De stoomvaartdienst der post-pakel booten van den Belgischen staat, van Oostende naar Dover, die reizigers en brieven in drie uren overvoert, doet 3 reizen daags heen en terug. De dienst Oostende-Londen, van de « General steam Navigation Company » voert twee maal per week goederen en reizigers over. De buitengewone dienst Oostende-Tilbury, ingericht door de maatschappij Cockeril, van Seraing, vervoert uitsluitend goederen : iederen dag, 's Zaterdag uitgezonderd, brengt hij eetwaren naar Tilbury, die te Oostende te 2 uur 's namiddags opgeladen, 's avonds te 10 uur ter bestemming aankomen. Vandaar vervoert men ze per spoor naar Londen, waar zij 's morgens om 4 uren op de markten te koop gesteld worden.

N. B. — De spoorwegen moeten uitsluitend op de kaart bestudeerd worden. Na de groote buitenlandsche lijnen komen die, welke de voornaamste steden des lands verbinden, vervolgens de lijnen van minder belang. — Men kan deze studie gemakkelijker maken door *denkbeeldige reizen*, die tevens de leerlingen oefenen in het gebruik van den *Officiëlen Reisgids*. Hierbij ga men op de volgende wijze te werk : 1° stelle men op de kaart het reisplan vast; — 2° ga men op de tabellen, die de

De Belgische *handelsvloot* is *min dan voldoende* : zij telt slechts een 100 tal stoomschepen. België bezit ook eene wordende *oorlogsvloot*.

3° **Wegen.** — De menigvuldige staats-provincie- en gemeentewegen hebben eene totale lengte van 40.000 Km. (omtrek der wereld) waarvan 9.850 Km. in staatswegen en 31.000 Km. in buurtwegen.

4° **Spoorwegen.** — De totale lengte van het spoorwegnet bedraagt 9.300 Km., waaronder 4.744 Km. ijzerwegen en 4.640 buurtspoorwegen.

De bijzonderste internationale spoorlijnen zijn :

1° Van Brussel naar Amsterdam, langs Mechelen en Antwerpen; — 2° van Brussel naar Keulen, langs Leuven, Luik en Verviers; — 3° van Brussel naar Luxemburg, langs Namen en Aarlon; — 4° van Brussel naar Parijs, langs Bergen; — 5° van Brussel naar Calais, langs Doornik en Rijsel; — 6° van Brussel naar Oostende, langs Gent en Brugge (met aansluiting Oostende-Dover); — 7° van Parijs naar Keulen, langs Charleroi, Namen, Luik, Verviers; — 8° van Antwerpen naar Gladbach in Duitschland, langs Roermond.

5° **Posten, telegraaf en telephoondienst.** — De *postdienst* is verzekerd door ongeveer 1.700 postkantoren en hulpkantoren, door lokale post agentschappen, en bewaarbureelen die over gansch het land ingericht zijn. — De eerste electriche *telegrafen* in ons land dagteekenen van 1850. De telegraaflijnen hebben eene lengte van 8.000 Km., en de leiddraden 45.000 Km. Een onderzeesche kabel verbindt Oostende met Dover. — De *telefoon*, eerst in 1876 uitgevonden, heeft in enkele jaren duizende draden over de straten onzer groote steden gespannen, en verbindt niet alleenlijk de verschillende steden van ons land, maar ook deze laatste met vreemde landen. De lengte der telephoondraden overtreft 300.000 Km.

6° **Luchtdiensten.** — Regelmatige transport-diensten zijn ingericht bij middel van vliegmaschinen tusschen Brussel en Parijs en tusschen Brussel en Londen.

nummers des te volgen lijnen dragen, de afstanden in kilometers na, en de uren van vertrek, aankomst en correspondentie der treinen; — 3° zoek men op de tabel, aan het einde van den Reisgids den prijs van het plaats biljet op.

Bij het aanleeren der naburige landen, zal het geraadzaan zijn, eenige denkbeeldige reizen per spoorweg te maken, naar groote vreemde steden, bij middel van den officieelen Reisgids.

Regeeringsvorm. — België vormt eene *grondwettelijke vertegenwoordigende monarchie* met een erfelijk opperhoofd. Het is eene *monarchie* omdat het maar één hoofd heeft, den *Koning*. *Grondwettelijk*, omdat het eene *Grondwet* bezit, die de wederkeerige rechten en plichten regelt van vorst en natie, alsmede de algemeene inrichting van den Staat. *Vertegenwoordigend* omdat het volk zijne macht overzet aan zijne *vertegenwoordigers*.

De grondwet verklaart dat *alle macht uitgaat van het volk*.

De drie groote Staatsmachten zijn : de *wetgevende* macht, de *uitvoerende* macht, en de *rechterlijke* macht. De wetgevende macht is de macht om wetten te maken, te wijzigen, te verwerpen en intetrekken. Zij wordt uitgeoefend door den Koning, te *zamen* met de *Kamer des Volksvertegenwoordigers* en den *Senaat*. — De uitvoerende macht is de macht de wetten te doen uitvoeren. Zij behoort alleen aan den Koning, die ze uitoefent door tusschenkomst zijner *Ministers* (thans ten getalle van 12): — De rechterlijke macht is de macht de overtreders der wetten te straffen, de geschillen tusschen de burgers te beoordeelen. Zij wordt uitgeoefend door de gerechtshoven en rechtbanken van 't land.

Brussel is de *hoofdstad*, t. t. z. de zetel der regeering. Het Belgisch *vaandel* bevat drie kleuren : rood, geel en zwart, verticaal geplaatst met de zwarte kleur langs de *stok*. De *wapens* van België zijn verzinnebeeld door een leeuw, met de zinspreuk : Eendracht maakt macht (L'union fait la force).

Administratieve verdeelingen. — België is staatkundig verdeeld in negen *provinciën*; iedere provincie bevat een zeker getal *bestuurlijke arrondissementen*; en deze zijn verdeeld in *gemeenten*. Iedere provincie is bestuurd door eenen *gouverneur*, als vertegenwoordiger des Konings; hij wordt bijgestaan door de *bestendige deputatie*, een korps van zes leden, door den *Provincialen Raad* uit zijn midden gekozen. Deze bestaat uit een zeker aantal leden, die door de *Kantons* der provincie verkozen worden. — Aan het hoofd van ieder bestuurlijk arrondissement staat een *arrondissements-commissaris*, die benoemd door de Koning, over de gemeente besturen waakt, onder de bevelen van den gouverneur. Het is, per bestuurlijk arrondissement dat de verkiezingen voor de wetgevende Kamers plaats grijpen. — Iedere gemeente is bestuurd door een *burgmeester*, benoemd door de Koning en door de *Schepenen* die gekozen zijn door de *gemeente raad*. Deze is samengesteld uit gemeenteraadsleden, gekozen door de gemeente kiezers.

Het grondgebied van Eupen en Malmedy is nog niet bij eene provincie toegevoegd; de Koning is er vertegenwoordigd door een gouverneur, die den titel draagt van Hoog-Commissaris des Konings.

Rechterlijke verdeelingen. — Op rechterlijk-gebied, is iedere provincie, verdeeld in een zeker getal *rechterlijke arrondissementen*, en deze in *rechterlijke kantons*. Ieder rechterlijke arrondissement bezit een *tribunaal van eersten aanleg*, ieder rechterlijke kanton, een *vredegerecht*. Boven deze tribunalen, bestaan er nog drie *beroepshoven*, te Brussel, Luik en Gent, en een *verbrekingshof* te Brussel voor gansch het koninkrijk.

Voor verdere bepalingen der Grondwet, der provinciale, gemeentelijke en rechterlijke instellingen, zie *Geïllustreerde Handatlas der Belgische geschiedenis*, Bl. 71.

Eerediensten. — De Staat erkent vier *eerediensten* en bezodigt hunne bedienaars. Het zijn : de *Katholieke eeredienst*, de *Protestantsche-Evangelische eeredienst*, de *Anglicaansche eeredienst* en de *Joodsche eeredienst*.

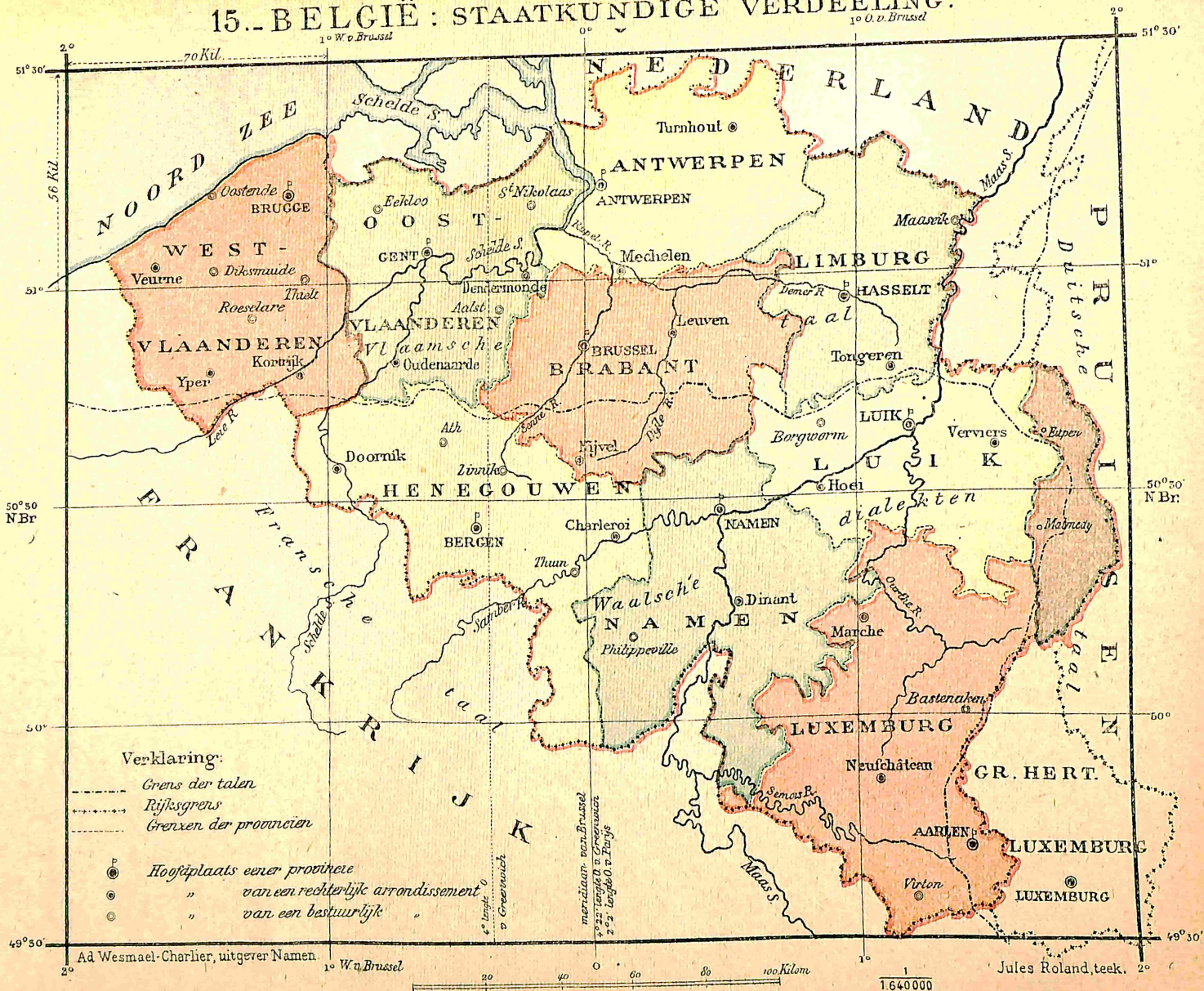
Meest alle Belgen behooren tot den Katholieken eeredienst. In dit opzicht is België verdeeld in zes *bisdommen* : het aartsbisdom Mechelen, waarvan het hoofd de primaat van België is, en de vijf bisdommen : Brugge, Gent, Doornik, Namen en Luik.

Talen. — Men spreekt *Vlaamsch* in 't Noorden eener lijn die Meesen met Visé verbindt; *Waalisch* en *Fransch* in 't Zuiden; *Duitsch* in eenige gemeenten ten N.-E. der provincie Luik, ten O. van Luxemburg en in het Noorden en Oosten van Eupen en Malmedy.

Onderwijs. — Het onderwijs omvat drie graden : het *lager*, het *middelbaar* en het *hooger* onderwijs. — Het lager onderwijs omvat de *lagere scholen*, de *bewaarscholen*, de scholen voor *volwassenen* en de *normaalscholen*. — Het middelbaar onderwijs omvat twee graden : den lageren graad met de *middelbare scholen*, en de *middelbare normale afdelingen*; — den hooger graad, met de Atheneums en Colleges. — Het hooger onderwijs wordt in de *hoogescholen* gegeven. Zij zijn ten getale van vier : Luik, Gent, Brussel en Leuven. Daarbij worden nog eene reeks bijzondere scholen van hoogere studie tot het hooger onderwijs gerekend. Aldus zijn : het Hooger Handelsinstituut (Antwerpen), de Militaire- en de Krijgsschool (Brussel), de Zeevaartschool (Antwerpen en Oostende), de Veeartschool (Cureghem), het Landbouwinstituut (Gembloers), de Mijnschool (Bergen), de Kolonialeschool (Brussel), de Hooge Kolonialeschool (Antwerpen), enz.

Openbare macht. — De openbare macht bestaat uit het *leger* die ook de *nationale gendarmerie* bevat, welke vooral gelast is met het handhaven der openbare orde. — In België bestaat *persoonlijken dienstplicht* aan den ouderdom van 19 jaren.

15. BELGIË : STAATKUNDIGE VERDEELING.

16. BRABANT

Jules Roland teek.

Ad Wesmael-Charlier, uitgever Namen

660 000

BRABANT.

Grenzen. — Stroomen; Kanalen. — Spoorwegen. — (Op de kaart aanleeren.)

Oppervlakte; bevolking. — 3.283 km²; — 1.522.000 inw. De bevolkste onder provincien; — 464 inw. per km².

Physisch uitzicht. — Het deel van Brabant dat benoorden de lijn Aalst-Vilvoorde-Thienen gelegen is, behoort tot Laag-België, het deel ten Z., tot Midden-België. De algemeene helling van den bodem is van het Z. naar het N. De hoogste punten treft men in 't Zuiden aan: 174 m. bij Perwez, aan de bron der Groote Geete; 170 m. te Trou du Bois, bij Nijvel, aan de bron der Dijle. De laagste punten treft men in 't Noorden aan, waar Senne en Dijle de provincie verlaten: 5 m. De hypsometrische lijn (hoogtelijn) van 100 m. loopt dwars door Brabant, een hoek makende, waarvan Brussel als top en de twee lijnen: Brussel-Zinik en Brussel-Maestricht, tot zijden dienen. — De valleien der rivieren zijn breed en wel afgeteekend, met zachte hellingen, waartusschen een golvend terrein gelegen is.

Natuurlijke streken. — Klein-Brabant; de Brabantsche Kempen; Hageland; het Brabantsche; Haspengouw.

Landbouwstreken. — Zand- en Kleistreek, waartusschen een overgangsgedebied met zand en klei gemengelde grond.

Voortbrengselen. — A. Delfstoffen. — *Porfierplaveisteen* te Quénast, *zandplaveisteen* in de bovenvallei der Groote Geete (Dongelberg), *witbouwsteen* te Gobertange en te Blamont. Hier en daar zijn er *zandgroeven* en eene *arsenik behelzende bron* te Court-St-Étienne.

B. Planten. — Men verbouwt vooral: *tarwe* en *haver* in gansch de kleistreek; *suikerbeet* in Haspengouw en in Waalsch-Brabant; *hop* en *koolzaad* in Klein-Brabant; *asperges* en *vroege erwten* in Hageland en de Brabantsche Kempen; *groenten* en *kasplanten* in de omstreken van Brussel. — In de valleien liggen schoone *weilanden*; Hageland bezit *dennenbosschen*. Het *Soniënbosch* eindigt bij Brussel in *Ter-Kamerenbosch*.

C. Dieren. — *Brabantsche paarden* worden vooral geteeld in de groote hoeven der kleistreek. In de gemengde streek teelt men *hennen* en *kiekens*.

D. Nijverheid. — De voornaamste nijverheidstakken in Brabant zijn: de *brouwerijen*, te Brussel, Leuven, Hougaerde en Diest; de *suikerfabrieken*, ten Z.-O. der provincie; de *stokerijen*, te Hal, Lembeek en omiggende; *papierfabrieken*, te Nijvel, Wavre, Saventhem en omgevende; de *spinnerijen*, te Loth, Brussel en Vorst; *werkhuizen voor spoorweg*

materieel te Nijvel, Tubize en Leuven; *metaalnijverheid*, te Clabecq en Thienen, en *weeldenijverheid* te Brussel en omgeving.

Bestuurlijke verdeelingen. — Brabant is verdeeld in drie *rechterlijke* (Brussel, Leuven en Nijvel) en drie *bestuurlijke* arrondissementen (Brussel, Leuven en Nijvel). — Aartsbisdom Mechelen.

Taal. — Vlaamsch wordt gesproken in de twee derden van Brabant benoorden eene lijn over Tubize, Waver en Geldenaken. — Men spreekt Waalsch in het overige gedeelte der provincie (arr. Nijvel). — In het Vlaamsche gedeelte vormen Brussel en voorsteden eene streek waar zoowel Fransch als Vlaamsch gesproken wordt.

Belangrijke plaatsen. — I. **Brussel, Bruxelles.** — Deze stad telt 176.000 inw. meer dan 700.000 met de voorsteden. Deze zijn: *Schaarbeek* (100 d.), *Elsene* (82 d.), *Sint-Jans-Molenbeek* (76 d.), *Anderlecht* (68 d.), *Sint-Gillis* (67 d.), *Laken* (38 d.), *Etterbeek* (35 d.), *Sint-Joost-ten-Noode* (32 d.), *Koekelberg* (13 d.).

De *nijverheid* en de *handel* van Groot-Brussel gelt vooral de weeldeartikelen: goud en zilverwerk; juweelen, rijtuigen, handschoenen, reukwerk, kanten, bronzen, enz. Ook zijn spinnerijen, brouwerijen en het vervaardigen van bouw-materieel zeer bloeiend.

De voornaamste *gedenktekenen* der hoofdstad zijn: Het Justitie paleis; het Stadhuis met de Groote Markt; Ste-Gudulakerk; het Paleis van de Koning; het paleis der Natie en dat der Schoone Kunsten; de Beurs; de Munschouwburg; de Congreszuil; de Kruidtuin; de Koninklijke Bibliotheek; Cinquantenaire; enz.

Ukkel (29). — Koninklijke sterrewacht.

Vilvoorde (17). — Boomkwekerijen. — Land- en hofbouwschool.

Hal (15). — Stokerijen, mandenmakerij. — O. L. Kerk.

Watermael-Boschwoorde en **Hoeylaert-Groenendaal.** — Druiventeeft (broeikassen)

II. Leuven (42). — Brouwerijen; klokkenfabriek. — Stadhuis.

Thienen, Tivlemont (19). — Suikerraffinaderijen; machine en ketelmakerij. Vee en graanmarkt.

Diest (8). — Brouwerijen. Bij Diest ligt: *Scherpenheuvel*, eene bekende bedevaartplaats en *Averbode* met zijne abdij uit de XIII eeuw.

Aarschot (8). — Handel in dennenhout. — Messenmakerij.

Hougaerde (4). — Brouwerijen.

Zout-Leeuw, Léau (2). — Prachtig steenen tabernakel in Sint-Leonarduskerk.

III. Nijvel, Nivelles (13). — Werkhuizen voor spoorwegmaterieel; papierfabrieken.

Waver (9). — Veemarkt. Papierfabrieken.

Tubize (7). — Fabriek van chimische zijde. Machinenfabriek.

Geldenaken, Jodoigne (4). — Handel in landbouw producten; steengroeven.

Waterloo (4). — Slagveld van 18 Juni 1815. Reusachtige Leeuw in gietijzer, op een heuvel opgericht.

Genappe (2). — In de omstreken ligt *Villers-la-Ville* waar men de bouwvallen bezoekt eener prachtige abdij, die op het einde der XVIII eeuw verwoest werd.

Grenzen. — **Waters; kanalen.** — **Spoorwegen.** — (Op de kaart bestudeeren.)

Oppervlakte; bevolking. — 3.234 Km²; — 884.000 h.; — 274 inw. per Km².

Physisch uitzicht. — Deze provincie vertoont eene *lage en effene* vlakte, naar het Noorden hellend in de zandstreek en naar de zee in de polderstreek. Langs de zee strekt zich een zandgordel of duinenreeks uit. Naar het Z. toe verrijst eene reeks hoogten, met de Kemmelberg (162 m.). Het laagste punt ligt te Moere, in de polderstreek die van de zandstreek gescheiden ligt door de hypsometrische lijn van 5 m. Daarin bevinden zich plaatsen beneden den zeespiegel gelegen.

Natuurlijke streken. — Duinen; Polderstreek (met Veurne-Ambacht) en het Thouroutsche.

Landbouwstreken. — Polderstreek, zandstreek, kleistreek.

Voortbrengselen. — A. *Delfstoffen.* — Men steekt *turf* in de Polderstreek, en *klei* langs de Leie en in de Polderstreek, en *zand* langs de kusten.

B. *Planten.* — Men verbouwt er vooral: *gerst* en *tarwe* in de Polder- en kleistreek; *paardeboonen* in de Polders; *rogge* en *aardappelen* in de zandstreek; *hop* rond Poperinghe; *tabak*, in de vallei van de Leie; *cichorei* in de omstreken van Roeselare; *voedergewassen*, *klaver* en *rapen* in de tweeden oogst; *vlas* werd nu meer en *koolzaad* min verbouwd. In de Polders, vooral in Veurne-Ambacht, vindt men *vette weilanden*; ook in de vallei der Leie waar men ze benuttigt tot het bleeken der linnen.

C. *Dieren.* — *Paardenteelt*, en vetmesten van *vee* in Veurne-Ambacht; *melkkoeien* en *varkens*; neerhof *gevogelte*; *tamme konijnen*; *wilde konijnen* in de duinen; *exels* en *muilezels* in de badsteden. De visscherij levert: *haring*, *tong*, *tarbot*, *rog*, *kabeljauw*, *mosselen* en *garnalen*; *oesterputten* te Oostende en Blankenberghe. *Waterwild*.

D. *Nijverheid.* — De voornaamste nijverheid is het bewerken van het *vlas*: Roeselare en Kortrijk vormen de groote middelpunten voor de vervaardiging van *linnen*. Men spellewerkt kanten in een groot getal dorpen; men maakt *tapijten* te Thourout, Roeselare en Ingelmunster; *borstels* te Roeselare en Iseghem; *zeildoektouwwerk* en *vischnetten* in de kuststeden.

Bestuurlijke verdeelingen. — West-Vlaanderen telt vier rechterlijke (Brugge, Kortrijk, Yper en Veurne) en 8 bestuurlijke arrondissementen

(Brugge, Kortrijk, Yper, Veurne, Oostende, Roeselare, Thielt en Dixmude. — Bisdom Brugge.

Taal. — Vlaamsch wordt in gansch de provincie gesproken, uitgenomen in negen gemeenten in de omstreken van Waasten en Moescroen, waar Waalsch gesproken wordt.

Belangrijke plaatsen. — I. *Brugge, Bruges* (54). — Deze stad, die vroeger het *Venetie van het Noorden* bijgenaamd werd, was een maal onze grootste handelsstad. — Een zeekanaal verbindt haar met hare voorhaven, *Zeebrugge*. — Brugge is eene kunststad, zij heeft prachtige gedenkteeken en kunstwerken: O. L. V. kerk, de Halle, Belfort met een der beste klokkenspelen van Europa; de Bloedkapel; het Brugsche Vrije met zijne prachtige schouw van zwart marmor; St-Jansgasthuis waar de wonderbare schilderwerken van Memlinc bewaard worden, enz.

Blankenberghe (6), **Heyst** (5) en **Knoeke** (3), druk bezochte badplaatsen.

Thourout (14). — Linnen, borstels, cichorei, paardenmarkt.

II. *Oostende* (43). — De Koningin der badsteden; in den zomer komt er het edelvolk uit alle landen van Europa. Langs den zeer breeden zeedijk verheffen zich prachtige hotels en gebouwen. — Het is onze tweede handelshaven. Zij ontvangt vooral hout uit het Noorden, steenkool uit Engeland, nitraat uit Chili en ijs uit Noorwegen. Zij voert vooral eetwaren uit naar de Londensche markten. Drie stoombootdiensten verbinden haar met Dover, Londen en Tilbury. — Vischvangst; oesterparken, zee-kreeftparken. — Scheepstimmerwerven; zeildoek; touwwerk.

III. *Veurne, Furnes* (7). — Handel in Landbouwwortbrengselen. — Stadhuis; Belfort. **Nieuwpoort** (4).

IV. *Dixmude* aan den Yzer, boterhandel.

V. *Yper, Ypres.* — Halle, Belfort en stadhuis die een vierkant vormden, zijn verwoest. **Poperinghe** (11). — Handel in hop en tabak.

Meesse, **Messines**, zetel eener koninklijke meisjesschool; **Waasten, Komen** en **Wervik**, handel in vlas en tabak.

VI. *Kortrijk, Courtrai* (36). — Groote vlas- en oliemarkt. Lijnwaad, damastlinnen; kanten, weefsels.

Meenen (18). — Tabak; linnen; kanten.

Moescroen, Mouscron (23). — Spinnerijen en weverijen van katoen en wol.

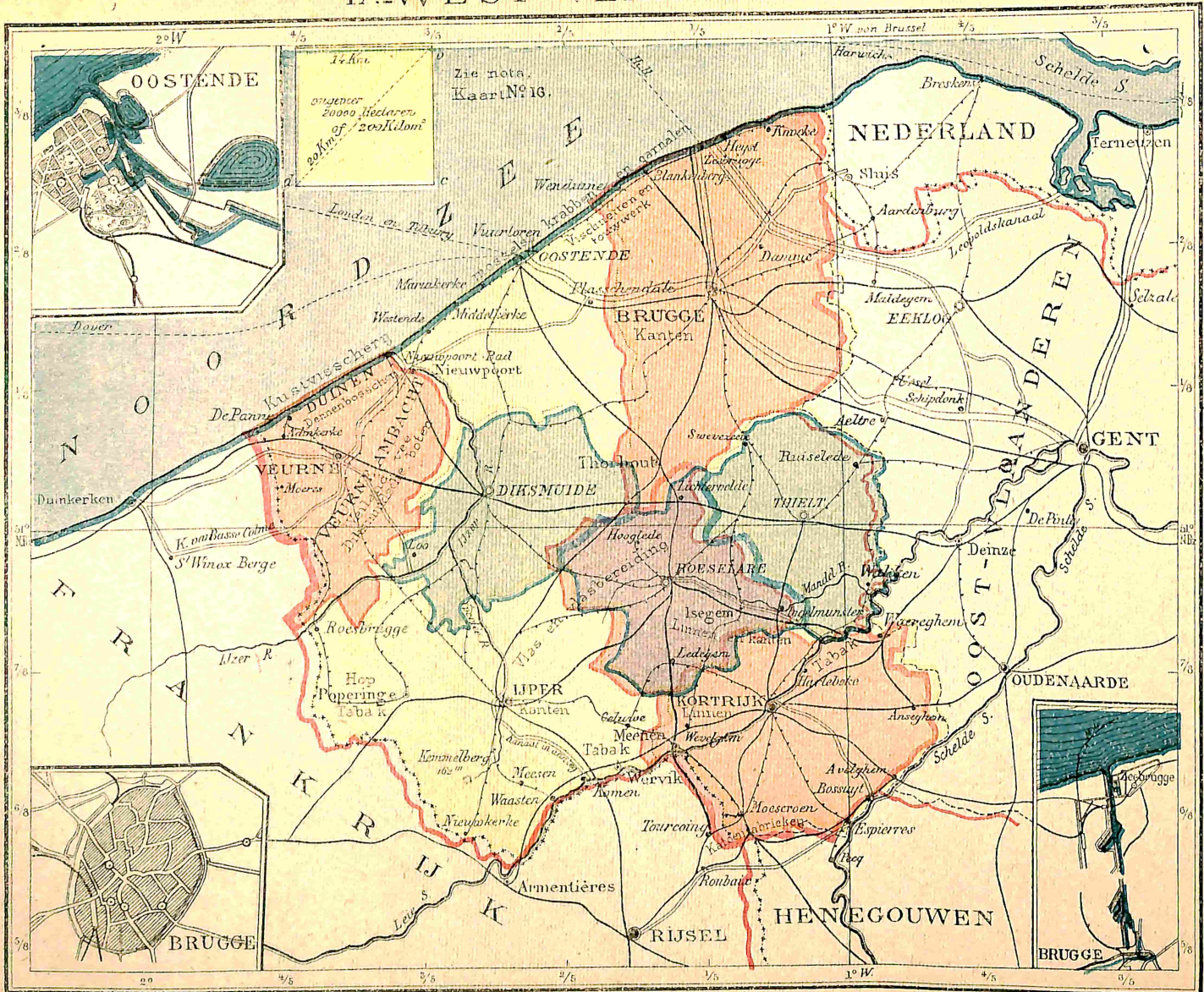
VII. *Roeselare, Roulers* (26). — Fijn lijnwaad en damastlijnwaad; tapijten; borstels; cichorei.

Iseghem (14) en **Ingelmunster** (7). — Linnen, kanten, tapijten, borstels, cichorei.

VIII *Thielt* (12). — Zeildoek en paklinnen; tijk; kanten; wol en katoenen stoffen.

Ruyssedele (7). — Verbeteringsschool, waar de jongelingen zich met akkerwerk bezighouden.

17. WEST-VLAANDEREN

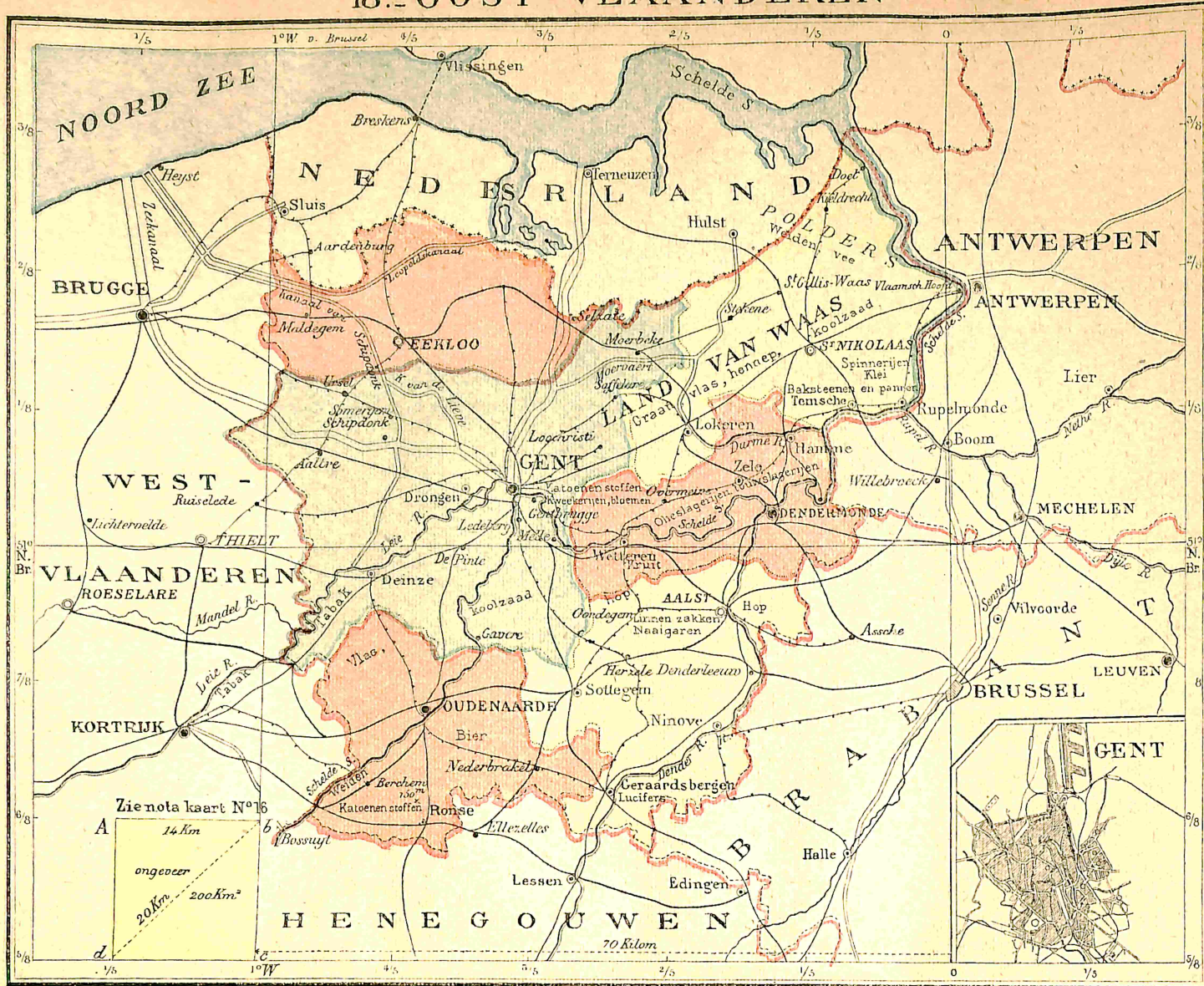
Jules Roland, teek.

Ad Wesmael-Charlier, uitgever Namen.

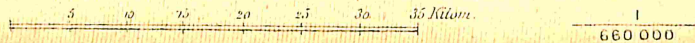
660 000

18. OOST-VLAANDEREN

Ad Wesmael-Charlier, uitgever Namen

Jules Roland, teek.

OOST-VLAANDEREN.

Grenzen. — **Wateren; kanalen.** — **Spoorwegen.** — Op de kaart aanleeren.

Oppervlakte; bevolking. — 3.000 Km²; — 1.134.000 inw.; — 378 inw. per Km².

Physisch uitzicht van den bodem. — Gansch het N. der provincie vertoont eene vlakte. Naar het Z. toe klimt de bodem langzamerhand en vormt eene reeks kleine heuvelen in de omstreken van Ronse en Geeraardsbergen: de Hootonberg (150 m.) de Kluisberg (147 m.). De laagste punten liggen in de Polderstreek, waar eenige plaatsen, in het N. van Eecloo en in de omstreken van St-Gillis-Waas beneden den zeespiegel liggen.

Natuurlijke streken. — Land van Waas; Houtland; Meetjesland (Eekloo).

Landbouwstreken. — Polderstreek, zandstreek en kleistreek.

Voortbrengselen. — **A. Delfstoffen.** — *Turf* wordt uitgegraven in 't Noorden der provincie; *pottebakkersklei* langs de Schelde en de Leie.

B. Planten. — Men verbouwt: *tarwe* en *gerst* in de kleistreek; *rogge* en *aardappelen* in de zandstreek; *hennep*, *vlas* en *koolzaad* in het Land van Waas en Meetjesland; *hop* rond Aalst; *tabak* in de vallei van Leie en Dender; *cichorei* op de boorden der Dender; *bloemen* en *groenten* rond Gent die ook *boomkwekerijen* bezit; *wilgen* langs Durne en Beneden-Schelde; *vette weiden* langs de stroomen en in de Polders.

C. Dieren. — Paarden en runderen; het neerhof is wel voorzien.

D. Nijverheid. — Vooral de *weefnijverheid* is belangrijk. — De *vlas-nijverheid* heeft als middenpunten Gent en Lokeren voor het *spinnen*; Gent en Aalst voor het *weven*. — De *katoennijverheid* bloeit te Gent, Ronse, Aalst en St-Niklaas. — De *wolnijverheid* heeft haren zetel te Ronse en St-Niklaas. — Men bewerkt nog: *hennep* en *vezels* vooral te Dendermonde, Hamme en Lokeren; — *kanten* te Geeraardsbergen; *zijde* te Deinze en Aalst. — Zooals alle groote steden, bezit Gent groote *machinefabrieken*, vooral van weefgetouwen. Gent en Oudenaarde bezitten *brouwerijen*; Dendermonde en Lokeren, *olieslagerijen*; Temsche maakt *manden*; St-Niklaas *klompen*; Geeraardsbergen en Ninove *lucifers*; Wetteren *buskruit*. Eindelijk op de kleilagen der Scheldeboorden, vooral te Meirelbeke, Temsche, Rupelmonde worden zeer vele *steen*en, *pannen* en *draineerbuisen* gebakken.

Bestuurlijke verdeelingen. — Oost-Vlaanderen bevat 3 *rechterlijke* (Gent, Oudenaarde en Dendermonde) en 6 *bestuurlijke* arrondissementen (Gent, Oudenaarde, Dendermonde, Aalst, St-Niklaas en Eekloo. — Bisdóm Gent.

Taal. — *Vlaamsch* wordt in gansch de provincië gesproken, uitgenomen in drie gemeenten bij Ronse, waar *Waalisch* gebruikt wordt.

Belangrijke plaatsen. — I. **Gent, Gand** (168) is de eerste fabriekstad van Vlaanderen: men vindt er vlas- en katoenspinnerijen, die van Gent, het Belgisch Manchester maken; machinefabrieken; brouwerijen en stokerijen; eindelijk, groote bloemkwekerijen, waar de zeldzaamste bloemen en planten gekweekt worden. — Gent is tevens onze derde haven. Zij ontvangt vooral ruwe weefstoffen en timmerhout, en voert uit: linnen garen, weefsels, eetwaren en plantenolie. — Gent bezit merkwaardige gebouwen: stadhuis, belfort, St-Baafs-kerk, het Gravenkasteel, het schippershuis, het paleis van Justitie, enz.

Ledeberg (14), **Gentbrugge** (14), **Sint Amandsberg** (17), in de omstreken van Gent, bezitten bloemkwekerijen, broeikassen, boomkwekerijen en asperge-bedden.

Deinze (5). — Handel in landbouwvoortbrengselen; stokerijen; zijdefabrieken.

II. — **Eekloo** (14). — Handel in landbouwvoortbrengselen; linnen; wollen en katoenen stoffen.

Selzate (7). — Zeehaven; suikerfabrieken.

III. — **Oudenaarde, Audenarde** (7). — Brouwerijen; linnen, kanten, weefsels; handschoenen. Merkwaardig Stadhuis.

Ronse, Renaix (23). — Linnen, wollen en katoenen stoffen; schoenen.

IV. — **Aalst, Alost** (36). — Naaigaren, linnen, kanten. Voornaamste hopmarkt van België — Stadhuis met belfort. Dit bevat het oudste mechanisch klokkenspel van België.

Ninove (9). — Naaigaren, linnen, kanten, handschoenen, lucifers.

Geeraardsbergen, Grammont (13). — Zwarte kanten, lucifers, tabak en sigaren, schoensmeer.

V. — **Dendermonde, Termonde** (10). — Zeildoek en paklinnen; touwwerk; lijn- en raapzaadolie ook te **Hamme** (14) en te **Zele** (13).

Wetteren (17). — Buskruitfabriek van de Staat.

VI. — **Sint-Niklaas** (33). — Wol- en katoenspinnerijen; lijnwaad. Groote markt voor de voortbrengselen van het Waasland, vooral vlas.

Lokeren (23). — Wol-, vlas- en hennepspinnerijen; zeildoek, touwwerk; olieslagerijen.

Temsche, Tamise (13). — Mandenwerk en handel in wilgen.

Beveren (11). — Landbouwvoortbrengselen; brouwerijen; olieslagerijen

Rupelmonde (3). — Baksteen, pannen en draineerbuisen.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Op de kaart aanleeren.)
Op te merken de ligging van Baarle-Hertog in Holland.

Oppervlakte; bevolking. — 2.832 Km²; — 1.005.000 inw.; — 355 inw. p. Km².

Physisch uitzicht van den bodem. — Gelijk de Vlaanders, waarvan zij de voortzetting is, vertoont de provincie Antwerpen eene *voortlopende vlakte*; hier en daar wordt die vlakte onderbroken door zandheuvelen, *duinen* genaamd. De bodem verheft zich zelden boven de 20 m. Het hoogste punt, te Beersel, bij Heyst-op-den-Berg, ligt pas op 50 m. hoogte. Het laagste punt, in de Polders der Beneden-Schelde, ligt beneden den zeespiegel.

Natuurlijke streken. — De Kempen; de Polders; Klein Brabant.

Landbouwstreken. — Polderstreek; zandstreek.

Voortbrengselen. — A. Delfstoffen. — In de moerassen der Kempen wordt *turf* gegraven; *potten* en *steenbakkersklei* langs den Rupel, de Nethe en de Schelde; *fijnzand* voor de glasblazerijen langs de Kempische vaart (Moll), een weinig *ijzererts* (Herenthals en Arendonck). De *kolenlagen* in het Z.-W. der provincie worden nog niet ontgonnen.

B. Planten. — Men verbouwt meest: *rogge*, *aardappelen* en *boekweit* in de Kempen; *koolzaad* in Klein-Brabant; *asperges* en *vroege eruten* in de omstreken van Mechelen; *rapen* en *spurrie* in tweeden oogst. De Polders bezitten weilanden; het oostelijk gedeelte der provincie is met *dennenbosschen* bezet.

C. Dieren. — Men houdt zich bezig met kweeken en vetten van *rundvee*, vooral in de omstreken van Antwerpen; *bijenteelt* en *waterwild*.

D. Nijverheid. — De voornaamste takken van nijverheid in de provincie Antwerpen zijn: de *scheepstimmerwerven* te Antwerpen en Hoboken; *stokerijen*, *rijstmolens* en *sukerraffinaderijen*, *tabaks- en sigarenfabrieken* te Antwerpen; — *brouwerijen* te Antwerpen en Bornhem, *Mechelsche kanten*; — *wollen stoffen* in de Kempen, vooral te Moll; — *baksteen*, *pannen*, *potten*, tegels en *draineerbuizen* langs den Rupel, vooral te Boom; — *meubelmakerij* en *drukkerij* te Mechelen; *papierfabrieken* te Willebroeck; *behangselpapier* en *speelkaarten* te Turnhout; *messenmakerij*, te Lier en *diamantslijperij*, te Antwerpen. — Antwerpen bezit, gelijk alle groote steden, *machinefabrieken*; Mechelen, de *werkhuizen der Staatsspoorwegen*. Men bewerkt het *zinkerts* te Boom en te Balen-aan-Nethe; het *zilverhoudend lood* te Hoboken. Men bewerkt het *glas* en men maakt *scheikundige stoffen* in de omstreken van Antwerpen; *buskruit* te Herenthals, en *dynamiet* te Arendonck en te Balen-aan-Nethe.

Bestuurlijke verdeelingen. — De provincie Antwerpen bevat 3 *rechterlijke* (Antwerpen, Mechelen en Turnhout); — en 3 *bestuurlijke* (de zelfde) arrondissementen. — Aartsbisdom Mechelen.

Taal. — *Vlaamsch* wordt in gansch de Provincie gesproken.

Belangrijke plaatsen. — I. Antwerpen, *Anvers* (313). — Deze stad is bekend om hare *nijverheid*, haren *handel*, hare *strategische ligging*, haren *kunstroem* en hare schoone *gedenkteekenen*. — Zij bezit groote *scheepstimmerwerven*, *machinefabrieken*, *brouwerijen*, *stokerijen*, *zijdefabrieken*, *tabaks- en sigarenfabrieken*. — De Antwerpsche haven is eene der belangrijkste der wereld; jaarlijks loopen er ongeveer 7000 schepen binnen. Zij is volledig getuigd met loskaaien, dokken, droogdokken voor het herstellen der schepen en machtige kranen om in korten tijd de grootste schepen te lossen. — Ingevoerd worden: granen, tarwe bijzonderlijk; ruwe wol, katoen en huiden; hout en hout pap; koffie, cacao en andere koloniale waren; petrolee, gom, ivoor. — Uit gevoerd worden: bewerkt ijzer, staal, machines en werktuigen; glas en kristaal; garen en weefsels; chimische producten; Antwerpen was eene versterkte stad: zijne versterkingen bestonden uit eene verdedigingslinie, omringd met grachten en eenen krans alleenstaande forten, die de toegangswegen tot de stad afsloten. — Men bewondert, de haven, O. L. V. Kerk wie toren 123 m. hoog is; het stadhuis, de handelsbeurs, het museum voor Schilderkunst, het Plantynmuseum, de dierentuin, enz.

Aan de poorten van Antwerpen liggen: *Borgerhout* (51), *Berchem* (32), *Merxem* (19), *Hoboken* (18), *Deurne* (14), *Wilryck* (8) bekend om hunne brouwerijen, scheepmakerijen, touwslagerijen, en fabrieken van scheikundige stoffen.

Boom (18). — Steenbakkerijen; pannbakkerijen; brouwerijen; zinkfabriek.

Brasschaet (6). — Schietterrein en oefeningsplein voor de artillerie.

II. **Mechelen**, *Malines* (60). — Werkhuizen voor het vervaardigen en herstellen van het gereedschap der Staatsspoorwegen. Meubels, tapijten; conservefabrieken; boekdrukkerij (gebeden en kerkboeken). — St-Rombonts-hoofdkerk met een grootschen toren van 97 m. hoog.

Lier, *Lierre* (26). — Kanten; messenmakerij, schoenmakerij; muziekinstrumenten. — St-Gommaruskerk.

Duffel (9). — Conserve of verduurzaamde levensmiddelen fabriek.

Willebroeck (12). — Papierfabrieken; machinefabrieken.

III. **Turnhout** (24). — Linnen; speelkaarten; gekleurd papier.

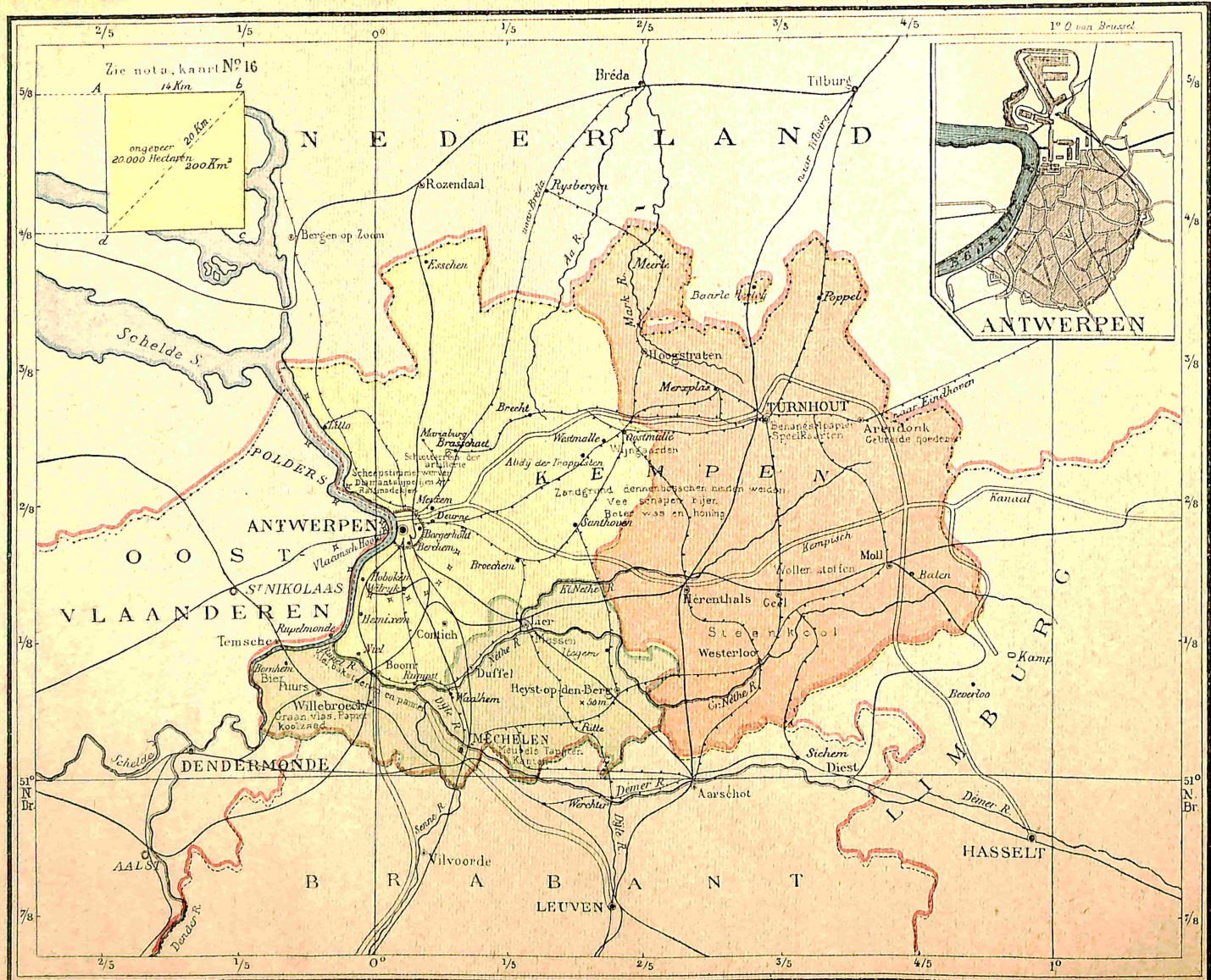
Gheel (16). — Is bekend als kolonie voor krankzinnigen, die-er in de families der bewoners leven.

Herenthals (9). — Wollen stoffen; breiwerk; schoenmakerij; buskruitfabriek.

Balen (7). — Zinkfabriek; dynamietfabriek.

Hoogstraeten (3) en **Merxplas** (4). — Bezitten weldadigheidskolonien van den Staat (toevluchtshuizen, bedelaargestichten). De gevangenen houden zich in de omstreken met akkerbouw bezig.

19. ANTWERPEN

20. LIMBURG

Jules Roland, teek.

Ad Wesmael-Charlier, uitgever Namen.

1
660 000

LIMBURG.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Aan te leeren op de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 2,410 Km²; het is de minst uitgestrekte onzer provinciën; — 284.000 inw.; — 118 inw. per Km².

Uitzicht van den bodem. — De provincie Limburg ligt in Laag- en Midden-België. Ten N. van den Demer strekt zich de Kempische zandvlakte uit; ten Z., begint de Haspengouwsche hoogvlakte. Het hoogste punt, ten Z. van Montenaken, bereikt 145 m.; het laagste bereikt, daar waar de Demer de provincie verlaat, 18 m.

Natuurlijke streken. — Kempen en Haspengouw.

Landbouwstreken. — Zandstreek en kleistreek.

Voortbrengselen. — A. Delfstoffen. — Turf wordt gestoken in de Kempische moerassen; *zand*, voor de glasblazerijen, wordt gegraven langs de Kempische vaart; *pottebakkersklei* te Bree; een weinig *ijzererts* te Beerlingen. — De *kolenlaag*, ten N. der lijn Diest-Maas-tricht, begint men te ontginnen: de opbrengt in 1919 was van 600 tonnen daags.

B. Planten. — Men verbouwt vooral: *rogge*, *aardappelen* en *boekweit* in de Kempen; *tarwe* en *suikerbeet* in Haspengouw; *rapen* en *spurrie* in tweeden oogst; *asperges* in de vallei van den Demer; *fruit* in het Land van Looz. — De Kempen zijn bedekt met *weiland heide- en dennenbosschen*.

C. Dieren. — Paarden en runderen in de groote hoeven van Haspengouw; in de Kempen wordt het *rundvee* gevet met den afval der Hasseltsche stokerijen; *bijenteelt*; *waterwild*.

D. Nijverheid. — Weinig nijverheid: te Hasselt

stokerijen, die een bekenden jenever vervaardigen; *suikerfabrieken* in Haspengouw; *siroopfabrieken* in het Land van Looz; *mandenmakerijen* te Stockheim; te Rukkelingen-^a/Jaar en omstreken *vlecht men stroo* voor hoeden; *tabak* en *sigaren* te Hamont; *potten en aarden pijpen* te Brée; *majolica* te Hasselt; *buskruit* te Caulille (gevaarlijke nijverheid); *zinkfabriek* te Overpelt en Lommel (ongezonde nijverheid).

Staatkundige verdeelingen. — De provincie Limburg bevat twee *rechterlijke arrondissementen*: Hasselt en Tongeren; — en drie *bestuurlijke arrondissementen*: Hasselt, Tongeren en Maaseik. — Limburg behoort tot het bisdom Luik.

Taal. — In gansch de provincie spreekt men *Vlaamsch*, behalve in 5 gemeenten in de omstreken van Rukkelingen-^a/Jaar, waar men *Waalisch* spreekt.

Belangrijke plaatsen. — I. Hasselt (18). — Stokerijen van vermaarden jenever: de afval dient tot het vetten van vee; — *majolica*.

St-Truiden, St Trond (16). — Leerlooierijen; stokerijen; suikerfabrieken; handel in landbouw producten.

Diepenbeek (4) en Tessenderloo (5). — Belangrijke landbouw-middens.

Leopoldsburg, Bourg-Léopold (3,5) en Beverloo (1,5). — Kamp voor legeroefeningen en opleiding der troepen.

II. Tongeren, Tongres (11). — Handel in hout en landbouwvoortbrengselen; veemarkt. — O. L. V. kerk. Pliniusbron. **Borgloon, Looz (3).** — Handel in vruchten; siroopfabrieken en appelazijn.

Nabij Maastricht bevindt zich de *St-Pietersberg*, waaruit, sedert eeuwen, goede zandsteen gehaald wordt.

III. Maaseik (5). — Geboorteplaats der schilders Jan en Hubert van Eyck.

Lommel (7,5), Overpelt (4,5). — Zinkfabrieken.

Bree (4). — Potten- en pijpenbakkerijen.

HET NIEUW BELGISCH-GRONDGEBIED.

(Zie kaarten 21 en 24.)

Het verdrag van Versailles, van 28 Juni 1919, en een besluit des volkerenbonds, van 18 sept. 1920, schonken aan België het onzijdig grondgebied van Moresnet, het Pruisisch Moresnet, alsmede de kreitsen Eupen en Malmédy.

Het grondgebied van het onzijdig Moresnet (3 Km², en 3,800 inw.) vormt de Belgische gemeente van *La Calamine*, welke bij de provincie Luik gevoegd is geworden.

Pruisisch Moresnet, bij het vorige gelegen, en gevoegd, telt 600 inwoners, en bezit zinkerts-ontginningen en wollewascherijen.

De *Kreits Eupen*, ten O. van Verviers gelegen, heeft 175 Km² oppervlakte en eene bevolking van 27.000 inw. — De bijzon-

derste stad is *Eupen*, op de Vesdre (14.300 inw.), welke eene belangrijke wol- en weefnijverheid bezit, alsmede ijzer-smelterijen, papierfabrieken, hoedenmakerijen en leerlooierijen.

De *Kreits Malmédy*, ligt ten Z. van Eupen, en is ten Z.-O. begrensd door den Our en het Groot-Hertogdom Luxemburg; de oppervlakte bedraagt 813 Km² en de bevolking 36.000 inw. De voornaamste steden zijn: *Malmédy*, op de Warche, 5.000 inw.; bezit leerlooierijen, papierfabrieken en ijzerhoudende bronnen; — *St-Vith*, 1.000 inw.; met leerlooierijen en schorsmolens. Vermelden wij nog het militair Kamp van Elsenborn.

De interallieerde Commissie, tot het bepalen der grenzen, volgde nog bij dat grondgebied, gansch het deel der Kreits van Montjoie, dat ten Westen der spoorlijn Eupen-Malmédy gelegen is.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 2.894 Km². — 896.000 inw.; — 310 inw. p. Km².

Uitzicht van den bodem. — De provincie Luik ligt in Midden- en Hoog-België. De Maas-vallei scheidt deze beide streken. Westwaarts is de *golvende hoogvlakte* van Haspengouw; Oostwaarts wordt de bodem meer *oneffen* en hij vormt de twee hoogvlakten van Condroz en van het « Land van Herve », en daarna het deel der Ardennen streek, met de Hooge Venen. Daar bevindt zich het hoogste punt der provincie: de Baraque Michel, 675 m. hoog. Het laagste punt is daar, waar de Kleine Geete de provincie verlaat: 37 m.

Natuurlijke streken. — Haspengouw; het Land van Herve; de Condroz; de Ardennen, met de Hooge Venen.

Landbouwstreken — Kleistreek; kalkstreek; schilferstreek.

Voortbrengselen. — A. — **Delfstoffen.** — Men ontgint *steenkool* langs de Maas en op de hoogvlakte van Herve (zie kaart 12 en bl. 23); *turf* in de Hooge Venen; *ijzererts* langs de Maas en in de streek Stavelot-Stoumont-Ferrière; *zinkerts* te Engis, Corphalie (Antheit) en La Calamine (onzijdig Moresnet en zetel der machtige maatschappij « Vieille Montagne »); *looderts* te Engis. — De Condroz is de streek der *groeven*: daaruit haalt men: *bouwsteen* (klein graniet), te Anthisnes, Ouffet, Primont, en langs de Hoyoux; *plaveisteen* langs de Ourthe, de Amblève en de Hoyoux; *kalksteen* op verschillende plaatsen der kalkstreek; ook eene kleine hoeveelheid *marmor*. — Haspengouw levert *keisteen*, *kleiaarde*, *mergelgrond* en *phosphorzure kalk*, vooral in de streek van Rocour; *zand* te Rocour. — Spa bezit *minerale bronnen* en Chaudfontaine, *warme bronnen* (35°); Modave en Chevron, *tafelwater*.

B. — **Planten.** — In de provincie Luik verbouwt men vooral *suikerbeeten* en *tarwe* in Haspengouw; *spelt* en *haver* in Condroz; *haver* en *aardappelen* in de Ardennen. Het Land van Herve is vooral de streek van *het gras*. *Wijndruiven* kweekt men in de omstreken van Hoei, op de heuvels langs de Maas. Vele *fruitboomen*, uitgenomen in de bergstreek; in deze laatste vindt men groote *wouden* (Hertogewoud).

C. — **Dieren.** Zware *werkpaarden* en *runderen* in de groote pachtthoeven van Haspengouw en Condroz; *melkkoeien* in het Land van Herve; *grof wild* in het Hertogewoud; *visschen* in de Maas en hare bijrivieren, uitgenomen de Vesdre.

D. — **Nijverheden.** — De *ijzernijverheid* is, zooals gewoonlijk, in de kolenstreek gevestigd en heeft de stad Luik en omgeving als middenpunt: hoogovens, smelterijen, smederijen en pletterijen, staalfabrieken, machinesfabrieken, wapenmakerijen, enz. — De *zinknijverheid* is er ook zeer werkzaam. — De *lakennijverheid* is in Verviers en omstreken gevestigd. — De *glasnijverheid* is vooral vertegenwoordigd door de *kristalfabrieken* van Val-St-Lambert (Seraing). — Onder de *landbouwnijverheden*: *suikerfabrieken* in Haspengouw; *stokerijen* te Hoei en te Luik; *boter-* en *kaasmakerijen* in het Land van Herve. — Onder de nijverheidstakken van *verschillenden* aard zijn te vermelden: *papierfabrieken* te Hoei, *leerlooierijen* te Stavelot, *schoenmakerijen* te Herve en te Dison; *stroomlicht- en hoedenmakerijen* te Glons; *ontroomers* te Remicourt.

Staatkundige verdeelingen. — De provincie Luik is verdeeld in drie *rechterlijke* (Luik, Hoei en Verviers) — en vier *bestuurlijke* arrondissementen (Luik, Hoei, Verviers en Borgworm). — Bisdom Luik.

Taal. — Men spreekt *Waalisch* in het grootste gedeelte der provincie; *Vlaamsch* in eenige gemeenten bij de Limburgsche grens, in de omstreken van Landen en ten N. van Aubel; *Duitsch* ten N.-O., aan de Deutsche grens. *Fransch* wordt algemeen gebruikt in de geletterde familiën.

Belangrijke plaatsen. — Luik, *Liège* (171), is de stad van de vuurwapens, het ijzer en staal. — Oude paleis der Prins-Bisschoppen. St. Paulus hoofdkerk.

De omstreken der stad nemen deel aan hare nijverheid; *Seraing* (42), werkhuizen van Cockerill en kristalfabriek van Val-St-Lambert; *Herstal* (23), fabriek van oorlogswapens, rijwielen en automobielen; *Ougrée* (18), staalfabrieken en groote metaalfabrieken; *Grivegnée* (12), staalfabrieken; *Angleur* (14); *Jupille* (6); *Bressoux* (13); *Ans* (11); *Chênée* (10); *Montegnée* (10).

Aywaille (5). — Groeven; zomerverblijf als ook te *Esneux* (4) en te *Tilff* (3).

Visé (4). — Scheepstimmerwerven; cimentfabrieken.

II. — Verviers (46). — Het voornaamste middenpunt der lakennijverheid in België. *Dison* (14), *Enstval* (7), *Andrimont* (6), *Hodimont* (4), *Theux* (5), *Pepinster* (3), doen mee in deze nijverheid.

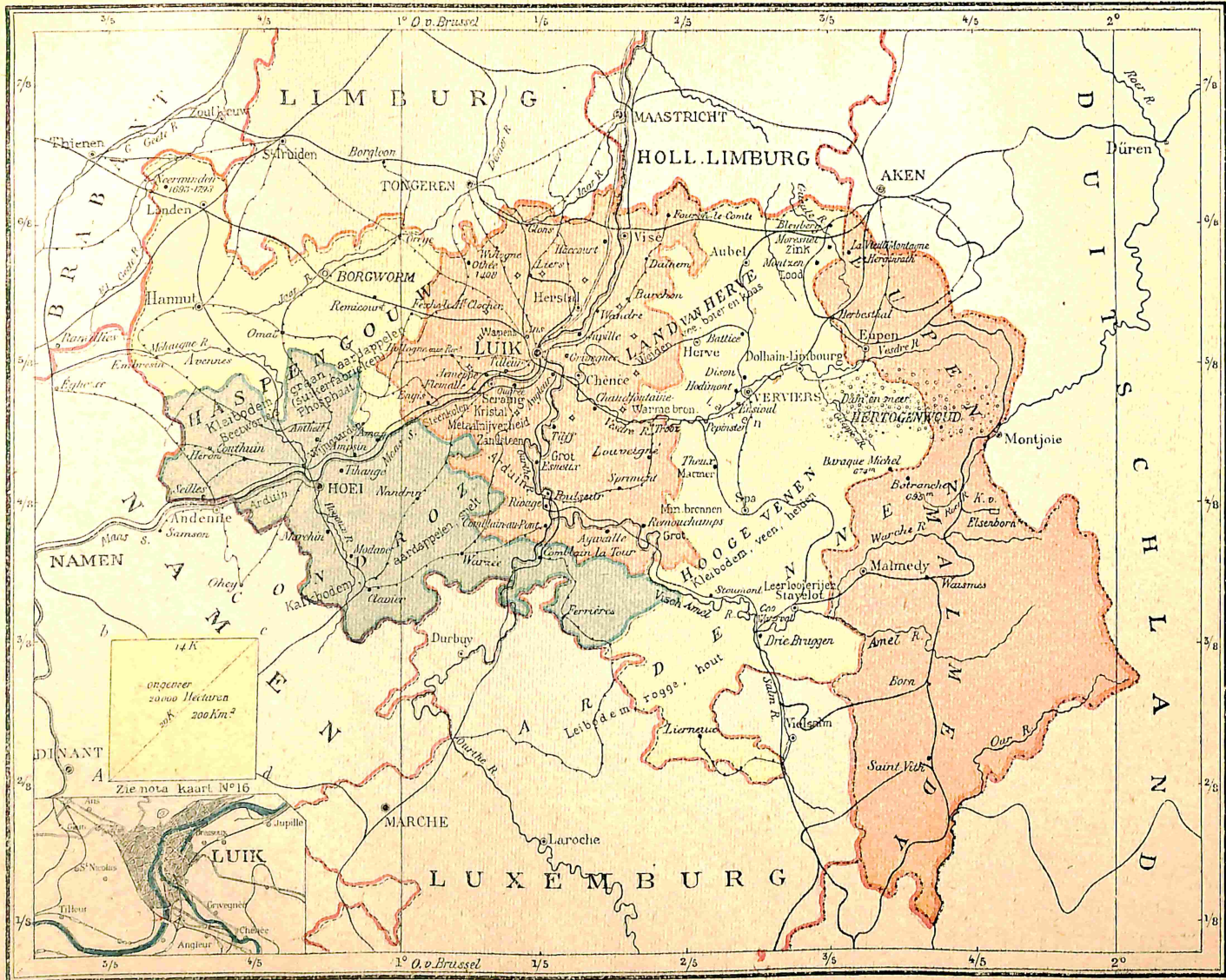
Spa (8). — Mineraalwater; zomerverblijf.

Stavelot (5). — Leerlooierijen; waterval van Coö.

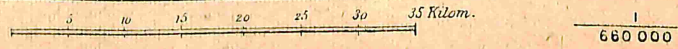
III. — Hoei, *Huy* (15). — Papierfabrieken; stokerijen; huidevetterijen. — In de omstreken, de smederijen van *Regissa*; de papierfabrieken van *Marchtn* (6); de suikerfabrieken van *Wanze*; de zinkfabriek van *Corphalie*, te Antheit.

IV. — Borgworm, *Wareme* (4). — Landbouwmiddenpunt, suikernijverheid.

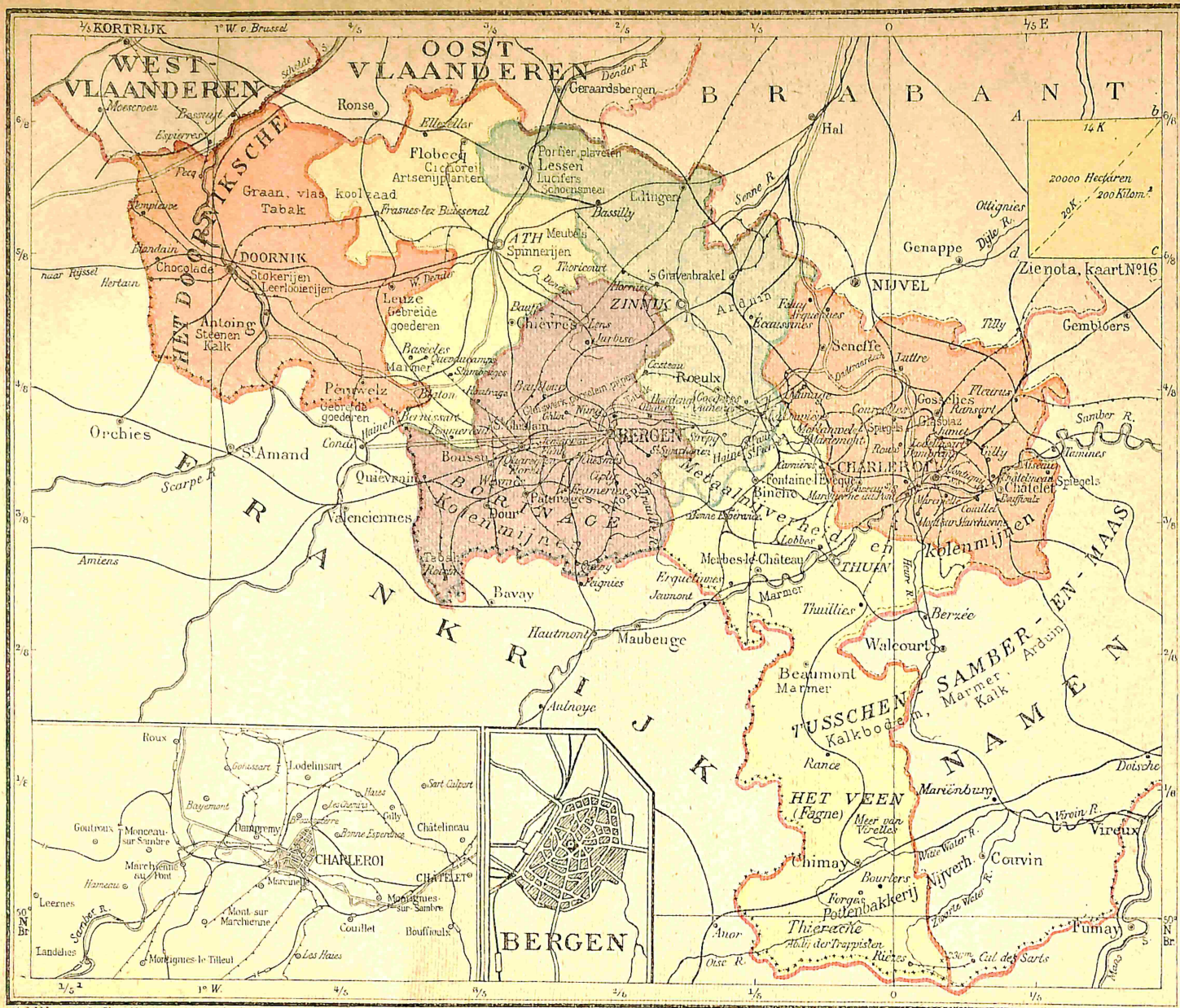
21. LUIK

Ad Weesmael-Charlier, uitgever Namen.

22. HENEGOUWEN

HENEGOUWEN.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 3.722 Km²; — 4.247.000 inw.; — 335 inw. per Km².

Uitzicht van den bodem. — Met uitzondering van het gedeelte bezuiden de Samber, ligt Henegouwen gansch in Midden-België. Het vertoont eene opeenvolging van *golvende vlakten*, die trapsgewijze opklimmen van de Scheldeoevers tot de scheidingslijn van Schelde en Maas. — Bezuiden de Samber ligt Hoog-België met zijnen *bergachtigen* en dikwijls *beboschten* bodem. Het hoogste punt ligt te Rièzes bij Chimay, op 366 m.; het laagstewaar de Schelde de provincie uitstroomt; 6 m.

Natuurlijke streken. — Het Henegouwsche en het Brabantsche; het Doornikschè; Tusschen-Samber-en-Maas, het Veen en Thierache.

Landbouwstreken. — Kleistreek, kalkstreek en schilferstreek.

Voortbrengselen. — A. *Delfstoffen.* — *Steenkool* vormt de voornaamste delfstof van Henegouwen (bekkens van den Borinage, Bergen; het Centrum en Charleroi; zie kaart 12 en bl. 23). — De *metaalertsen* ontbreken, uitgenomen een weinig *ijzer* in Tusschen-Samber-en-Maas. — Men vindt veel *steen*: *arduin*, waaronder klein graniet, in de groote koolhoudende kalk, laag die zich uitstrekt van Doornik tot Senefte (Ath, Zinnik, Ecaussines, Fely-Arquennes); *plaveisteen*: porfier te Lessen, grauwwak te Ecaussines, en zandsteen op verschillende plaatsen; *kalksteen* vooral in het Doornikschè; *marmor*: zwart te Basècles, blauw te Chimay en Erquelines; *plastische klei* langs het N. van de Haine, vooral te Nimy en Baudour; *krijt* en *phosphorzuur kali* in de Borinage en de omstreken van Bergen.

B. *Planten.* — In Henegouwen verbouwt men vooral: *tarwe* en *sukkerbeeten* in de kleistreek; *spelt* en *haver* in Tusschen-Samber-en-Maas; *cichorei* in het N.-W.; *tabak* te Obourg, Roisin en Blandain; *artsenijplanten* langs den Dender. — In het Z. treft men de groote bosschen aan van het Veen en van Thierache.

C. *Dieren.* — *Paarden* en *runderen* in de groote hofsteden van de kleistreek; *grof wild* in de bosschen van het Zuiden.

D. *Nijverheid.* — De *ijzernijverheid* is levendig in al de kolenbekkens: hoogovens, smelterijen, pletterijen, smederijen, staalfabrieken, machinefabrieken en werkhuizen van alle slag. — Zoo is het ook met de *glasnijverheid*, vooral rond Charleroi. — De *aardewerknijverheid* is van belang: gleiswerk, pottengoed, vuurvaste voorwerpen, aarden vloersteen (Baudour, La Louvière, St-Ghislain, Jemappes, Nimy, enz.) — Als bijzondere nijverheidstakken: *meubels* te Ath; *schoenen* en *kleeren* aan kleine prijzen te Binche; *stekjes*, *blink* en *cichorei* te Lessen.

Staatkundige verdeelingen. — Henegouwen bevat 3 *rechterlijke* (Bergen, Charleroi en Doornik) en 6 *bestuurlijke* (Bergen, Charleroi, Doornik, Ath, Zinnik en Thuin) arrondissementen. — Bisdom Doornik.

Taal. — *Waalisch* wordt gesproken in heel de provincie, uitgenomen in vijf gemeenten in de omstreken van Edingen waar men *Vlaamsch* spreekt. In de ontwikkelde familiën spreekt men *Fransch*.

Voorname plaatsen. — I. Bergen, *Mons* (28), handelsstad. Eerste kolen- en suikermarkt van België. — Stadhuis; Belfort; St-Waltrudiskerk.

De Borinage, ten W. van Bergen, is een der grootste kolenbekkens der wereld: men vindt er, op eenige vierkante mijlen oppervlakte, groote nijverige gemeenten samenliggen, zooals *Quaregnon* (17), *Wasmès* (16), *Jemappes* (15), *Frameries* (13), *Dour* (13), *Boussu* (12), *Pâturages* (12), *Hornu* (11), *Cuesmes* (10), *Flénu* (6). Zij bezitten kolennijnen, cokeovens, smelterijen, machinesfabrieken, touwslagerijen, fabrieken van koolgruisbollen (koolstof + klei + teer).

Baudour en St-Ghislain (4). — Aardewerk en vuurbestendige steenen.

II. Doornik, *Tournai* (37), spinnerijen; breigoed; leerlooierij en schoenmakerij; chocoladefabriek; handel in kalk en cement. — O. L. V. kerk.

Péruwelz (8), spinnerijen; leerlooierij; schoenmakerij.

Leuze (6), spinnerijen; wollen weefsels; breigoed.

Antoing (4), steengroeven; kalkovens; cement.

III. Ath (11), meubels, wol- en katoenspinnerijen.

Basècles (5), groeven van klein graniet; zwart marmer; kalk.

IV. Zinnik, *Soignies* (11), groeven van klein graniet. In het Z. der stad liggen, *La Louvière* (22), gleiswerk, potten, aarden vloertegels, vuurbestendige producten; en volkrijke gemeenten zooals: *Houdeng-Goegnies* (9), *Houdeng-Aimeries* (8), *Strépy* (8), *Haine-St-Paul* (7) met kolennijnen, machinefabrieken, fabrieken van klinkhouten, ketelmakerijen, enz.

Lessen, *Lessines* (11), cichorei, lucifers, schoensmeer, artsenijplanten, plavei en van porfier.

's Graven-Brakel, *Braine-le-Comte* (10). — Fabrieken van constructie.

Edingen, *Enghien* (5). — Linnen en kanten.

V. Charleroi (30), is het middenpunt eener streek, waar de kolen-, ijzer- en glasnijverheid tegelijkertijd verschillende belangrijke gemeenten zooals: *Jumet* (28), *Gilly* (25), *Montignies-sur-Sambre* (23), *Marchienne-au-Pont* (22), *Courcelles* (18), *Marcinelle* (18), *Dampremy* (13), *Couillet* (11), *Lodelinsart* (10), *Roux* (10), *Ransart* (9), *Mont-sur-Marchienne* (9), *Monceau-sur-Sambre* (9) bezighouden.

Châtelleneau (16) en Châtelet (13). — Kolennijnen; hoogovens; pletterijen.

Gossèlies (10), voorwerpen in verglaasd ijzer. — Fleurus (7); zwavelzuur baryt.

VI. — Thuin (7), scheepstimmerwerven, lederbewerking.

Anderlues (10), Morlanwez (8), Haino-St-Pierre (7). — Kolen; metaalnijverheid.

Chimay (3,5), houthandel.

NAMEN.

Grenzen. — Wateren. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; Bevolking. — 3.660 Km²; — 365.000 inw.; — 100 inw. p. Km².

Uitzicht van den bodem. — Het gedeelte der provincie, dat behoort tot Midden-België; het vormt de voortzetting van de *golvende hoogvlakte* van Haspengouw. Bezuiden deze vallei begint Hoog-België, dat meer en meer *bergachtig* wordt, naarmate men de Ardennen nadert. — Het hoogste punt ligt te Croix-Scaille, ten W. van Gedinne: 500 m. Het laagste punt daar, waar de Maas de provincie verlaat: 74 m.

Natuurlijke streken. — Haspengouw, Condruz, Famenne, de Ardennen, Tusschen-Samber-en-Maas met het Veen en Marlagne.

Landbouw streken. — Kleistreek, kalkstreek en schilferstreek.

Voortbrengselen. — A. Delfstoffen. — *Steenkolen* worden ontgonnen langs de Samber, *turf* in het Veen; *ijzer-, zink- en looderts* in Tusschen-Samber-en-Maas en langs de Maas, van Namen tot Andenne (Vezin, Vedrin). — De voortbrengselen der groeven zijn vooral belangrijk: *bouwsteen* (klein graniet), te Ligny en langs de Maas, vooral te Samson; *plavei- en kalksteen* in de Maasvallei; *zwart marmor* in de omstreken van Gembloers en te Denée; *rood marmor* in de omstreken van Walcourt, Philippeville en Rochefort; *deklei* in het bekken der Viroin en de vallei der Semois, te Alle; *potaarde* in de omstreken van Andenne; *tafelwater* te Spontin.

B. Planten. — In de provincie Namen verbouwt men vooral: *suikerbeeten* en *tarwe* in Haspengouw; *spelt* en *haver* in Condruz; *rogge* en *aardappelen* in de Ardennen; *tabak* langs de boorden der Semois; *fruitboomen* in Marlagne. In het Zuiden der provincie liggen de *wouden* van Couvin en van Senzeilles.

C. Dieren. — *Paarden* en *runderen* in de groote hofsteden van Haspengouw en Condruz; *grof wild*; *visschen* in de Maas en hare bijrivieren.

D. Nijverheid. — De *metaalnijverheid* is vertegenwoordigd door de zink- en loodwerkhuizen van Selaigneaux, de *hoogovens* van Thy-le-Château, de *ijzerwaren* van Ciney, de *messen* van Gembloers, de

smelterijen van Couvin en de *herstellingswerkhuizen der Staatsspoorwegen* te Namen en Jemelle. — De *glasnijverheid* telt menige werkzame centrum langs de Beneden-Samber en rondom Namen: het spiegelglas van Auvélais, Jemeppe, Floreffe, Moustier, Franière; *glasblazerijen* te Jemeppe, Herbatte (Namen) en Jambes. — *Aardewerk* vooral te Andenne. — *Groeven ontginnen, steenkappen en kalkbranden* houden veel werklieden onledig. — Te vermelden zijn nog de *suikerfabrieken* van Gembloers, de *papierfabrieken* van Andenne en St-Servais, de *leerlooiijen* van Namen, de fabrieken van *stalenpennen* van Floreffe, de *dynamietfabriek* van Matagne-la-Grande. — Ook de *boschontginning* levert, in de boschstreek van het Z., werk aan vele houthakkers en klompenmakers.

Staatkundige verdeelingen. — De provincie bevat twee *rechterlijke* (Namen en Dinant); — en drie *bestuurlijke* (Namen, Dinant en Philippeville) arrondissementen. — Bisdom Namen.

Taal. — *Waalisch* wordt in gansch de provincie gesproken; *Fransch* in de ontwikkelde familiën.

Voorname plaatsen. — I. — Namen, Namur (32,5). — Leerlooijen; glasblazerijen; drukkerijen; kalk.

Rondom Namen: St-Servais (5), smelterijen, verglaasd ijzer, papierfabrieken; Jambes (6), glasblazerijen; Floreffe (3), spiegelglas; stalenpennen.

Andenne (8). — Papierfabrieken; potaarde; vuurbestendige producten, potten; smelterijen; kalk.

Auvélais (3). — Spiegelglas; scheikundige stoffen.

Gembloers, Gembloex (5). — Messenmakerij; suikerfabrieken. — Landbouwinstituut van den Staat.

Fosses (4). — Paarden- en veemarkten.

II. — Dinant (8). — Wollenstoffen (merinos); bier; leerlooijen; koeken. — Oud versterkt kasteel; Bayardrots. Zomer-verblijf in de omstreken (*Anseremme, Waulsort, Hastière*).

Ciney (5). — Egsmederij (zeisens, sikkels, spaden); kalkovens; paarden markten.

Rochefort (3). — Marmer; kalkovens. — Merkwaardige grot. Dichtbij, te *Han aan de Lesse*, bevindt zich eene der schoonste grotten der wereld (stalactieten en stalagmitendropsteen die aan 't gewelf en op den bodem door afdruppeling van kalkwater wordt gevormd).

III. — Philippeville (1,5). — Marmer.

In de nabijheid, veel rood-marmer groeven te *Cerfontaine, Senzeilles*, enz.

Walcourt (2). — Marmer. — Schoone gothische kerk.

Florennes (3). — Handel in landbouwvoortbrengselen
Couvin (3) — Smelterijen.

23. NAMEN

Ad Wesmael-Charlier, uitgever Namen.

Jules Roland, teek.

0 5 10 15 20 25 30 35 Kilom.

1
660 000

24.. LUXEMBURG

Ad Weismael-Cherlier, uitgever Namen

LUXEMBURG.

Grenzen. — Wateren. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 4.418 Km²; — 232.000 inv. Het is de grootste, maar de minst bevolkte onzer provinciën; 53 inv. per Km².

Uitzicht van den bodem. — Luxemburg is de eenige provincie die gansch in Hoog-België gelegen is. Het is de *bergachtigste* streek van ons land. De bodem vertoont eene groote *hoogvlakte*, samengesteld uit hooge, langwerpige bergruggen, die van elkander gescheiden zijn door diepe ingesnedene en kronkelende valleien.

De Baraque-Fraiture vormt het hoogste punt : 651 m. Het laagste punt ligt daar waar de Ourthe de provincie verlaat : 400 m. Bezuiden de Semois helt de bodem langzaam af : daar ligt Belgisch-Lotharingen.

Natuurlijke streken. — Ardennen; Famenne; Condroz; Belgisch-Lotharingen.

Landbouwstreken. — Kalkstreek; schilferstreek; mergelstreek.

Voortbrengselen. — A. Delfstoffen. — *Turf* in de Venen. — De lagen der zoogenaamde « minettes » in de streek Athus-Halanzy-Musson leveren de helft der Belgische opbrengst aan *ijzererts*; men vindt een weinig *looderts* te Longwilly. — De reusachtige schilferbank welke de provincie doorkruist van Semois tot de Salm, levert *leiste*, *deklei* en *vloersteen*; *slijpsteen* te Vielsalm; *griffels* te Grand-Halleux. — *Witte bouwsteen* wordt ontgonnen te Grandcourt (Virton), *marmar* te Humain en te Wellin; *zandplaveiste* voor het plaatselijk verbruik; *mergel* in Belgisch-Lotharingen. *Mineraalwater* te Harre.

B. Planten. — In Luxemburg verbouwt men vooral : *haver* en *aardappelen* in de Ardennen; *spelt* in Famenne; *tarwe* en *fruitboomen* in Belgisch-Lotharingen; *tabak* langs de boorden der Semois. — Een groot gedeelte van het grondgebied is bezet met uitgestrekte bosschen (woud van St-Hubert, enz.).

C. Dieren. — *Paarden*, *runderen*, *varkens* en *schapen* zijn gekend, 't zij om hunnen kleinen lichaambouw, hunne kracht en taatheid, 't zij om de goede

hoedanigheid van hun vleesch en hunne voortbrengselen. — *Grof wild*; *visschen*; *bijen*.

D. Nijverheid. — Athus, Halanzy en Musson bezitten *hoogovens* en eene staalfabriek; Tellin, eene belangrijke *klokkengieterij*; Bouillon, *ijzersmederijen*; Bohan, eene *nagelfabriek*. De *boschontginning* is de bijzonderste nijverheid der provincie : het hakken en vellen der boomen, het vervaardigen van houtskool, het binden van bossen, het maken van hoepels en duigen voor tonnen, het zagen, het kloefkappen en het maken van houten gereedschappen, houdt de gansche bevolking der boschdorpen bezig. Nassogne en Florenville zijn gekend om hunne *gereedschappen in hout*; Bouillon om hare *huidevetterijen*, alsmede Neufchâteau, Bastenaken, Laroche en Houffalize. Ook de *samenwerkende melkerijen* vormen er eene bron van welvaart.

Staatkundige verdeelingen. — Luxemburg bevat 3 *rechterlijke* (Aarlen, Neufchâteau en Marche), en 5 *bestuurlijke* (Aarlen, Neufchâteau, Marche, Bastenaken en Virton) arrondissementen. — Bisdom Namen.

Taal. — Men spreekt *Duitsch* in het Oostelijk gedeelte, dat overeenkomt met het bestuurlijk arrondissement van Aarlen. In het overige gedeelte der provincie spreekt men *Waalisch*, met eene dialectische verscheidenheid, het zoogenaamde *Gaumais*, in het land van Virton.

Voorname plaatsen. — I. — Aarlen, Arlon (12). — Handel in hout, runderen en landbouwproducten.

Athus (4), Halanzy (2,3). — Ijzererts; hoogovens; metaalnijverheid.

II. — Virton (3). — Handel in hopt en landbouwvoortbrengselen; leerlooierijen.

Musson (2). — Ijzererts; metaalnijverheid.

Florenville (2) en Chiny (1). — Zomerverblijven. — In het Z. van Florenville, bouwvallen der vermaarde abdij van Orval.

III. — Neufchâteau (3). — Leerlooierijen.

St-Hubert (3). — Gotische kerk.

Bouillon (3). — Oude burg. — Ijzersmederij; huidevetterij.

IV. — Marche (4). — Kanten.

Laroche (2). — Leerlooierijen; zomerverblijf.

Durbuy (408). — Zomerverblijf.

V. — Bastenaken, Bastogne (4). — Handel in hout, hespen, leer.

Vielsalm (4). — Leien, slijpsteen.

Houffalize (1,5). — Leer. — Zomerverblijf.

GROOT-HERTOGDOM VAN LUXEMBURG (zie kaarten 41 en 24).

Het Groot-Hertogdom van Luxemburg is een klein neutraal landekje, gelegen tusschen België, Frankrijk en Duitschland.

Het is verdeeld in twee natuurlijke streken : in 't N. de « Eising », die op physisch, topographisch en geologisch gebied met Belgisch Luxemburg overeenkomt, vereenigt de Ardennen met het Eifelland; in 't Zuiden, het « Gutland » met zijne vruchtbare valleien, is de verlenging van Belgisch-Lotharingen. Het Groot-Hertogdom (2.600 Km²) behoort op hydrographisch gebied tot den Rijn : de Moesel die het Zuid-Oosten besproeit, met de Sauer en zijne bijrivieren Alzette Wiltz en Our, loopt in de Rijn.

De bevolking behoort tot den Germaanschen ethnischen groep en telt 270 000 inv. of 103 p. km². De voor-

naamste steden zijn : *Luxemburg* (21 d.), hoofdst.; *Esch o/Alzette*, *Diekirch*, *Echternach*, *Clerf*.

Zijne voornaamste landbouwvoortbrengselen zijn : haver, rogge, aardappelen in de streek « Eising; » tarwe, druiven en fruitboomen in « Gutland. »

De ontginningsnijverheid is zeer gewichtig : in 't Z. delft men *ijzererts* van zeer goede hoedanigheid (6,5 millioen tonnen in 1914); een deel er van wordt uitgevoerd, het overige is bewerkt ter plaats, in de hoogovens van Esch o/Alzette, Rodingen, Differdingen, Rümelingen, Düdelingen (langs de Zuider grens).

Nevens de ijzernijverheid vinden wij nog groeven, lakenfabrieken, leerlooierijen, handschoenfabrieken en stokerijen.

Ligging. — Europa heeft eene dubbele voordeelige ligging : ligt bijna gansch in den gematigden gordel, en in 't midden van het bewoond halfrond.

Europa is langs drie zijden door zeeën omgeven, paalt in 't Oosten aan Azië waar- van het een schiereiland is, dat, naar het Westen toe, smaller en smaller wordt.

Oppervlakte. — 10 millioen Km². Met Oceanië is het, het kleinste wereld- deel der aarde.

Uitzicht. — Europa vertoont drie verdeelingen : *eene vlakte* tusschen *twee bergstreken* gelegen. — De *Baltische vlakte* strekt zich uit van het kanaal tot aan het Oeralgebergte; zij spreidt zich uit over Rusland, omgeeft de Baltische zee, en omvat de laaglanden van Polen, van Duitschland, Nederland, België, en de bekkens van Parijs en van Londen. — Ten N. en ten Z. dezer vlakte, verheft zich de bodem : in het N. naar de Scandinavische Alpen en de bergen van Schotland; in 't Z. naar de Pyreneëen, het Fransch Centraal Massif, de Alpen, de Karpaten, de Kaukasus; vertakkingen vormen het Iberisch gebergte, de Apenijnen en het Balkan gebergte.

Laagvlakten. — Europa wordt gekenmerkt door zijne menigvuldige *laagvlakten*, die de $\frac{2}{3}$ zijner oppervlakte bekleeden. Nevens de *grootte Baltische laagvlakte*, vertoont Europa nog : de *Po- of Lombardische vlakte* in Italië; — de *Hongaarsche* en de *Walachysche* (in Rumenië) vlakten in 't bekken van den Donau gelegen; — de *Andalusische vlakte* in Spanje.

Hoogvlakten. — De hoogvlakten beslaan maar weinig oppervlakte in Europa : de *Castiliaansche hoogvlakte* in Spanje, dor en droog, de grootste en hoogste van Europa (gemiddelde hoogte 700 m.); — in Frankrijk, de hoogvlakte van *Langres*, die tevens een groot hydrographisch middenpunt vormt; — in Duitschland, de hoogvlakten van *Zwaben*, van *Beieren*; — in Tjekko-Slovakijë, de hoogvlakte van *Bohemen*; — in Rumenië, de hoogvlakte van *Zevenbergen* of van *Transsylvanië*; — in Rusland, de hoogvlakte van *Valdaï* die, niettegenstaande hare kleine verhe- heid, toch een merkwaardig hydrographisch middenpunt, uitmaakt.

Klimaat. — Europa heeft vooral een *middelmatig klimaat*, die voort- vloeit uit hare astronomische ligging, uit de nabijheid der zee, den kust- vorm, den invloed der Gulfstream, de overheersching der Westerwinden, en uit de algemeene richting van W. naar O. der bijzonderste bergketens. — Wij onderscheiden voor Europa drie soorten van klimaten : een Atlantisch, een vastelandsch en een Middellandsch klimaat.

Het *Atlantisch* klimaat is *gematigd*; het *continentaal* of *vastlandsch klimaat* is

onmatig, omdat de twee uiterste temperaturen, grootste zomer warmte, en laagste winter koude zeer uiteenloopen; het *Middellandsch klimaat* kenmerkt zich door zijne warme en droge Zomers, lauwe Winters en klaren hemel. — Meldt men nog het *verzacht continentaal klimaat* van Midden-Europa, en het *pool klimaat* met zijne lange en ijsskoude Winters.

Zeeën en kusten. — Van al de werelddeelen bezit Europa in evenredig- heid zijner oppervlakte, de grootste kustlengte : 1 Km. kust voor 315 Km². oppervlakte. De kusten zijn zeer ingesneden, en door menige eilanden en schiereilanden omgeven, hetgeen de kustlengte merklijk doet aangroeien.

De Noordelijke IJ-zee, is weinig diep, vooral de Witte-Zee, en vertoont effene en moerassige kusten, die elk jaar vijf maanden bevrozen liggen.

De Atlantische Oceaan, vertoont groote diepten langs de Noorweegsche kusten en in de golf van Gascogne. De zeeën die ervan afhangen zijn, integendeel, weinig diep moest hun bodem zich van 200 m. verheffen, zoo zouden zij bijna gansch verdwijnen. De golven en de getijden zijn zeer machtig in den Atlantischen Oceaan, wier wateren verlaagd zijn door de Gulfstream; de zeer ingesneden, kusten vertoonen menige goede natuurlijke havens.

De Middellandsche zee heeft groote diepten, niettegenstaande zij ingesloten is. Het water is er warmer en meer gezouten dan in den Atlantischen Oceaan, maar de getijden laten zich weinig gevoelen. Alleen de Zwarte-Zee heeft koeler en min gezouten water; harer kusten liggen bevrozen ten minste gedurende enige weken. De Middellandsche zee vertoont lage en steile kusten; de natuurlijke havens zijn er niet zeldzaam, en doorgaans buiten de stroom mondingen gelegen (Delta-mondingen).

De Kaspische zee vormt enkel een groot gezouten meer, 26 m. onder de algemeene oppervlakte der zeeën gelegen. Zij vermindert van oppervlakte en droogt langzaam uit daar de verdamping den aanvoer overtreft.

Stroomen. — In 't algemeen zijn de Europeesche stroomen weinig lang, de watermassa, welke zij in een bepaalden tijd vervoeren, is gemiddeld, maar doorgaans zijn zij bevaarbaar. De Wolga, die de langste is, heeft 3.690 Km. lengte. Men kan ze, volgens hunne gesteldheid, in vier groepen verdeelen 1° de *Oostersche*; 2° de *Atlantische*; 3° de *Middellandsche*; 4° de *Alpische stroomen*.

De stroomen met een Oostersch karakter, zijn vlakke stroomen, met een klein verval, bevaarbaar, maar ongelukkiglijk bevrozen gedurende lange maanden.

De stroomen met een Atlantisch karakter, zijn doorgaans bevaarbaar, en de nuttigste der Europeesche stroomen; zij vloeien in vlakke streken, hebben een bestendig genoegzaam watervervoer, monden in inhammen uit, en zijn doorgaans van twee havens voorzien, de eerste gelegen daar waar de stroom bevaarbaar wordt, de tweede aan den uitgang der kreek.

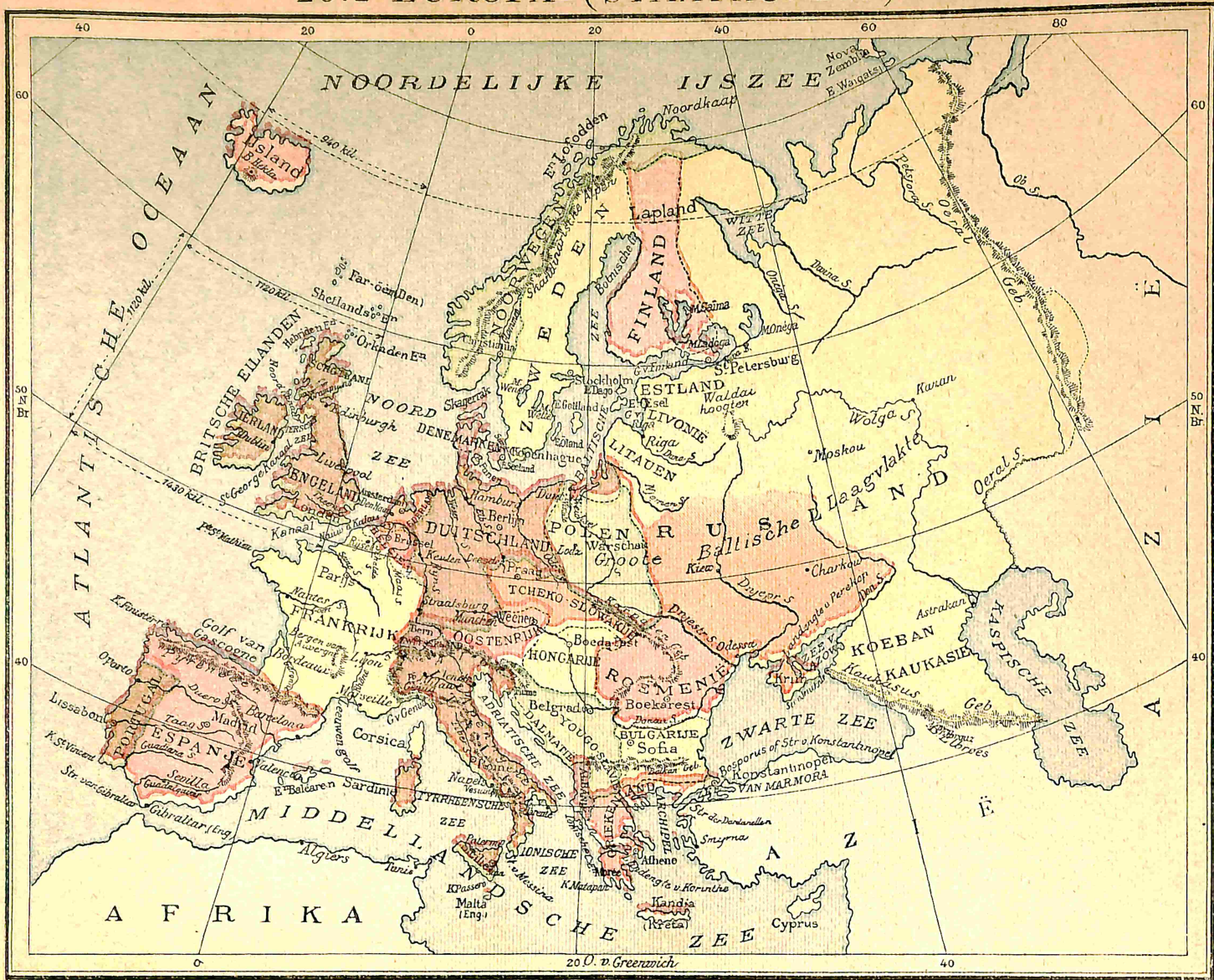
De Middellandsche stroomen zijn meer stortvloed, dan stroomen; zij liggen gewoonlijk droog, en dienen enkel tot besproeiing (bewatering door middel van slooten greppels, riolen). Zij bezitten een groot kilometrisch verval, hebben eenen snellen vloed, en zijn dus zeer werkzame stroomen. De bestanddeelen welke zij uit bedding en wanden mederukken, verzinken aan de mondingen dier stroomen : zijn er de gelijzen zwak, dan ontstaan er de Deltas, en buiten dewelke het voorzichtig is, de havens aan te leggen.

De Alpische stroomen of bergstroomen, hebben ook een groot verval, in daarbij nog een onbestendig watervervoer, zwellen en zakken plotselings en zijn enkel bevaarbaar wanneer zij de vlakten binnenvloeien.

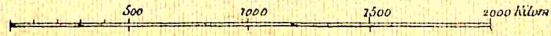
EUROPA.

26.- EUROPA (STAATKUNDIG)

Ad. Wesmael-Charlier, uitgever Namen

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE VAN EUROPA.

Bevolking. — 480 millioen inw., meer dan $\frac{1}{4}$ der wereldbevolking, of 48 inw. per Km² (België, 260 inw. per Km²).

Politische verdeelingen. — Europa telt 33 Staten, waarvan 24 bijzondere (zie kaart 26), onder dewelke 5 *grote mogendheden* zijn.

Regeeringsvorm. — De eene helft der Europeesche Staten zijn *grondwettelijke monarchien*, de andere helft zijn *republieken*.

Menschen variëteiten; ethnischen groepen; talen. — Het grootste deel der Europeesche bevolking behoort tot de *withuidige variëteit* of *kaukasischras*.

Niettegenstaande de menigvuldige vermengingen, onderscheiden wij onder de withuidige, drie variëteiten: 1° de *germaansche*, met bleek of rooskleurige huid (op de boorden der Noord- en Baltischezee); 2° de *middellandsche*, met bruinkleurige witte huid (bijzonderlijk in 't Z. der Alpen en in een deel van Spanje); 3° de *alpische*, met bruine huid (bijzonderlijk in de Alpen en in Zuid-Duitschland).

Slechts een klein gedeelte (15 millioen) behoort tot het *gele* of *Mongoolsche ras*.

De Gele hebben eene witte gele huid, en bewonen het Noorden van Scandinavië, Finland, het N.-O. van Rusland, Hongarije en een deel van het Balkan-Schiereiland.

De *bijzonderste ethnische groepen* in Europa zijn, de Latijnsche, de Germaansche en de Slavische.

1° De *latijnsche groep* (130 millioen) bevat de Franschen van het Noorden, de Walen, de Zuid-Franschen, de Cataloniërs, de Portugeezen, de Italiaanders, de Rumenen en de Romanen; 2° De *germaansche groep* (150 millioen) bevat de Noorwegers, de Zweden, de Denen, de Duitschers, de Oostenrijkers, de Belgische vlamingen, de Hollanders, de Zwitseren van 't Noorden, de Angel-Friesche (Friesche van Holland, Angelen, deel der Schotlanders); 3° De *slavische groep* (135 millioen) bevat de Oost Slaven (Russen), de West Slaven (Polen, Tjekken, Slovakken) en de Zuidslaven (Serviërs, Bulgaren, Montenegrijnen, Kroaten, Slovenen); 4° De *helleensche groep* (Grieken en Albaneezen); 5° De *keltische groep* (de Gaëls van Schotland en Ierland, de Bretonnen van Frankrijk en Wallis); 6° De *Finsche-Ougriaansche groep* (Lapländers, Samoeden, Finnen, Hongaren); 7° De *Baskische groep* (Pyreneën); 8° De *Turksche groep*, 9° De *Joodsche groep* (verspreid).

De talen die in Europa gesproken worden, zijn verdeeld gelijk de ethnische groepen.

De talen gesproken door de volkeren dit tot de Latijnsche, Germaansche, Slavische, Helleensche, Keltische en Joodsche groepen toebehooren, worden *ariaansche* talen genoemd.

Godsdiensten. — Bijna alle Europeanen zijn *Christenen*. Het *Islamisme* (8 millioen) is de godsdienst der Turken en het *Judaïsme* (8 millioen) deze der Joden.

Het Christianisme verdeelt zich: in *catholicisme* (of Roomsche kerk) (200 millioen), overheerschend bij de latijnsche volkeren, en ook bij de Oostenrijkers, de Hongaren, de Polen, in Zuid en Oost Duitschland en in Ierland; in *protestantisme* (120 millioen) bij de germaansche volkeren; in *Grieksche of Orthodoxen kerk* (130 millioen) in Rusland, en op het Balkan-Schiereiland.

VOORTBRENGSELEN. — *Delfstoffen.* — Europa is rijk aan *nuttige* en arm aan *kostbare delfstoffen*. De overvloedigste en nuttigste zijn: *steenkool*, en *ijzererts*.

Planten. — Men kan Europa in drie groote gordels verdeelen: de *arctische*, de *middelmatige koude* en de *middelmatige warme gordel*. — De *arctische of noordelijke gordel* in het gebied der *Toundras*; het plantenkleed bestaat uit verkwijpende mossen, hier en daar doorzaaid met wanstallige boompjes, laatste vertegenwoordigers van het plantenleven die barre ijsvelden.

De *koude gematigde gordel* beslaat het overige van Europa met uitzondering der drie zuidelijke schiereilanden en de Fransche kusten der Middellandsche zee. Hij is gekenmerkt door zijne *verdwijpende loofwouden* en door zijne groote hoeveelheid *voedings en nijverheidsplanten*.

De *warme gematigde gordel* bevat de drie zuidelijke schiereilanden en de Fransche kust der Middellandsche zee. Hij kenmerkt zich door zijne *blijvende loofboomen*. Het is de streek der *zuidaruchten*, en de kenmerkende boom is de *olijfboom*. — *Bergland* vormt in iederen gordel, een wereld op zich zelf: het heeft een veranderend plantenkleed van de voeten tot de toppen (bosschen, weilanden, mossen).

Dieren. — Het dierenrijk van Europa kenmerkt zich om zijn *klein getal schadelijke* en om zijn *groot getal nuttige* dieren. *Groote wilde zoogdieren*, gelijk de leeuw, zijn gansch uit Europa verdwenen; *huisdieren*, intendeel zijn zeer talrijk. De arctische dieren kenmerken zich door hunne pelsen, donsen, en door hunne vet behouderde cetaceën.

Nijverheid. — De Europeesche nijverheid heeft maar zijns gelijke in de Vercenigde-Staten. Zij bewerkt niet alleen Europeesche producten maar ook vreemde grondstoffen: katoen, wol, huiden, zijde, gom, ivoor, goud, zilver, diamant, enz. Daarom vindt men gansch de wereld door, europeesche nijverheidsproducten.

Handel. — De handel heeft zich ontwikkeld met het ontstaan der nijverheid: in 1913 schatte men het handelscijfer van Europa op 100 milliard franken, t. t. z. de $\frac{2}{3}$ van de wereldhandel. Van dit getal waren er 30 milliard voor Engeland's rekening, 22 milliard voor die van Duitschland, 13 milliard voor Frankrijk, 18 milliard voor de Nederlanden en 8 milliard voor België. (Zie de samenvattende diagramma's betreffende voortbrengselen, handel en groote havens der wereld.)

FRANKRIJK.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Frankrijk heeft eene voordeelige ligging in den gematigden gordel. Het grenst met Spanje aan de Middellandsche zee en aan den Atlantischen Oceaan.

Oppervlakte. — 18 maal deze van België.

Topographisch uitzicht. — Frankrijk is gekenmerkt om zijne *middelmatige hoogte*. Het W. en het N.-W. vormt eene *streek* van laag en *hoogvlakten* wiens hoogte zeldzaam de 200 m. overtreft. Het *gebergte* is op de grenzen te vinden (Pyreneeën, Alpen, Jura). Het *Centraal-Massief* (Cevennes, Auvergne) verheft zich in 't midden van Frankrijk en is van de Alpen gescheiden door de valleien van Saône en Rhône. Het Vogezen gebergte bevindt zich ten Oosten.

Klimaat. — Het klimaat is *gematigd*.

Ten Westen hebben wij een *zeeklimaat*; ten Oosten, zijn winter en zomer temperatuur verder afgescheiden; ten Zuiden, hebben wij een *middellandsch klimaat*. — In de vallei der Rhône waait somtijds de *mistral*, koude wind uit het N.-W.

Hydrographie of waterbeschrijving. — Frankrijk heeft een uitgebreid *bevaarbaar waternet*. Al zijne stroomen, uitgenomen de Rhône, hebben een Atlantisch karakter. Seine en Rijn zijn eerste rang waterwegen, de overige stroomen zijn bevaarbaar of gekanaliseerd, geheel of gedeeltelijk, en daarbij nog onder elkander verbonden door kanalen.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — 42 miljoen.

Regeeringsvorm. — Frankrijk is eene *republiek*, aan wier hoofd een *voorzitter* staat die gekozen is voor 7 jaren, en twee wetgevende Kamers: de *Kamer der volksvertegenwoordigers* en de *Senaat*.

Voornaamste steden. — 13 steden tellen meer dan 400.000 inw.: Parijs (2 miljoen 900), hoofdst., 3de stad der wereld (komt na Londen en New-York); **Marseille** (900), voornaamste Fransche zeehaven; Lyon (740), zijde fabrieken; **Bordeaux** (323), groote zeehaven; **Rijsel** (248), weverijen; **St-Etienne** (212), nijverheids centrum; **Nantes** (190), haven; **Straatsburg** (180); **Nizza** (180), winterverblijf; **Le Havre** (159), haven; **Toulouse** (149); **Rouen** (123) en **Roubaix**, weefsels; **Nancy** (120); **Reims** (115), Champagne wijnen; **Toulon** (115), krijgshaven; **Mulhouse** (100).

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Frankrijk bezit meer planten- dan delfstoffen rijkdom. Het is vooral een land van *landbouw* en *veeteelt*, maar ook een groot *nijverheids- en handelstand*.

Landbouw. — Frankrijk is een *landbouwwand*.

Het brengt vooral tarwe en *wijnen* voort. Tarwe wordt vooral verbouwd in de streek van Beauce en in 't Noorden; wijnstok groeit op de bodemgolvingen van Champagne en

Bourgondië, in den Bordelais en Neder-Languedoc. — Frankrijk bezit overigens nog, al onze *voedings- en nijverheidsplanten*; en daarbij nog de *zuidvruchten* (olijf, amandel, vijge- oranje- en moerbezieboom) en vroege *vruchten en groenten* van Bretagne en van 't Zuiden. — De *wouden* bedekken 1/3 van Frankrijk's bodem (Ardennen, Vogezen, Jura, Sologne en Landes).

Frankrijk is een *land van veeteelt*.

Paarden van Normandië en van Perche; *ossen* voor de *slachterij* van Vlaanderen, Normandië, Charolais en Nivernais; *melkkoaien* van Bretagne en Normandië; *schapen* van Sologne, Champagne, Provence en der Landen; *zijde wormen* in de vallei der Rhône en in Provence.

De vischvangst is winstgevend: Sardijn langs de Kusten van Bretagne en der Middellandsche zee; Oesterputten te Cancale en te Arcachon.

Nijverheid. — Frankrijk is een *land van nijverheid*.

De *steenkolproductie* is bijna voldoende (Noorder bekken. Pas-de-Calais, Saarbekken en rond het Centraal-Massief). Daarbij is 't land arm aan *metaalertsen*, uitgenomen in Lotharingen (ijzer). Het is rijk aan *steengroeven*: *bouwsteen* (bekken van Parijs), *leisteel* (Fumay, Trélazé, bij Angers), *marmer*, *kaolin*, *zout* in zijne verschillende vormen (Lotharingen, kusten), *minerale wateren* (Vichy, Vittel, St-Galmier, Vals), *potasch* (Mulhouse).

De *metaalnijverheid* vertoont zich in menige groote fabrieken, gelijk deze van Creuzot. Lotharingen is een groot centrum van *ijzer* en *staal* productie.

De *weefnijverheid* heeft hare voornaamste middelpunten te: Rijsel, Roubaix, Tourcoing, Rouen voor de *linnen* en het *katoen*; h t N. van Normandië, Sedan, Mulhouse voor de *wol* en de *lakens*; Lyon en St-Etienne voor de *zijde*; Parijs en Beauvais voor *tapijten*.

Glasblazertjen en *pottelakkerijen* vervaardigen gegoten *glas* te St-Gobain, *kristalin* te Baccarat, en *porselein* te Sèvres en te Limoges.

Voedingsnijverheid vervaardigt de *wijnen* van Bordeaux, Bourgondië en Champagne; *brandewijn* van Cognac en Montpellier; *appelwijn* van Normandië; *olijfolie* van Provence; *kaas* van Brie, Camembert, enz.; *ingemaakte voedingsproducten*, enz. — Melden wij nog, als afzonderlijke nijverheden, de *papiernijverh. id* (Vogezen, omstreken van Parijs); *chimische producten*, *zeepen* van Marseille, *rivielen*, *automobielen* en de *weeldeartikelen*: Parijs is overal bekend om zijne « *articles de Paris* » die zich kenmerken om hunne sierlijkheid, en goeden smaak, en hunne nauwkeurige afgewerktheid: meubels, kunstgewrochten, modeartikelen en dameskleding, juweelen, reukwerk, handschoenen, enz.

Handel. — Frankrijk is een *handeldrijvend land*.

In 1913 bedroeg de handel van Frankrijk 14 milliard franken, en behield de 4de rang na Engeland, Duitschland, de Vereenigde Staten. Marseille, Le Havre, Cherbourg, Duinkerke, Bordeaux zijn de grootste handelshaven. Toulon, Lorient, Brest, Cherbourg de oorlogshaven.

Frankrijk was onze 1ste leveraar 1 milliard franken in 1913) en onze 2de kalant (762 miljoen in 1913).

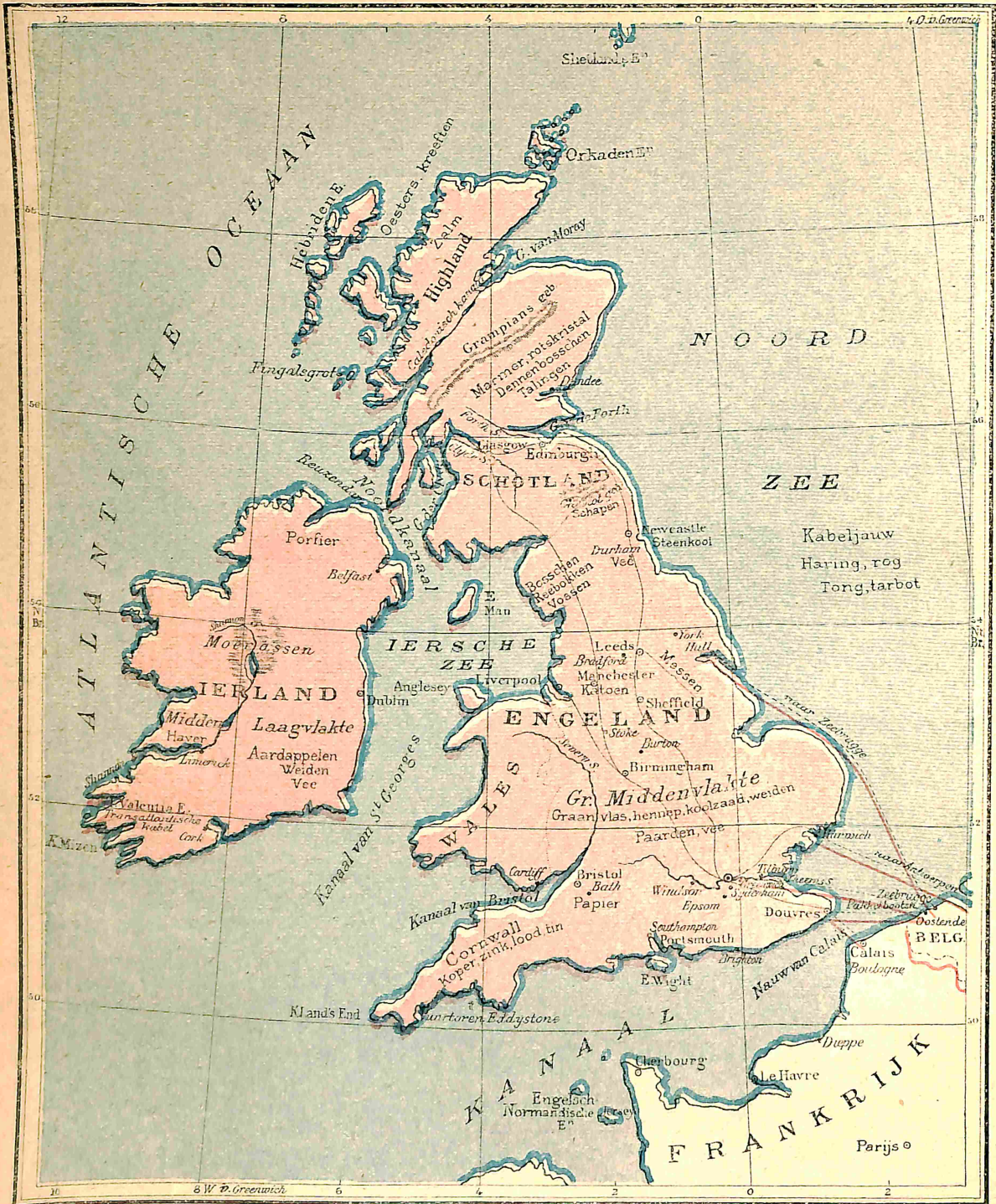
27.- FRANKRIJK

Ad. Wesmael-Charlier, uitgever Naman

50 100 150 200 250 300 350 400 Kil

BRITSCHE EILANDEN.

50 100 150 200 250 300 350 400 km

GROOT-BRITTANJE EN IERLAND.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Het Vereenigd-Koninkrijk van Groot-Brittanje en Ierland is een Eilandstaat. Het is gelegen te midden der Wester kust van Europa, op den weg tusschen Europa en Amerika, rechtover de monding van groote vastelandsstroomen (Maas-Schelde-Rijn). Daarbij zijn de kusten diep ingesneden en vertoonen groote inhammen waarin de getijden zich laten gevoelen, die de schepen toelaten zich diep in 't binnenland te begeven, zoodat men zeggen mag dat niet een punt van Engeland 's bodem op meer dan 120 km. van de zee verwijderd ligt.

Oppervlakte. — 10 $\frac{1}{2}$ maal de oppervlakte van België.

Topographisch uitzicht. — Engeland is eene vlakte die deel maakt van de Baltische laagvlakte; zij is doorzaaid met heuvelen (*Downs* en *Hills*). Rondom deze vlakte verheft zich de bodem (*Cambrian* bergen, *Cornwallis*, *Pennines*). — Schotland vertoont eene *inzakking*, waarin de *Clyde* en de *Forth* vloeien en die de *Grampians* scheidt in 't N., van de *Cheviotbergen* in 't Z. Gansch in 't N. van Schotland, ten N. van het *Caledonisch* kanaal, liggen de *Highlands*. — Ierland vertoont eene *laagvlakte* omtrokken door ondergeschikte bergen.

Klimaat. — Zeer vochtig, zeeklimaat.

De blijvende vochtige lucht is toe te schrijven aan de overheerschende Westerwinden; de betrekkelijke warme temperatuur en de nevels der *Theems*, aan den invloed der *Gulfstream*.

Hydrographie. — De stroomen zijn weinig lang, maar hebben eenen overvloedigen, regelmatigen watervoorraad. Zij zijn *bevaarbaar* en onderling verbonden door kanalen.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — 46 miljoen inwoners.

Regeringsvorm. — Het Vereenigd-Koninkrijk is eene *grondwettelijke monarchie*. De wetgevende macht berust in de handen van den koning en van het *Parlement* die samengesteld is door de Kamer der Gemeenten en de Kamer der Lords.

Voornaamste steden. — 50 steden bezitten meer dan 100.000 inw. De voornaamste zijn: **Londen** (4 miljoen 500) (met voorsteden, 7 miljoen 450), hoofdst., de grootste nijverheidsstad der wereld; **Glasgow** (1 miljoen), scheepconstructie, katoennijverheid; **Birmingham** (860), ijzer en staal; **Liverpool** (760), haven en eerste stad voor katoenhandel; **Manchester** (730), eerste plaats der wereld voor katoennijverheid; **Sheffield** (470), messen; **Leeds** (450) wol en machines; **Dublin** (400), linnen; **Belfast** (400), vlas-handel; **Bristol** (360), papier; **Edimbourg** (326), Athena van 't Noorden; **Bradford** (300), lakens; **Hull** (280), haven en nijverheid; **Newcastle** (270), koolstad; **Cardiff** (190), haven; **Portsmouth** (240), oorlogshaven; **Southampton** (120), handelhaven.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Land waar *veeteelt* en van langs om min *landbouw* gedreven

wordt. Grootste *nijverheidsland* der aarde. Het Vereenigd-Koninkrijk drijft ook het meest *handel*, en heet het grootste *Koloniaal* gebied.

Landbouw. — 't Is het land der *verbeterde veeteelt* :

Trek- en koerspaarden (Ierland en Yorkshire); *ossen* voor de *slachterij* (Durham); melkkoeien (Devonshire, Schotland, Ierland); *schapen* voor wol en slachterij (Cheviots, Downs); *zwijnen* (Yorkshire, Ierland); verschillende *hondenrassen* en *gevogete*. — *Jacht op boschhanen* (Schotland); vischvangst: *zalm*, *kreeft*, *oesters*.

't Is min eene *landbouwland*, Ierland uitgezonderd :

Haver die zich met een vochtig klimaat vergenoegd; *gerst* en *hop*, wat vandoen is in een land waar men veel bier verbruikt; *vlas* en *aardappelen*, in Ierland, waar deze laatste het eenigste voedingsmiddel is voor vele bewoners.

Nijverheid. — Groot-Brittanje is het *eerste nijverheidsland* der aarde.

Geen land, in Europa, bezit meer *nuttige delfstoffen*. De *steen-kool* productie komt na deze der Vereenigde Staten (bekkens van Newcastle, van Wallis, van Schotland, en 't midden bekken); groote *ijzer productie*. De fabrieken, buitengewoon wel uitgerust, en voorzien van de nieuwste uitvindingen, zenden kunne verscheidenste producten de wereld in: *machines* en *werktuigen*, *wapens*, *ijzer* en *koperwaren* (Birmingham, Coventry); *messen* (Sheffield, Leeds); *scheepconstructies* langs de *Mersey*, *Clyde* en *Theems* (*Armstrong* fabriek, bij Londen vervaardigt alle benodigheden voor leger en vloot); in menige streken vervaardigt men evenwel *locomotieven* en *automobielen*, dan *spellen* en *stalen-pennen*.

De *weefnijverheid* houdt meer dan 1 miljoen werklieden bezig: de *katoennijverheid* (Manchester, Glasgow) is de voornaamste van Europa; de *wolnijverheid* bijzonderlijk in Yorkshire (Leeds en Bradford); het *vlas* wordt bevrocht in Ierland (Belfast, Dublin) en in Schotland, te Dundee, die ook Indische vezels verbruikt.

Glasblazery en *pottebakkerij* hebben hun middenpunt in het « Potten district » nabij Stoke-on-Trent. — Onder de *landbouw-nijverheden* melden wij de *brouwerijen* (London, Dublin, Burton-on-Trent, Edimbourg); de *stokertijen* en *fabrieken van ingemaakte voedingsproducten*. — Bath en Bristol zijn vermaard om hunne *papier fabrieken*: London voor zijne *weelde artikelen* (*modewtikelen*, *dames* en *heerenkleding*, *hoeden* en *handschoenen*).

Handel. — Handel en koloniaalgebied van Groot-Brittanje zijn de eerste der wereld.

In 1913 bedroeg de handel 30 milliard franken; in 1920 zal hij 100 milliard bedragen; het koloniaalgebied omvat 1/4 der aarde; zijne handelvloot is zonder weerga. — Invoer van voedingsproducten, weeldeproducten en grondstoffen; uitvoer van fabriekgoed, kolen en ijzererts. Londen, Liverpool en Glasgow zijn de bijzonderste havens en handels middelpunten.

Het Vereenigd-Koninkrijk was onze 3de leveraar (518 miljoen in 1913) in onze 3de kalant (512 miljoen in 1911).

NEDERLAND.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Meester der mondingen van drie groote vastelandsstroomen is Nederland zijne belangrijkheid te danken aan zijn koloniaal-gebied.

Oppervlakte. — 1 $\frac{1}{10}$ maal deze van België.

Topographie. — Nederland maakt deel uit der groote *Baltische laagvlakte*; zijn bodem is nergens verheven, en op menige plaatsen onder den *zeespiegel* gelegen.

Klimaat. — *Gematigd, zeer vochtig en mistig* klimaat, om reden der nabijheid der zee, en de overheerschende Westerwinden.

Hydrographie. — Schelde, Maas en Rijn, hebben menige mondingen en vormen een echt netwerk met de menigvuldige kanalen. Nederland is een deltaland gelijk.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Regeeringsvorm.** — *Grondwettelijke monarchie.* De *wetgevende macht* berust in de handen van een vorst die deze verdeelt met de *algemeene Staten* samengesteld uit de *Eerste* (Senaat) en *Tweede Kamer*.

Voornaamste steden. — Vier steden hebben meer dan 100.000 inwoners: Amsterdam (641), handelsstad; Rotterdam (500), eerste haven; Den Haag (344), zetel van het gouvernement; Utrecht (135).

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Arm op nijverheidsgebied, bezittende een gering landbouwvermogen, Nederland is nochtans eene handelsnatie en eene

groote koloniale mogendheid, dank zijn veeteelt en zijne kolonien.

Landbouw. — *Weinig graangewassen; enige nijverheidsproducten; veel weiden en grasvelden.*

Op rijke gronden verbouwt men: *vlas, hennep, koolzaad, tabak, bitterpeen, hop, suikerbeeten; groensels, en bloemen* (Haarlem) der Polders; *aardappelen* in lichte gronden.

Weiden en grasvelden bedekken 38 % van het grondgebied: van daar *paarden-, schapen- en hoorveeteelt*, van daar nog, uitvoer van *levend vee* en productie van *vleesch, melk, boter en kaas*.

De vischvangst levert: *haring, kabeljauw, rogge, tongen, tarbot, oesters en mosselen*.

Nijverheid. — Nederland bezit noch *steenkool*, noch *metaalerts*, noch *steengroeven*. Daarom is het een ondergeschikte nijverheidsstaat.

Enige *weefnijverheden* (fluweel te Utrecht, lakens te Tilburg); *porselein en plateelnijverheid* te Maastricht; Nederland bezit: *stokerijen* (Schiedam, Amsterdam), *sukkerfabrieken, oliestagerijen, zeepziederijen, chocoladefabrieken, tabak en sigarenfabrieken*, die alle *landbouwnijverheden* zijn. Amsterdam bezit *diamantslijperijen*. — *Vischvangst*.

Handel. — Bedroeg in 1913, 12 milliard franken. Nederland was de 5de onder de handelsstaten. — De 3de onder de koloniale staten (Nederlandsch Indie). — Is nog de 6de onder onze leveraars (357 millioen in 1913) en de 4de onder onze kalanten (321 millioen in 1913).

DENEMARKEN, ZWEDEN, NOORWEGEN EN IJSLAND.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Denemarken is samengesteld uit *Jutland en Sleeswijk*, uit den *deenschen Archipel* (Seeland, Fünen, Laaland) en de *Färoër*.

Zweden en Noorwegen vormen het Scandinavisch schiereiland.

IJsland is een oceanisch, bijna een poolzeeland.

Oppervlakte. — Denemarken: 1 $\frac{1}{3}$ maal deze van België; — Zweden: 15 maal; — Noorwegen: 11 maal; — IJsland: 3 $\frac{1}{2}$ maal.

Topographie. — Denemarken maakt deel uit van de *Baltische laagvlakte*. Zijn bodem is vlak en zandachtig. — De Scandinavische Alpen hebben steile hellingen langs den Atlantischen oceaan, en zijn terrasvormig langs de *Baltische zee*. De Noordwestkusten zijn door diepe inhammen of *fjords* ingesneeden.

Klimaat. — *Vochtig en gematigd* in Denemarken; *vastelandsklimaat* in Zweden; *zeeklimaat*, verzacht door de *Gulfstream* in Noorwegen; *poolklimaat* in IJsland.

Hydrographie. — Stroomen onbevaarbaar in Zweden en Noorwegen, maar hun groot verval is benuttigd als beweegkracht.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — Denemarken: 3 millioen; Zweden: 5 $\frac{1}{2}$; Noorwegen: 2 $\frac{1}{2}$; IJsland: 85.000.

Regeeringsvorm. — Elke der Staten vormt eene grondwettelijke monarchie, en bezit twee wetgevende korpsen.

Voornaamste steden. — In Denemarken, *Kopenhagen* (560), hoofdst. en haven; — in Zweden, *Stockholm* (443), hoofdst. handel- en nijverheidscentrum; *Göteborg* (196) haven en schepstimmerwerven; — in Noorwegen, *Christiania* (260), hoofdstad; — in IJsland, *Reykjavik* (12), hoofdstad.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Denemarken is een *landbouw-* en nog meer een *veeteeltland*. — Zweden is een *landbouw- en woudland*. — Noorwegen doet aan *handel en vischvangst*. Daar er geen steenkool is, vormen zij ondergeschikte nijverheidslanden.

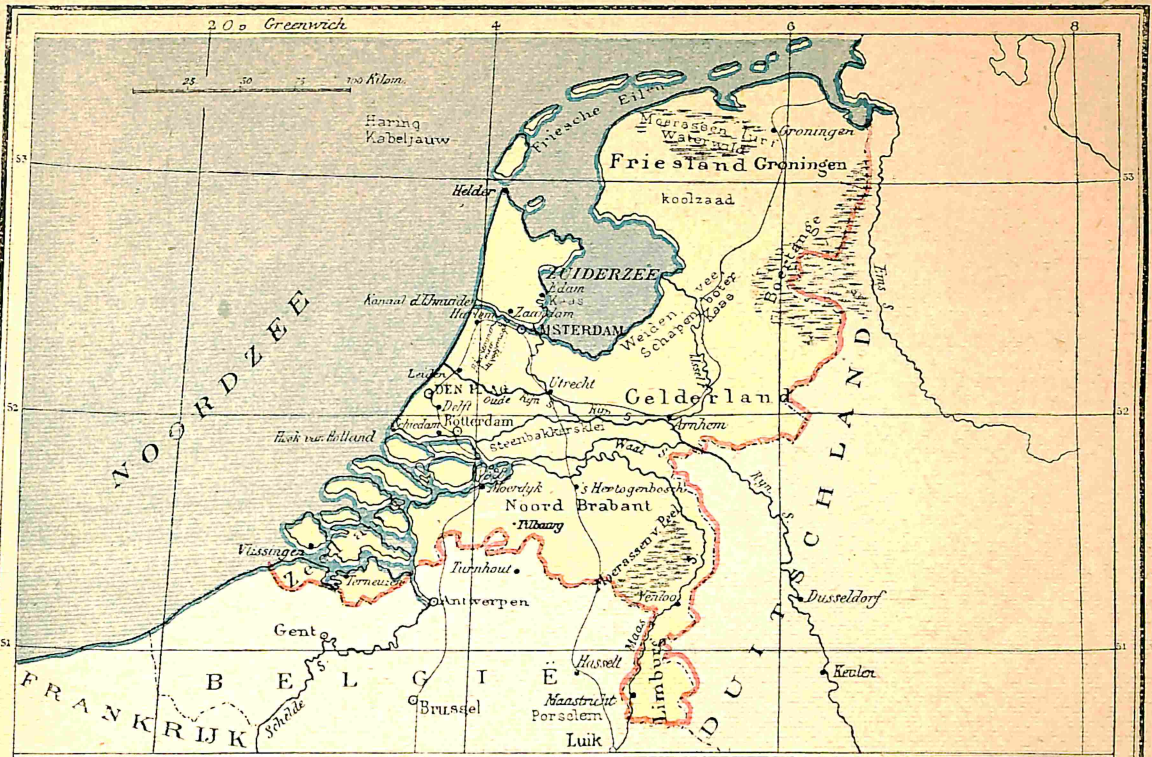
Om zijn vochtig klimaat heeft *Denemarken groote weiden*, en verbouwt het vele *haver*. Men doet aan *veeteelt en vogelenteelt*.

Zweden levert vele *hout*, en doet aan nijverheden die er uit voortvloeien: *papierpap, lucifers, hars, pek*. Het bezit ook *ijzererts* te Gellivare en te Dannemora, *koper* te Falun en steengroeven van *marmer* en *granietsteen*.

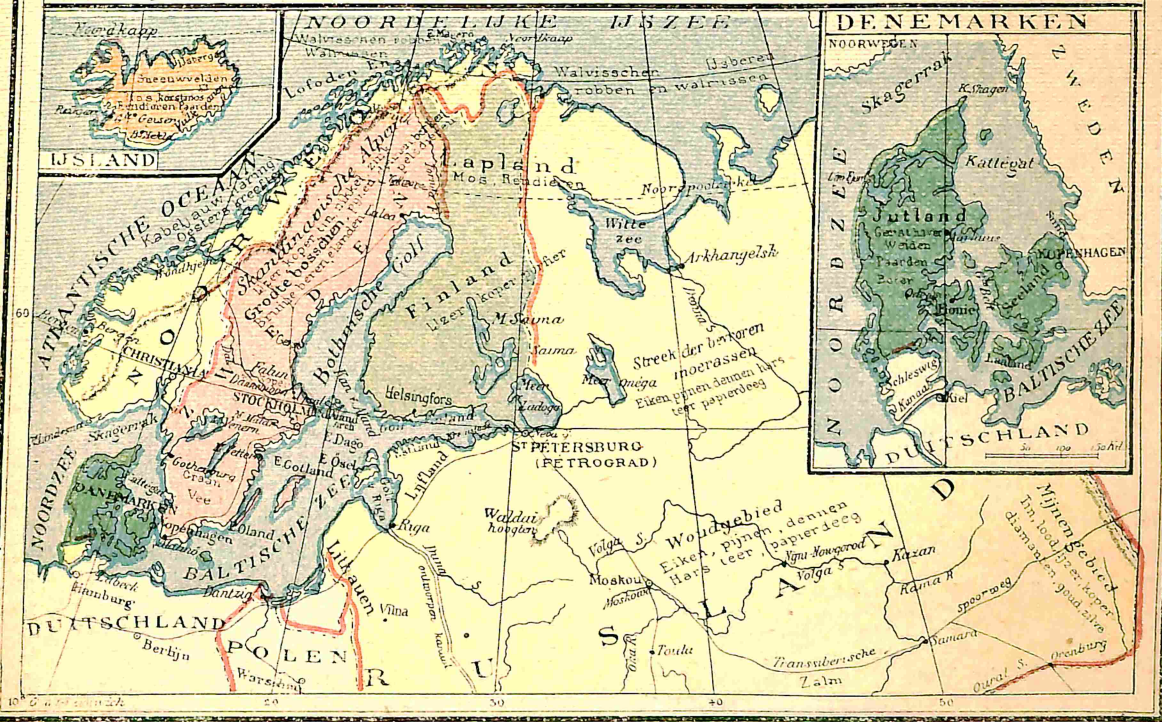
Noorwegen doet aan *vischvangst* en aan nijverheden die er mede in betrekking staan (olie, vet, lijm, enz.), aan *zeehandel* en *woudontginning*. Noorwegen bezit eene voorname *handelsvloot*.

IJsland is arm, en bedekt met ijsvelden.

29. NEDERLAND.

SCANDINAVIË EN NOORDELIJK RUSLAND.

50. DUITSCHLAND, POLEN, OOSTENRIJK, TCHEKO-SLOWAKIJE.

Ad. Wesmael-Charlier, uitgever Namen

DUITSCHLAND.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — In 't midden van Europa gelegen, heeft het weinig nuttig uitzicht op de zee.

Oppervlakte. — 16 maal deze van België.

Topographie. — Men heeft *laag- en hoog-Duitschland*. *Laag-Duitschland* maakt deel der *Baltische laagvlakte* (bodem zeldzaam boven de 200 m.), en is samengesteld uit zandgrond, doorzaaid met heidegronden, moerassen en kleine meren. — *Hoog-Duitschland*, in 't Zuiden gelegen, is samengesteld uit *hoogvlakten* (van Zwaben, van Beieren) en uit *gebergten* met bosschen bedekt. — Tusschen laag en hoog Duitschland ligt een *overgangsgebied*, van gemiddelde hoogte, bedekt met vruchtbare klei-aarde, van de zelfde hoedanigheid als deze van Haspengauw.

Klimaat. — *Vastelandsklimaat* van langs om meer kenmerkend wordend naarmate men naar het Oosten gaat, en zich van de zee verwijdert.

Hydrographie. — Alle Deutsche stroomen hebben een *Atlantisch karakter*. Hunne algemeene richting is van Z. naar N., en zijn verbonden onder elkander, van O. naar W., bij middel van kanalen.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — 60 millioen.

Regeeringsvorm. — Duitschland vormt het *Reich*, tegenwoordig eene eenstatige republiek. De uitvoerende macht ligt in de handen van een voorzitter en eene nationale vergadering.

Staatkundige verdeelingen. — De bijzonderste voormalige Deutsche Staten waren (25 in getal) : *Pruisen*, hoofdst. Berlijn; *Beieren*, hoofdst. Munchen; *Saksen*, hoofdst. Dresden; *Wurtemberg*, hoofdst. Stuttgart; *Baden*, hoofdst. Carlsruhe; *Hessen*, hoofdst. Darmstadt; *Elzas-Lotharingen* behoort wederom aan Frankrijk; de linker Rijn-Oever is bezet door de allieerden. Posnanie of Posen werd aan Polen geschonken.

Voornaamste steden. — Bij de 40 steden tellen meer dan 100.000 inw. : *Berlijn* (2 millioen) hoofdst. van het « Reich; » *Hamburg* (938), vroeger eerste handelsstad van 't vasteland; *Lepzig* (630), boeken, en jaarlijksche markt; *Munchen* (610), kunststad en brouwerijen; *Dresden* (831); *Keulen* (317); *Breslau* (313), wollenmarkt; *Frankfort-o/M* (413), handel in goud, en publieke fondsen; *Düsseldorff* (360); *Nürnberg* (333); *Charlottenburg* (303); *Hannover* (303); *Essen* (293), Krupp.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Duitschland was in weinige jaren eene eerste *economische mogendheid* geworden en bezat tevens een *der grootste krijgsmachten* der wereld. Duitschland is vooral een land van *veeteelt* en min een land van landbouw.

Landbouw. — Duitschland is rijker aan *nijverheidsgewassen* dan aan *voedingsgewassen*.

Geen land verbouwt meer *suikerbeeten* (Hannover, Saksen, Silezie), *aardappelen* en *hop* (Beieren) dan Duitschland. *Gerst* wordt oók aangetroffen, toch vooral *rogge* en *haver*. — In Duitschland bevindt zich de noorder grens van het *wijngebied* (vallei van de Rijn, Moezel en Neckar). — Melden wij nog de *fruitboomen*, de *tabak*, het *vlas*, de *hennep* (Silezie). — De bosschen bedekken 1/4 van Duitschland 's oppervlakte.

Duitschland doet ook aan veeteelt.

Het bezit veel *hoornvee*, *paarden* en *zwijnen*. — Veel *grof wild*. — *Vischrijke* stroomen. — Winst gevende *zeevischvangst*.

Nijverheid. — Duitschland was een groot nijverheidsland.

Voor *scheikundige voortbrengselen* had het geene mededingers. Het behield de eerste plaats in Europa voor wat betreft : *gietijzer*, *staal*, *suiker*, *papier*, *electricische nijverheid* en *boekdrukken*. Nu eens de 2de dan eens de 3de plaats voor wat betreft de weefnijverheid (Silezie, Chemnitz, beneden Rijn). Het kwam dadelijk na de Vereenigde-Staten, en Engeland voor de steenkool- en ijzererts productie. — De *metaalnijverheid* vatte zich samen in het Westfaalsch-Rijnsch, in het Saksisch en Sil zisch bekken. — Melden wij nog de *glasblazerijen* en *pottebakkerijen* porselein van Saksen, te Meissen; de muziek- en nauwkeurighedsinstrumenten, het speelgoed (Nuremberg), en onder de landbouwnijverheden, de brouwerijen en de stokerijen.

Duitschland heeft heden zijne groote economische waarde verloren; het heeft immers moeten afstand doen van Elzas, van het Lotharingische mijnenbekken, van het Saarbekken, van Hoog-Silezie, van Dantzig, en het moet daarbij nog eene hooge oorlogsschatting betalen.

Handel. — Duitschland 's handel beliep in 1913, 22 milliard.

De groote havens zijn Hamburg, Bremen, Stettin en Kiel, die ook de grootste krijgshaven is van Duitschland. — Duitschland was onze beste kalant (932 millioen) in 1913, en onze voornaamste leveraar (330 millioen in 1913).

OOSTENRIJK, TJEKKO-SLOVAKIJE EN HONGARIJE (zie kaarten 30 en 31).

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Deze drie Staten liggen midden in Europa, en zijn overgangsgebieden tusschen het W. en het O., tusschen het N. en het Z. Zij palen aan geene zeeën, maar staan er mede in betrekking door geinternationaliseerde stroomen.

Oppervlakte. — Oostenrijk : 3 maal deze van België; Hongarije, 6 maal; Tjekko-Slovakije, 5 maal.

Topographisch uitzicht. — Eene groote inzakking, of *Hongaarsche vlakte*, omgeven in 't N., door de Karpaten, in 't N.-W., door de hoogvlakte van Bohemen, in 't Z.-O. door de Zevenbergsche hoogvlakte en in het S.-W., door de verste uitloopers der Alpen (Tyrol en Stiermarken).

Klimaat. — Kontinentaal klimaat.

Hydrographie. — Elbe en Oder behooren tot den Atlantischen Oceaan en bezitten enkel een klein gedeelte van hunnen loop in Tjekko-Slovakije. De bijzonderste waterweg is de Donau, internationale stroom, die Oostenrijk en Hongarije dwarst. Tjekko-Slovakije is van zin deze te verbinden met de Elbe door middel van een kanaal uitgaande van Pressburg op den Donau.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — Oostenrijk : 7 $\frac{1}{2}$ millioen; Hongarije : 8 millioen; Tjekko-Slovakije : 13 millioen.

Regeeringsvorm. — Oostenrijk en Tjekko-Slovakije zijn tegenwoordig republieken. — Oostenrijk is bijna gansch door Duitschers bewoont, en bevat Hoog en Neder Oostenrijk, Stiermarken en Tyrol. — Tjekko-Slovakije is voornamelijk bewoond door Slaven, en bevat Bohemen, Moravie, Slovakije en het oud Hongaarsch Ruthenië. — Hongarije is enkel nog bewoond door Magyaren of Hongaren.

Van het overige van het Oostenrijksch-Hongaarsch Keizerrijk, dat eene oppervlakte bezat, 23 maal grooter dan deze van België en eene bevolking van 51 millioen inwoners, werd Galicië, met Krakau en Lemberg, met Polen verbonden; Bukovina en Zevenbergen door Rumenen bewoond, ging over aan Rumenië; de streken ten Zuiden der Drau gelegen (Kroatië, Slovenië, Dalmatië, Bosnië en Herzegovina) en het uiterste Zuiderdeel der Hongaarsche vlakte, die bewoond waren door Zuider-Slaven, gingen aan Servië over om het rijk uit te maken van Yougo-Slavië, of het Servisch-Kroatisch-Sloveensch koninkrijk; Trente, Karst en Istrië met Triest alsook een deel der Illyrische eilanden werden aan Italië geschonken.

Voornaamste steden : Weenen (2 millioen 130), hoofdstad van Oostenrijk, en, gelijk Parijs, eene weeldestad; **Budapest** (882), hoofdst. van Hongarije. zeer groote handelsstad; **Praag** (225), tjekkische stad, hoofdst. van Tjekko-Slovakije; **Graz** (132), stad van metaalnijverheid; **Szegedin** (120), marktplaats voor landbouw producten.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Oostenrijk, alsdus vermindert, wordt eene economische mogendheid van 2de rang. — Tjekko-Slovakije bezit een vermaard nijverheidscentrum in Bohemen en in Hoog Silezië. — Hongarije is een land van landbouw en van veeteelt.

Landbouw. — Al onze *voedingsproducten*, en nijverheidsproducten zijn in deze drie Staten te vinden.

Graangewassen (Hongarije, Bohemen), *vruchten, aardappelen, suikerbeeten, vlas* (Silezië en Moravië) *hennep, hop* (Bohemen), *tabak* (Hongarije); daarbij nog *mâis* (in 't Z. van Hongarije) en *wijnstok* (wijn van Tokay).

Weiden en *grasvelden* voeden *vee voor de slachterij*, gansche kudden *paarden* en *schapen* van Hongarije en beste *melkkoeien* in de Alpen. Men kweekt overal *varkens*. *Hennen* en andere *neerhofogelen* leveren vele eieren voor den uitvoer. Eindelijk de *jacht* (Stiermarken en Tyrol) en de *vischvangst* (Donau) zijn winstgevende bezigheden.

De *wouden* hebben eene groote oppervlakte.

Nijverheid. — De *ontginningsnijverheden* zijn bloeiend en verscheiden :

Steenkool (Bohemen, Moravië, Silezië, Stiermarken); *ijzererts* in de nabijheid der kolenbekkens (eerste kwaliteit in Stiermarken); *looderts* (te Bleiburg in Oostenrijk, te Przi Bram, in Bohemen); *kopererts* (Tyrol); *steengroeven, edele metalen*, goud, granaat (Bohemen); *zout* bij Salzburg; *warme en minerale bronnen* te Gastein (Tjekko-Slovakije), Ischl, Carlsbad (Oostenrijk), enz.

De *metaalnijverheid* heeft zich ontwikkeld in de nabijheid der ijzererts, en steenkool bevattende grondlagen, vooral in Bohemen, Moravië en in Stiermarken.

De *wéefnijverheid* heeft zich straf ontwikkeld in Tjekko-Slovakije : *Reichenberg*, in Bohemen, is een centrum van katoen- en wolnijverheid. De *vlasnijverheid* bevindt zich in Silezië. — *Glasblazerijen* en *pottebakkerijen* in Bohemen (*glas, kristal* en *porselein* van Bohemen zijn de wereld om gekend). — Onder de *landbouwnijverheden* moeten de *brouwerijen* van Weenen en Pilsen; de *suikerfabrieken* en de *graanfabrieken* van Hongarije en Bohemen genoemd worden. — Melden wij nog verder de *papierfabrieken* die aan de wouden hun ontstaan te danken hebben, en tevens ook de *meubelmakerijen*. — Weenen is gekend om zijn *weelde artikelen*.

Handel. — De handel van oud Oostenrijk-Hongarije bedroeg bij de 6 milliard franken. Hij leed aan gemis van betrekkingen met de zee.

België had weinig betrekkingen met dat groot land.

FINLAND, RUSLAND, POLEN EN UKRAINE (zie kaarten 26 en 29).

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Deze landen liggen te midden het vastland en zijn bespoeld door zeeën die ofwel *bijna gesloten (binnen-zeeën)* ofwel door het *ijs belemmerd* zijn.

Zij vormen een overgangsgebied tusschen Europa en Azië.

Uitzicht. — Oostelijk Europa heeft een *wenig verheven* bodem, die ingesloten ligt tusschen hooge gebergten (Karpaten ten W., Oeralgebergte ten O. en Caucasisch gebergte ten Z.O.) en die deel maakt van de groote Baltische laagvlakte. De uitgestrektheid en de horizontaliteit zijn er de kenmerken van.

Klimaat. — Het klimaat is *continentaal; onmatig*, met lange strenge winters, en korte warme zomers. Het klimaat van Krim is middellandsch.

Wateren. — Oostelijk Europa bezit stroomen met een oostelijk karakter: bevrozen gedurende den winter, bevaarbaar gedurende het overige van het jaar. Melden wij: de *Wolga* die in de Kaspische zee uitloopt, de *Don* en de *Dnjepr*, die in de Zwarte zee uitmonden en de *Weichsel* die Polen besproeit.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — 80 miljoen in Europeesch Rusland, 23 in Polen, 36 in Ukraine.

Staten. — *Polen* bestaat uit de streken die bewoond zijn door den poolschen ethnischen groep, en heeft 8 maal de Belgische oppervlakte. — De *Ukrainsche Staat* omvat het eigenlijk gezegde Ukraine, Wolynië en Podolië (17 maal België). — *Finland* omvat de streek bewoond door Finnen (13 maal België). — Het is mogelijk dat *Rusland* zich verbrokkeld en de volgende landen vormt: Esthland, Lijfland, Lithauen, Caucasus, Kuban en eigenlijk Rusland.

Regeeringsvorm. — Deze Staten vormen *Republieken*.

Voornamen steden. — *St-Petersburg* of *Petrograd* (1 millioen 900), hoofdst. van Rusland; — *Moskou* (1 mill. 300), groote nijverheidsstad; — *Warschau* (873), nijverheidscentrum en hoofdst. van Polen; — *Odessa* (480), eerste handelshaven; — *Kiew* (430), hoofdst. van Ukraine stapelplaats voor granen, suiker en hout; — *Lodz* (415), nijverheidsstad; — *Riga* (324), hout, vlas, havin; — *Kharkow* (220), metaalnijverheid; — *Lemberg* (207), handels- en nijverheidscentrum in Polen; — *Krakau* (154), in Polen; — *Astrakhan* (130), pelsen; — *Tula* (135), het Luik van Rusland; — *Nishni-Nowgorod* (104), jaarmarkt.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Land van *landbouw* en *veeteelt*; de *nijverheid* is nog *wordend*. Polen doet meer aan *nijverheid*; Ukraine aan *landbouw*.

Landbouw. — De Russische vlakte bevat vier streken.

Deze zijn van 't N. naar 't Z.: de *tundra's*, met zijne bevrozen moerassen; de *ouden*; de *zwarte aarde* (Zuiden van Polen, Galicië, Ukraine en meer naar 't Oosten), rijk aan graangewassen en aan nijverheidsplanten, vlas, hennep, suikerbeeten, aard-appelen; de *steppen* grasvlakten dienende tot *veeteelt* (paarden, hoornvee en varkens). Het rendier leeft in 't N. en de kameel in 't Z.

Nijverheid is aan 't ontluiken.

Kolen worden in 4 bekkens ontgonnen (Donetz, Polen, Oeral en midden bekkens); *petrolie* in den Caucasus en in Galicië (Boryslaw). — Oeral en Finland zijn de twee groote mijnstreken: *nuttige* en in Oeral *kostbare delfstoffen* en *edelgesteente*. — *Zout* te Wieliczka en te Bochnia, in Zuid-Polen. — De *metaalnijverheid* heeft hare bijzonderste middenpunten in de kolenbekkens, te Tula, Lodz (Polen), Perm, Kharkow, Moskou. — De *veefnijverheid* wordt uitgeoefend vooral de *katoennijverheid* te Lodz, te St-Petersburg en te Moskou. — Daar bestaan veel *landbouw-nijverheden*: *boschontginning*, *leertooierijen*, *stokerijen*.

RUMENIE (zie kaart 31).

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Rumenië, land van midden Europa, bevindt zich in 't N. van het Balkan-Schiereiland, tusschen de Zwarte zee, ten O. en Hongarije, ten W.

Oppervlakte. — 10 $\frac{1}{2}$ maal deze van België.

Uitzicht. — Romenië strekt zich uit langs beide zijden der Zuider Karpaten en der Transsylvanische Alpen; het bevat de hoogvlakte van *Zevenbergen*, de vlakten van *Walachije* en *Moldau*, en *Bessarabië*.

Klimaat. — Onmatig klimaat: zeer warm in den zomer in de vlakten, wat min warm in de bergen en op de hoogvlakten; zeer koud 's winters om reden der continentale winden uit het N.-O. waaierende. †

Wateren. — De *Donau* is eene goede waterweg, in de Zwarte zee uitmondende. De bijzonderste bijrivier is, in Rumenië, de Prut.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — 17 miljoen inwoners.

Regeeringsvorm. — Eene *grondwettelijke monarchie*; de koning verdeelt, met het Parlement, dat samengesteld is uit twee Kamers: de *Senaat* en de *Kamer der volksvertegenwoordigers*, de wetgevende macht.

Voornamen steden. — *Bucharest* (345), hoofdst., handels- en nijverheidsmiddenpunt; — *Kichinew* (417), in Bessarabië; — *Czerowitz* (87), in Bukovina; — *Jassy* (75), in Moldau.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Rumenië is een land van *landbouw* en *veeteelt*.

Landbouw. — Rumenië, met zijne vruchtbare vlakten doet *landbouw* in 't groot, en brengt vooral *tarwe* en *majs* op, daarna komt *gerst*, *koolzaad* en *hennep*; men treft er ook *wijnvelden* aan en uitgestrekte bosschen.

Veeteelt. — Overal houdt men zich met *veeteelt bezig*: *hoornvee* en *schapen*; de varkens zijn talrijk in *Zevenbergen*; *steur* wordt gevischt in den Donau.

Delfstoffen. — Alle minerale rijkdommen worden er nog niet ontgonnen; Rumenië levert *steenkool* op, *zout* (klipzout) en *petrolie*.

Nijverheid. — Nijverheid bestaat er vooral in 't ontginnen der *petrolie* en *klipzoutmijnen*, ook nog in 't verwerken der *landbouwvoortbrengselen*: *graanmolens*, *stokerijen*, *brouwerijen* en *suikerfabrieken*.

Handel. — Het handelscijfer van Rumenië in 1913 (dus Transsylvanië, Bukovina en Bessarabië uitgesloten) bedroeg 1 milliard franken.

Wij kochten vooral graangewassen in Rumenië (onze voornaamste leveraar; voor 180 miljoen in 1911).

ITALIE.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Italië is in 't *midden* der Middellandsche zee gelegen, waarvan het den natuurlijke vertiersweg is, dank zij de Alpische *tunnels* die het verbinden met de centrale landen en met deze van het Noorden.

Oppervlakte. — 11 maal deze van België.

Uitzicht. — Men kan drie onderdeelen onderscheiden: het *vastelandsche deel* of de Povlakte, omringd in 't N. en in 't W. door de Alpen, in 't Zuiden door de Apennijnen, en bespoeld door de Po; het *Schiereilandsch deel* met de Apennijnen, wier hellingen naar het Westen gericht zijn; het *eilandsch deel* (Sicilië en Sardinië).

Klimaat. — Onttrokken aan den invloed der Middellandsche zee door het gebergte, bezit de Povlakte een *vastlandsch* klimaat. Het overige van Italië bezit een *middellandsch* klimaat. — Het *malaria* heerscht in de Maremmen en in de Pontinische moerassen.

Wateren. — De Pô en de Etsch bezitten beide een *Alpisch karakter*; de Pô echter breidt zich dadelijk in de vlakte uit en wordt bevaarbaar. De andere stroomen hebben een *middellandsch karakter*. — Gewichtige meren zijn op den omtrek der Alpen gelegen.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — 39 miljoen inv.

Regeeringsvorm. — Italië is een *grontwettelijk koninkrijk*. De koning

verdeeld de wetgevende macht, met de Kamer der Volksvertegenwoordigers en met den Senaat.

Voorname steden. — 13 steden tellen meer dan 100.000 inv.; Rome (890), hoofdst., zetel der pauselijke waardigheid; Napels (700); Milaan (660), zijdenijverheid; Turijn (450), oude hoofdst. van Piemont; Palermo (343), bijzonderste stad van Sicilië; Genua (300), eerste Italiaansche zeehaven; Florentia (242), kunststad; Triest (230), voorname zeehaven van Oostenrijk wedergenomen; Venetië (168), in de « lagunen » gebouwd.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Italië is een *landbouwstaat*, en doet aan *landbouwnijverheden*. Italië is nog geen groot *handelstrand*.

Landbouw. — Verbouwt alle graangewassen:

Tarwe, maïs, rijst; druiven (eerste voorbrengster na Frankrijk, alle *Zuidervruchten; nijverheidsplanten: vlas, hennep, katoen, moerbezieboom, tabak; suikerbeeten*.

Italië teelt groot en klein vee; de zijdevorm.

Italië vischt tonijn, sardijnen, ansjovis, oesters, koraal en spons.

Nijverheid. — Het gemis aan steenkool is Italië nadeelig.

Italië ontgint vele *steengroeven: marmor* (Carrare), *zwavel* (Sicilië), de grootste productie der wereld; *ijzererts* (eiland Elba en Sardinië); *zout, kwik* te Idria (Karinthië), enz. — Daar zijn maar twee bloeiende nijverheden: de *weefnijverheid* (*zijde*, eerte voortbrengster van Europa, en *gevlochten stroo*), en het maken van voedingsdeegjes (Italiaansche noedels, vermicelli- en macaroni). — Kunstnijverheid.

Handel. — Het Italiaansch handelscijfer bedroeg in 1913, 5 milliard franken

HET BALKAN SCHIEREILAND.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Het Balkan Schiereiland, het Oostersche der drie Zuidelijke Europeesche schiereilanden, ver- toont ingesneden kusten en bevat menige eilanden-groepen (Archipels).

Uitzicht. — De bodem is zeer *oneffen*. — Het land is doorzaaid met bergtgen, die diep ingesneden zijn door een groot getal valleien, die 't land aldus verdeelen in afzonderde streken. Daar er bergketens loopen langs de Westersche kusten, vertoont het schiereiland zijne hellingen naar het Oosten, en zijnen rug naar Europa.

Klimaat. — Het klimaat is gematigd in het binnenland, en middellandsch op de kusten.

Wateren. — De stroomen hebben een middellandsch karakter; ofwel zij liggen droog, ofwel het zijn stortvloten. De Donau, die het schiereiland langs het Noorden begrenst, is een bevaarbaren weg van eerste rang.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Staatkundige verdeeling.** — Het schiereiland bevat drie grondwettelijke koninkrijken, een vorstendom en een geïnternationaliseerd land.

Yugo-Slavië of *Servisch-Kroatisch-Sloveensch koninkrijk*, 8 maal

de Belgische oppervlakte, 12½ miljoen inwoners; hoofdst. Belgrado (90); het oud Montenegrijnsch koninkrijk, maakt er deel van (Cettigne, hoofdst.).

Bulgarije: 3½ maal de oppervlakte van België: 4 miljoen inwoners; hoofdst. Sofia (103).

Griekenland: 5 maal België; 5½ miljoen inwoners; Athene, hoofdst. (170); Pireus, haven (72).

Albanië (vorstendom), 1 maal België; 800.000 inv.; hoofdst. Durazzo (5).

Constantinopel (950) en omgeving (1½ miljoen inv. in alles).

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Landbouw; nijverheid.** — **Landbouwstaten.**

Constantinopel heeft eenige afzonderlijke nijverheden: marokijn, tapijten, blanke wapens.

Bulgarije doet vooral aan landbouw: tarwe, druiven, tabak, rozen (Kazanlik).

Yugo-Slavië leeft vooral van landbouw, van *veeteelt* (varkens en zwijnen) van vruchtenteelt en van *boschontginning*.

Griekenland is bergachtig en bezit eenen armen grond (1/3 onbebouwd), het trekt zijn grootste gewin uit de zuidvruchten: *druiven, olijfbom, oranjeboom, citroenboom, vijgeboom, amandel- en moerbezieboom*.

Handel. — Het gezamenlijk handelscijfer dier landen bedroeg 4 milliard.

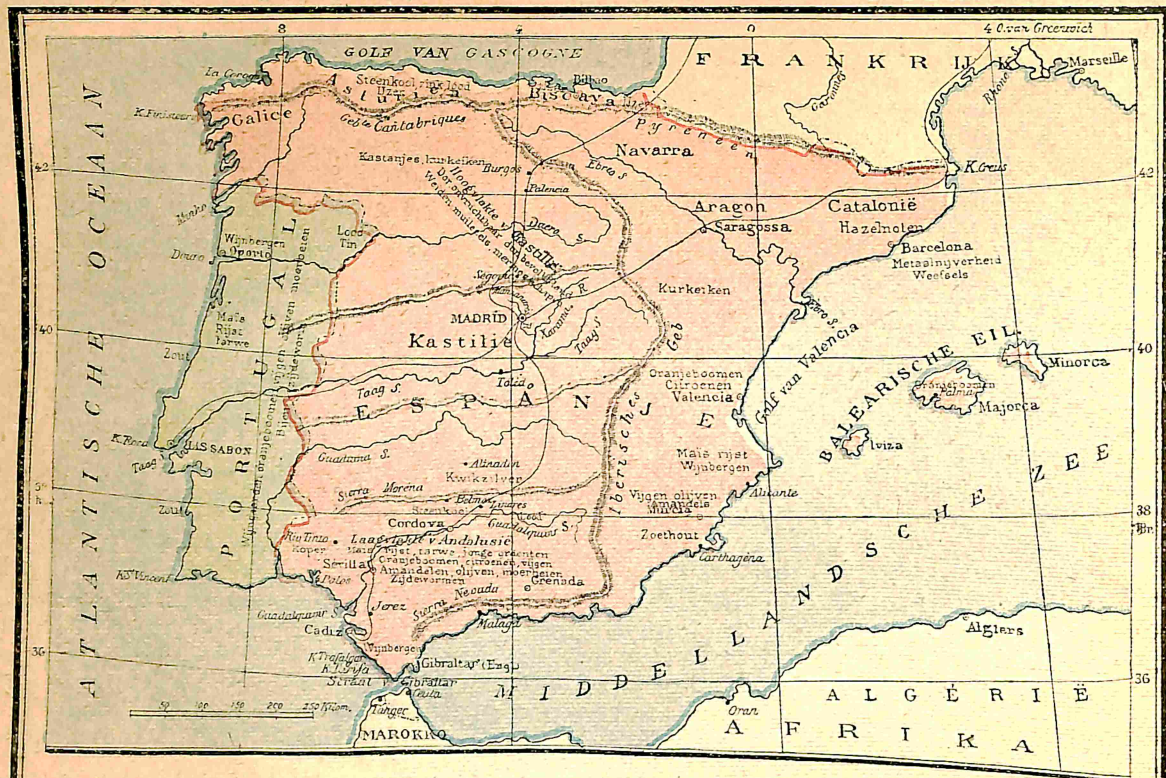
31. OOSTENRIJK, ITALIË, HONGARIJE, ROEMENIË, BALKAN-SCHIEREILAND.

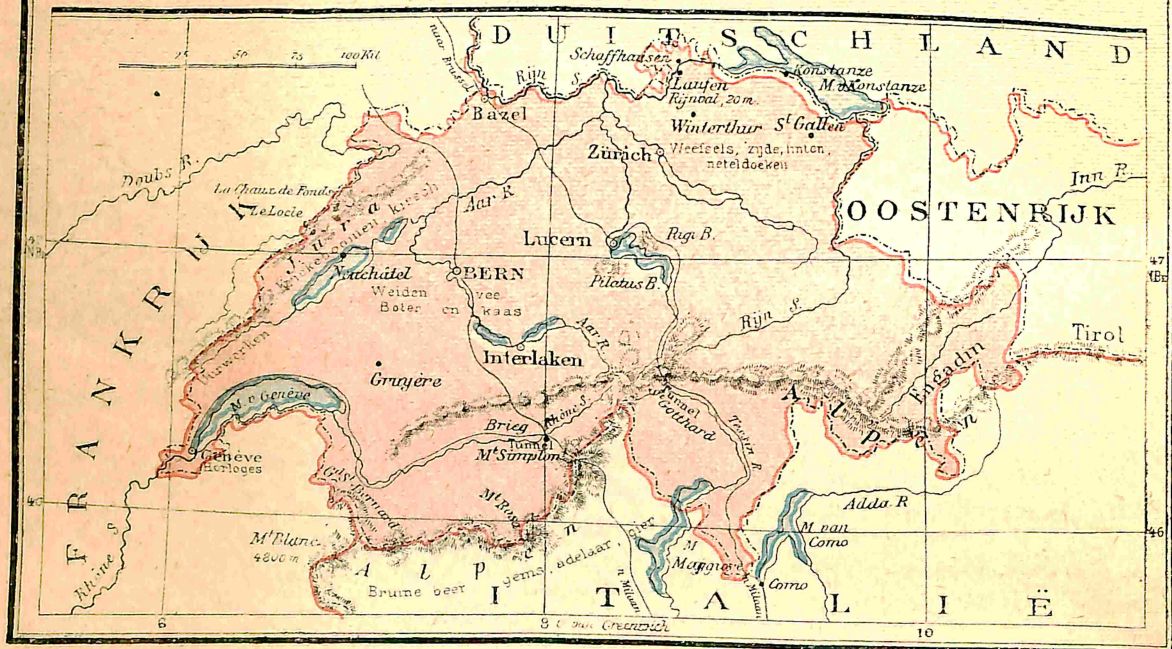
Ad. Wesmael-Charlier, uitgever Namen.

100 200 300 400 500 Kilom.

32. SPANJE EN PORTUGAL

ZWITSERLAND

SPANJE EN PORTUGAL.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Het Iberisch schiereiland is het grootste der Zuider schiereilanden. Het is ook het meest *afgezonderd*. Door zijne plumpe massieve afrondingen, door zijn klimaat en zijn plantenkleed heeft het meer een Afrikaansch dan een Europeesch uitzicht en physisch karakter.

Oppervlakte. — Spanje, 17 maal deze van België; Portugal, 3 maal.

Topographische uitzicht. — Eene groote midden *hoogvlakte* (van Castilië) hellende naar het W. en omgrensd in 't Z. en in 't N. door *valleien* (van Ebro en Guadalquivir). De hoogvlakte doorzaaid met *Sierras*, helt terrasvormig naar de zee en eindigt vlakachtig nabij de kusten (Valencia, Murcia, Andalouzië, kusten van Portugal). De Pyreneeën scheiden het Schiereiland van Frankrijk.

Klimaat. — Streng en droog op de hoogvlakte; zeeklimaat in Portugal en ten N.-W., ten O. heerscht een Middellandsch klimaat; op de Zuid kusten en in Andalouzië, een Afrikaansch klimaat.

Hydrographie. — De stroomten hebben een Middellandsch karakter. Zij hebben een groot verval, een onregelmatige watervoorraad. De Guadalquivir alleen is bevaarbaar en de schepen komen tot Sevilla.

SPANJE. — HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE.

— **Bevolking.** — 21 miljoen.

Regeeringsvorm. — Grondwettelijke monarchie. De koning deelt de uitvoerende macht met de *Cortes* samengesteld uit twee Kamers.

Voornaamste steden. — 7 steden met meer dan 100 000 inw.; Madrid (630), hoofdst.; Barcelona (620), nijverheid, handel; Valencia (245), oranje-appels; Sevilla (458), geboortestad van Velasquez en Murillo; — Malaga (440), wijnen; — Murcia (130); Saragosa (130); — Bilbao (100) haven.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Slechte landbouw en veeteelt streek; ondergrond zeer rijk aan delfstoffen, en toch geene nijverheid.

Landbouw. — Spanje levert geen graangewassen genoeg op voor eigen verbruik.

Boomteelt is in Spanje de voornaamste bezigheid (*wijnstok, zuidvruchten, kurkuk, tabak*).

Veeteelt (*schapen* (merinos) en *getten*) op de hoogvlakte: *ezels* en *muilezels* als trekdiere. *Stieren* voor de stieregerechten (*Corridas*) in Andalouzië en Aragonië; *zijdevorm bijen*; *vischvangst*.

Nijverheid. — De ontginningsnijverheid is belangrijk.

De twee centrums zijn: de *Cantabrische* bergen, in N., en de *Sierra-Morena*, in Z. — *Kool* productie niet voldoende (Asturische bergen, Valencia en in Andalouzië); *ijzererts* in groote hoeveelheden en geprezen (Biscayë); *kopererts* te Rio Tinto; *zinkerts* (Biscaye en Asturië); *zilver bevattend lood* (Linares); *tin* (Galicië); *kwik* (Almaden); *marmor, bouwsteen, plastieklei* aarde.

Barcelona heeft *ijzerfabrieken*, en is het centrum der *wefnijverheid*. Seville maakt *kanonnen*, Toledo, *blanke wapens*; noemen wij verder: de *olijfolie*, de *wijnen* (Xeres, Malaga, Alicante) en de *kurken*.

Handel. — Overtreft de 2 milliard.

PORTUGAL. — HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Bevolking. — 6 miljoen.

Regeeringsvorm. — Republiek, voorzitter gekozen voor 4 jaar. De *Cortes*, samengesteld uit 2 Kamers bezit de wetgevende macht.

Voornaamste steden. — Twee steden bezitten meer dan 100 000 inw.: Lissabon (435), hoofdstad en haven; Porto (195), bijzondere haven.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Portugal doet aan *Landbouw*. 46 % van zijn bodem brengen niets op.

Landbouw. — Men kweekt voornamelijk *wijnstok, graangewassen* en *zuidvruchten*.

Men doet weinig aan veeteelt, maar vischvangst is er winst gevend.

Nijverheid. — Weinig gevorderd en verschillend.

Olifolie en wijnen (Porto); was en zeem. Scheepstimmerwerven te Lisabon en Porto.

Handel. — Bedroeg $\frac{1}{2}$ milliard frank.

ZWITSERLAND.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Zwitserland is de kruisweg van Europa. Klein, kontinentaal land, is met geene zee in betrekking, maar is omringd van groote Staten.

Oppervlakte. — $1\frac{1}{3}$ maal deze van België.

Topographische uitzicht. — Drie verscheidene natuurkundige streken: de *Jura*, de *vlakte*, de *Alpen*.

De *Jura* is gevormd door *parallele ketens*. De *Alpen* vormen een massief die de helft van Zwitserland bedekt: de St. Gothard is een hydro- en een orographisch middelpunt. De *vlakte* bevat de Aar in haar midden en scheidt de Jura van de Alpen.

Klimaat. — Ruw klimaat, veel nederslag (regen, sneeuw), vele gletschers.

Hydrographisch uitzicht. — Stroomen met alpisch karakter, groot verval, bergstroomen, niet bevaarbaar toch wier valleien indringingswegen daarstellen; menige meren langs de grenzen en in 't midden, vergaarbakken die de stroomen regelmatigigen.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Bevolking. — 4 miljoen.

Regeeringsvorm. — Zwitserland is een *bondstaat* samengesteld uit 22 kantons. Ieder kanton heeft zijn eigen bestuur. Het bond-

genootschappelijk bestuur zetelt te Bern. De *Nationale* en de *Staatsraden* zijn de twee wetgevende korpsen.

Voornaamste steden. — Drie steden tellen meer dan 100 000 inw.: Zurich (214), nijverheids- en verstandelijk middelpunt; Basel (135), handelsstad; Geneve (140). — Bern (105) hoofdstad.

ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Zwitserland doet voornamelijk aan *veeteelt* en aan *nijverheid*.

Landbouw. — $1/4$ van het grondgebied ligt braak. Het overige is bedekt met *weiden* en grasvelden.

Weinig akker bouwend, Zwitserland teelt vooral runderen voor de melk en de daaruit voortvloeiende producten. Het bezit 2 miljoen hoornbeesten (bijz. melkkoeien).

Nijverheid. — Zwitserland is arm aan *ertsen* en bezit geen *steen*kool.

Maar *witte kool* verbruikende verwerkt het vooral *lichte* en *kostbare stoffen* (goud, zilver, zijde, katoen, cacao); vandaar zijne bijzonderste nijverheden: *uurwerk* en *juweelmakerijen* (Geneve, Le Locle, La Chaux de Fonds), *nauwkeurigheidswerktuigen* (Geneve); *zijde* en *katoennijverheid* (Zurich-Basel); *machiefabrieken* (Zurich, Basel, St-Gall, Winterthur); *voedingsnijverheden* (boter, kaas, chocolade). Eindelijk de *hotelnijverheid*.

Handel. — Bedroeg 3 milliard in 1913.

PHYSICHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Azië vormt het N.-O. van het oud-werelddeel; het is verbonden ten Westen aan Europa, die enkel mag aanzien worden als een schiereiland van Azië; ten S.-W., aan Afrika, door de zeeëngte van Suez; ten Z.-O., aan Australië, door het schiereiland van Malaka, en door de Sounda-Archipel; ten N.-O., is het gescheiden van Amerika door de Beringstraat, die enkel 100 Km. breed en bijna altijd door het ijs ingenomen is.

Oppervlakte. — Vier maal deze van Europa. — Het is het grootste der werelddeelen.

Topographisch uitzicht. — Azië is de streek der *Hoogvlakten*. Gansch het centrum vormt enkel eene overgrootte hoogvlakte, *Centrale Hoogvlakte* genaamd; zij is ondersteund door machtige bergketens en omringd door ondergerangschikte hoog- en laagvlakten.

De laagvlakten die, in Europa meer dan de 2/3 der oppervlakte bedragen, behouden slecht 1/4 der oppervlakte van Azië: wij hebben vooreerst de *Siberische vlakte*, de voortzetting der Europeesche Baltische Vlakte, die zich uitstrekt van de Kaspische zee tot de straat van Bering; daarna komt de *Chineesche vlakte* in 't beneden bekken van de Gele en Blauwe stroomen, en de *Indische vlakte* langs de boorden van Indus en Ganges, beide buitengewoon vruchtbaar, en echte menschelijke mierennesten vormende, eindelijk in 't bekken van Euphraat en Tiger, de *vlakte van Mesopotamie*; vroeger zoo bloeiend.

Op de Centrale hoogvlakte onderscheiden wij: de hoogvlakte van *Tibet* (met 5.000 m. gemiddelde hoogte, de hoogste der wereld), de hoogvlakte van *Pamir* en deze van *Gobi* (in Mongolie) die eene woestijn uitmaakt; — de andere hoogvlakten zijn deze van Dekan, van Iran, van Anatolië (of Klein Azië) en van Arabië.

De *bergketens* zijn boogvormig; de voornaamste zijn: het *Himalaya*, met de hoogste berg der wereld: de *Everest* (8.840 m.); het *Elburs* en *Hindukush gebergte*; het *Altaï*, het *Jablonoi*, het *Stanovoi*, het *Chingan* en *Kuen-lun gebergte*. — Ten O. bevinden zich een groot getal eilanden, ontstaan uit eene, gedeeltelijke onderzeesche, bergketen, waarop zich vele vulkanen vertoonen. Gelijk Europa bezit Azië ten Zuiden drie groote schiereilanden.

Klimaat. — Azië, dat gansch in 't Noorder halfrond gelegen is, heeft de 3/4 zijner oppervlakte in den gematigden gordel; de poolcirkel doorloopt het Noorden van Siberië, en de Kreeftskring verdeelt de drie schiereilanden, Arabië, Indië en Indo-China in twee deelen. — In zijn geheel genomen, is het klimaat of wel zeer koud of wel zeer warm; maar door de ver-

scheidenheid in breedte en hoogte ligging, is het zeer verschillend: zeer streng in Siberië; zeer warm in den zomer, zeer koud in den winter op de Centrale hoogvlakte; tropicaal of verzengd in het Zuiden. Azië bezit tevens de *pool der koude en deze der warmte*, t. t. z. de twee punten waar men de laagste (— 63° in Siberië) en de hoogste (+ 65° bij de Roode zee) temperatuur waargenomen heeft. — Voor en Achter-Indië en Oost-China zijn aan de *mousson* winden onderworpen (tijdwinden die in bepaalde jaargetijden regelmatig in eene zekere richting waaien): vochtige mousson, uit het Z.-W., veel regen mede brengend van April tot October; droge mousson, uit het N.-O. waaiend van October tot April.

Hydrographie. — Azië heeft ingesneden kusten, maar de zee dringt er niet diep genoeg binnen, zoodat er punten zijn die 3.000 Km. van de zee verwijderd liggen. — In 't midden van Azië, liggen ingesloten bekken (meren op de Midden Hoogvlakte, het Aral-meer, Kaspische-Zee, het Balkasch-meer, het Hamun-meer), terwijl ook groote stroomen, van de machtigste der wereld, de Midden Hoogvlakte afvloeien en in de omliggende zeeën uitmonden: *Siberische* stroomen (Obi, Jenissei, Lena, Amour), die bijna gansch het jaar bevroren liggen en uitmonden in zeeën door het ijs belemmerd; de *Chineesche* stroomen (Hoango-ho-gele), en Jang-tse-(blauwe) stroom, die bevaarbaar zijn maar groote overstromingen veroorzaken; de *Indo-Chineesche* stroomen (Mekong) doorzaaid met smelten; de *Indische stroomen* (Ganges en Indus) met hunne reusachtige deltas; de *Euphraat en Tiger* die de *Chat-el-Arab* vormen en de Perzische golf binnenvloeiën.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — 850 millioen inw. bijzonderlijk gevestigd in Indië en China.

Menschen variëteiten; ethnische groepen; talen; godsdiensten. — De Mongoolsche variëteit, ook gele ras genaamd, kenmerkt zich door de geelachtige kleur der huid in Oost-Azië.

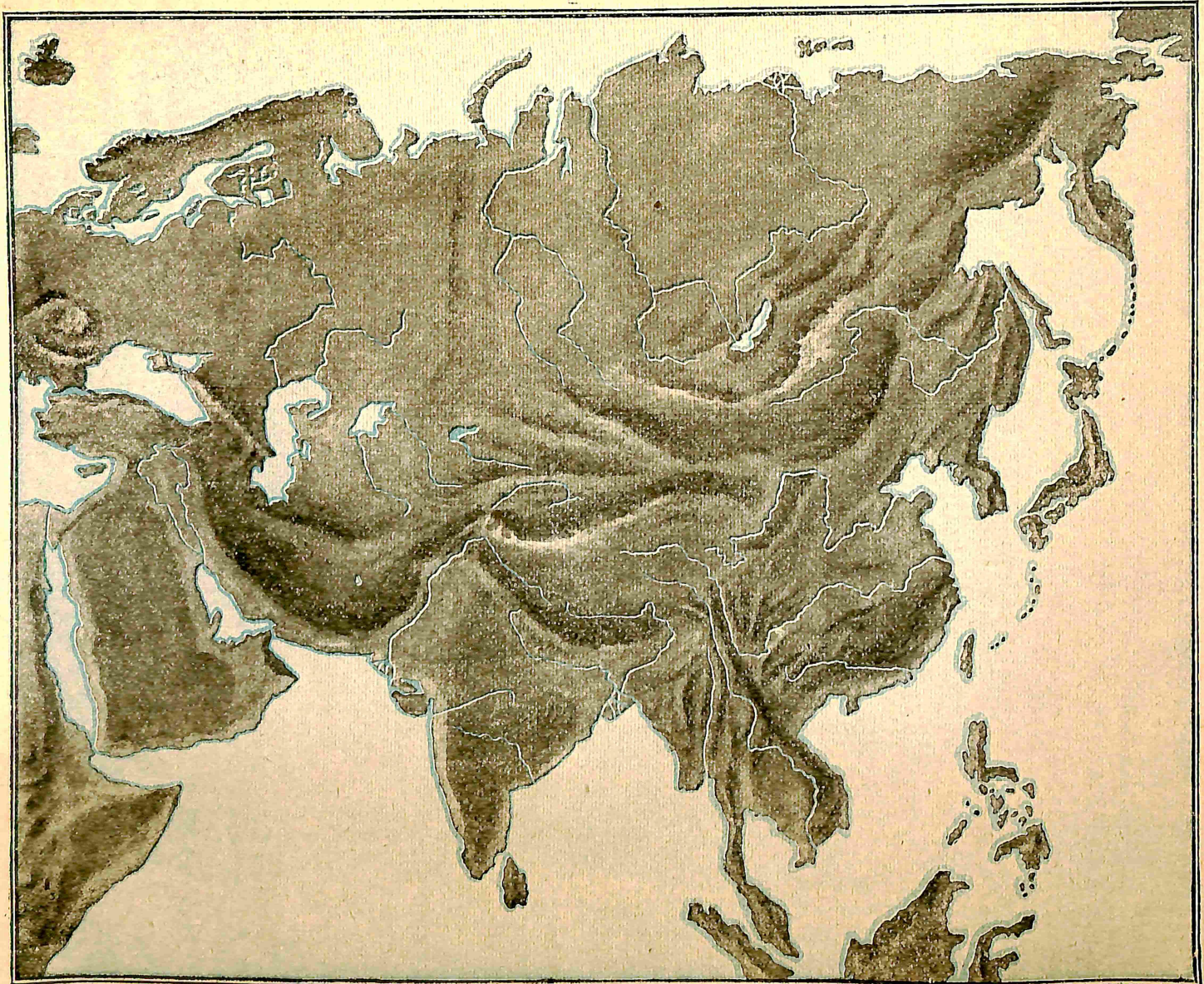
Men onderscheidt verder: de *Dravida variëteit* met donkerbruin vel (Z. van Indië); de *Indo-Afghansche variëteit* met lichte bruine huid (N. aan Indië en Afghanistan); de *Semitische*, met eene witte taankleurige huid, en eene arendsneus (West Azië); de *Negritische* (op het schiereiland van Malaka) met roodachtig bruin vel, en gekroesd haar; de *Aïnosche*, met klaar bruin vel (Noorden van Japan); en de *Turko-Tartarsche* (Turkestan).

De voornaamste *ethnische groepen* zijn: de *Mongolen*, *Chineezers*, *Japaners*, *Hindous*, *Iraniers*, *Araben* en *Turken*.

De voornaamste *talen* zijn: het *Japansch*, het *Chineesch*, het *Hindoes-tansch*, het *Arabisch* en het *Turkisch*.

De vier groote *godsdiensten* zijn: het *brahmanisme* in Indië; het *boud-*

AZIE.

hisme, in Achter-Indië, China en Japan; het *islamisme*, in West-Azië: (Arabië, Anatolië, Perzië, Indië (Mekka = middenpunt); het *Christianisme* dat ontstaan is in Palestina, bevat nog menige groepeerings in Siberië, in Armenië en in Syrië.

Bij die verscheidene godsdiensten kan men voegen het *Confucianisme*, het *Taoïsme*, en de *eredienst aan voorouders* in China; het *Lamaisme* op de hoogvlakte van Tibet (Lhassa); het *Shintoïsme* in Japan; het *Judaïsme* in Palestina; het *animisme* bij de niet beschaafde volkeren van Noord-Siberië.

Politische verdeelingen. — Bijna de helft van Azië behoort aan Europeesche mogendheden, Rusland, Engeland, Frankrijk. Maar Azië telt nog menige onafhankelijke Staten: Japan, China, Siam, Afghanistan, Perzië, het Ottomaanssch rijk, enz.

1. Het *Russisch Azië* is gevormd uit *Siberië* en uit het *Russisch-Centraal-Azië*. Het is groot in oppervlakte, toch weinig bevolkt. — *Siberië* is eene vlakte, bezittende een ruw klimaat, en de kleinste evenredige bevolking der wereld. Het bezit dezelfde botanische streken dan Rusland, en levert graangewassen, hout en goud. De transsiberische spoorweg dwarsst Siberië van W. naar O. — Het *Russisch-Centraal-Azië*, is doorzaaid met zoutsteppen en woestijnen. Het is eene *landbouwstreek* (graangewassen, katoen) die ook aan *veeteelt* (geiten, paarden, kameelen, ossen) doet. De Transkaspische spoorweg doorloopt de streek. Turkestan vormt het Zuiderdeel.

Voornaamste steden: Tachkent, Irkoutsk.

2. *Japan*, uit eilanden bestaande, is in 't O. van Azië gelegen, en heeft veel gelijkenis met Engeland, die in 't Westen van Europa ligt. Japan is niet alleenlijk een land van *landbouw* (rijst, thee, moerbezieboom, bloemen, onder dewelke de nationale goudbloem), maar ook een land van *nijverheid* (kolen, koper, zijde, katoen, porselein, ijzerfabrieken, scheepswerven). Het is overbevolkt, gemoderniseerd en eene *economische en militaire* mogendheid geworden. Nu schijnt het gansch het Oosten te willen beheerschen. Korea (Seoul), Formosa en oude Duitsche kolonien ten N. van den evenaar gelegen, zijn Japansche kolonien.

Voornaamste steden: Tokyo (hoofdst.); Yokohama (haven); Kyoto, en zijn haven Osaka.

3. *China* is eene republiek van 350 miljoen inwoners, of de $\frac{3}{4}$ van Europa 's bevolking. China is een *landbouwland*, die vooral rijst (grondvoedsel), thee (nationale drank) en zijde (zijdewormteelt) opbrengt. China is eindelijk open voor de Europeesche nijverheid en handel. Engeland, Rusland en Frankrijk bezitten er *vergunningen*.

Voornaamste steden: Peking, hoofdst.; Kanton, Shanghai, Hankow, Foutcheou, Hangtocheou, Nanking, Hong-Kong (aan Engeland).

4. *Achter-Indië* (Indo-China bezit enkel nog *Siam* die onafhankelijk is met als hoofdstad Bangkok. Het overige werd verdeeld tusschen Frankrijk (ten O.) en Engeland (ten W.). Frankrijk bezit er *Tonkin* (Hanoi), *Annam* (Hué), *Cochin-China* (Saigon), *Cambodge* en de *Laos*. Engeland bezit er Birmanië met Rangoun, en Singapore.

5. *Voor-Indië*, die ook eene bevolking heeft van bij de 300 miljoen inwoners, is de parel van het Bristisch koloniaal gebied, en vormt het keizerrijk van Indië. Het is het land der rijst, tarwe, thee, suikerriet, katoen en jute, en neemt reeds eene voorname plaats in, in de handelswereld. — Ten Zuiden ligt Ceylan, eene Engelsche kolonie.

Voornaamste steden: Calcutta, Bombay, Benares, Delhi.

6. De landen: *Perzië* (hoofdst. Teheran), *Afghanistan* (hoofdst. Kaboul) en *Belouchistan* (Engelsch protectoraat; hoofdst. Khelat), liggen op de hoogvlakte van *Iran*. Het is eene woestijnachtige streek, dun bewoond wier landbouw vermogen nog niet benuttigd is, daar er nog geene verkeerswegen voorhanden zijn. Deze streek wordt betwist onder Engeland en Rusland.

7. *Arabië* is een groot schiereiland, wier midden door de woestijn ingenomen en wier kuststreek langs de Roode-Zee en langs de Perzische golf verdeeld is in kleine Staten dit door Engeland beschermd worden (Hedschas, Jemen, enz.). *Aden* is eene Engelsche kolonie.

Voornaamste steden: Mekka (hoofdst. van Hedschas) en Medina.

8. *Turkisch Azië* en *Transkaukazië* omvatten Anatolië (die Turkisch blijft), Armenië (onafhankelijk), Syrië (gedeeltelijk door Frankrijk bestuurd), Mesopotamië (Engelsche kolonie, die waarschijnlijk zelfstandig zal worden), Palestina (door Engeland bestuurd), Georgië, Azerbeïdjan en Batoum (deze drie laatste in Transkaukazië, onafhankelijke republieken), Smyrne (Grieksche bezitting) en de vallei der Méandre (bestuurd door Italië).

Voornaamste steden: Smyrne, Bagdad, Damas, Jerusalem, Tiflis, Bakou.

Economische aardrijkskunde. — Op delfstoffengebied, laat Azië zich kenmerken om zijnen rijkdom in *edele metalen* en *steen*. — Op botanischgebied, bezit Azië *al de plantengordels*, van de toundras tot de tropische gewassen. — Het dierenrijk is ook gansch verscheiden: ren- en pelsdieren in de Noorder vlakte; kameelen, yacks, geiten in de hooge midden vlakte; buffels, tijgers, olifanten in de warme Zuider streken.

Nijverheid bevat ook eenige bijzondere takken (porselein, zijde, katoen, linnen, tapijten, reukwerk).

De handel van België met Azië, bedroeg in 1913, 456 miljoen franken, (waarvan 316 voor den invoer, en 140 voor den uitvoer). Deze handel geschiedde vooral met de Engelsche Indien, met China, Japan en Indo-China.

AARDRIJKSKUNDE VAN AFRIKA.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Afrika vormt het Z.-W. deel van de oude wereld, verbonden in het N.-O. aan Azië, door de zeeëngte van Suez; in het N. aan Europa door de zeeëngten van Gibraltar en van Sicilië; en in 't Westen begrensd door den Atlantischen oceaen, en in 't Zuiden naar den Antaretischen oceaen toeziende.

Oppervlakte. — Drie maal deze van Europa.

Topographisch uitzicht. — Afrika is eene oneindige hoogvlakte, omgeven door kustketens die terrasvormig naar de zee afloopen. De middenhoogvlakte vertoont op menige plaatsen inzakkingen waarin overgebleven meren zich bevinden (Sahara = Tchadmeer; Kongo-bekken = Tumba en Leopold II meer; Kalahari = Nyami meer). Van de Rodezee tot de Drakenbergen vertoont zich een bergrug (Bergrug van Midden Afrika) wier gewelf ingezakt is. In die inzakking vertoonen zich de meren Albrecht, Albrecht-Edouard, Kivu, Tanganika, enz.). Afrika heeft een plomp uitzicht en vertoont oningesneden massieve kusten.

Klimaat. — Afrika heeft een tropicaal klimaat: het is doortrokken door den evenaar en de beide keerkringen, zoodat maar $\frac{1}{3}$ van zijne oppervlakte in den gematigden gordel gelegen is. — Indien men zich verwijderd van den evenaar, komen wij opvolgendelijk, het zij naar het N. of naar het Z. toe, in den *evenaarsgordel* of *equatoriale gordel* (altijd warm, altijd regen, altijd loofboomen); in den *keerkringgordel* (droog en regen jaargetijde); in den *woestijnengordel* (Sahara in 't N. Kalahari in 't Z.) gekenmerkt om groot verschil van dag en nacht temperatuur, en droog en nat jaargetijde; eindelijk in den warmen gematigden gordel (het uiterste Noorden en Zuiden van Afrika).

Het Noorden en Zuiden van den klimaatkundigen evenaar ligt onder den invloed der passaat winden, die waaien gansch het jaar door, uit het N.-O. in het Noorder halfmond, en uit Z.-O. in het Zuider halfmond.

Hydrographie. — De kusten van Afrika zijn weinig ingesneden. Deze uiterlijke vorm der kusten legt tevens de plompe massieve structuur van 't vasteland, en den lagen trap der beschaving zijner bewoners, uit. — De stroomen zelfs (Nijl, Senegal, Niger, Congo, Oranjestroom en Sambesi) zijn slechte indringingswegen, daar zij menige snelten en watervallen vertoonen wanneer zij de hoogvlakte ofloopen, en een onbestendig watervervoer bezitten. Daarom bevatten zij enkel bevaarbare deelen, gevolgd door onbevaarbare; ofwel zijn zij enkel bevaarbaar gedurende het regenjaargetijde. Voegen wij bij dit alles, dat de stroomen groote bochten en bogen beschrijven, die hunnen loop verlengen. —

Centraal Afrika is met Noord-Amerika het werelddeel der groote meren (Victoria, Nyanza, Tanganika, Nyasa).

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — Bij de 120 millioen.

Menschen variëteiten; Ethnische groepen; talen; godsdiensten. — De voornaamste menschen variëteiten zijn: de *Berberische*, de *Semitische*, en de *Neger* variëteit.

De *Berberische* en *Semitische*, met taankleurige blanke huid, bewonen het N. van Marokko tot de Rode Zee; de *Ethiopische* variëteit bruin vel, en gekrulde haren, Abyssinië; de *neger variëteit* met donker zwart vel, zwart gekroesd haar, en groot van gestalte, woont in Soudan, Guinée, Congo bekken, Oost-Afrika, en 't Zuiden van Afrika tot de Kaapkolonie; de *negrito variëteit*, met roodachtig-bruine huid, gekroesd haar maar klein van gestalte is hier en daar verspreid in midden Afrika, onder de negerstammen; de *Hottentotsche variëteit*, met gelachtige bruine huid, woont in 't midden van Zuid-Afrika.

De voornaamste ethnische groepen zijn: de *Arabo-Berberen* (Marokko, Algerië, Tunis, Libyë, Egyptië); *Nigritiers* (Soudan en Guinée); *Ethiopiërs* (Abyssinië); *Pygmeen* (verspreid in Centraal-Afrika); *Bantuvolkeren* (Belgisch Congo, Oost-Afrika; Mozambique); *Boschjesmannen* (Kalahari), en de *Hovas* (Oosten van Madagascar).

Al deze volkeren spreken bijzondere talen, die zich onder verdeelen in een groot getal tongvallen. Het *Arabisch* is eene Semitische taal, in Noorden; het *Kiswaheli* is eene verbasterde bantu-taal (Bantu en Arabisch), de handelstaal van Oost-Afrika; de *Kingala* is de taal der Bangala, Bantu-stam op de Kongo-Stroom. *Europeesche talen* zijn gebruikt in Europeesche koloniën.

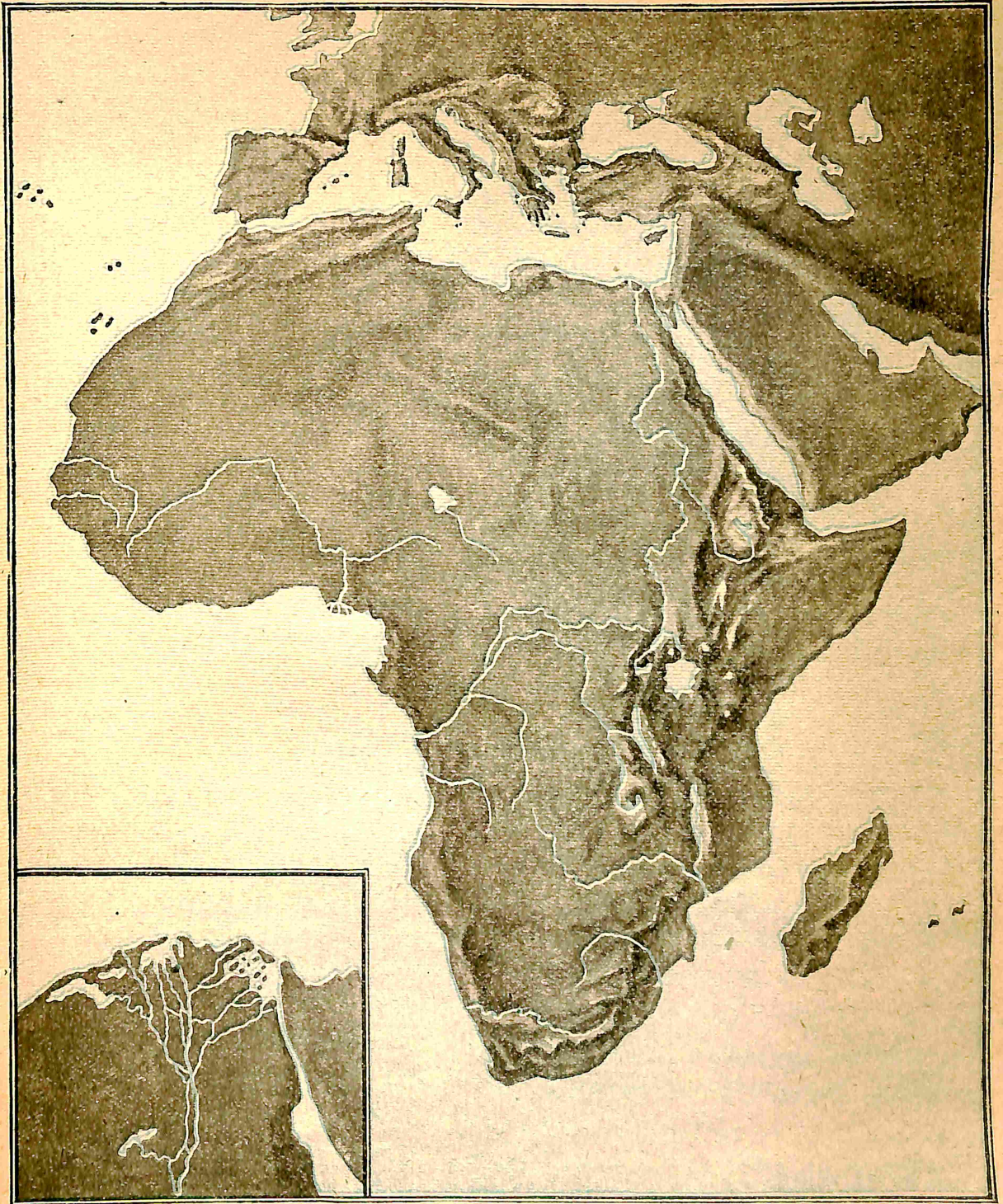
De eerediensten zijn ook zeer verschillend: de negers oefenen het *fetichisme*; — de Berberen en Araben, het *islamisme*; — het *christianisme* is in Egypte en Abyssinië binnen gedrongen en verspreidt zich ook in de Europeesche koloniën.

Staatkundige verdeelingen. — Uitgenomen *Abyssinië* (hoofdst. Addis-Abeba) en *Liberia* (hoofdst. Monrovia), gansch het overige van Afrika is onder de Europeesche mogendheden verdeeld (bezittingen, bezettingen, protectoraten).

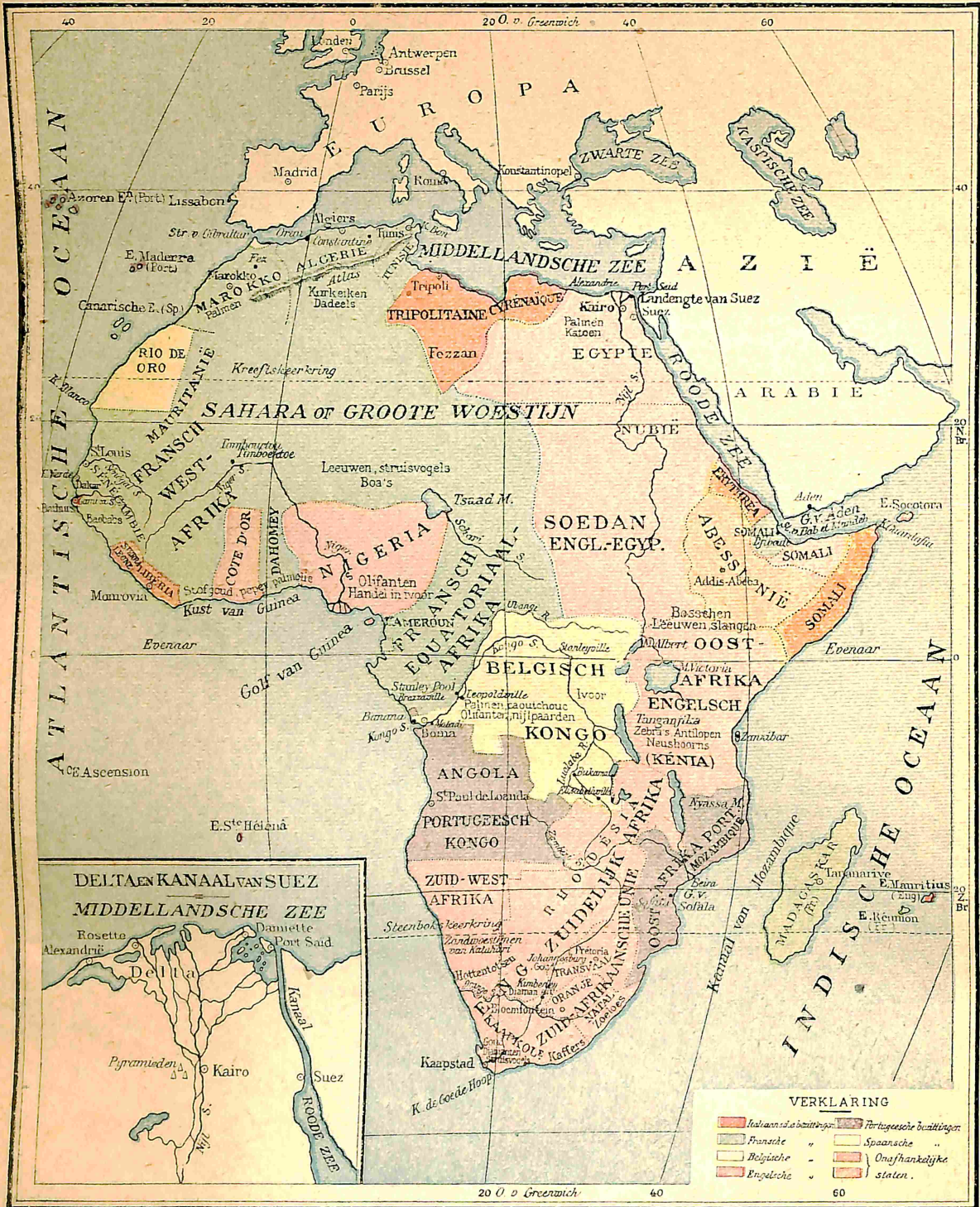
1. *Frankrijk* bezit $\frac{1}{3}$ van Afrika. Zijn koloniaal-gebied is gevormd uit *Algerië*, *Tunis*, *Marokko*, *Fransch-West-Afrika* (Senegal, Hooge-Niger, een deel van Guinée, invloedsgebied van Sahara), *Fransch equatoriaal Afrika* (Fransche Congo, Ubangi-Chari, Tchad); *Fransch Somaliland* (Djibouti) en uit *Madagascar*.

Geheel bevolking: 33 millioen.

AFRIKA.

36. AFRIKA

De rijkdom van Algerië, Tunisië en Marokko bestaat vooral in landbouwproducten : graangewassen, olijfbomen, wijndruiven en vroege groenten.

Voorname steden : Algiers, Tunis, Oran, Fez.

Senegal voert vooral hars en aardnoten uit (voorname steden : St-Louis en Dakar); Guinea, meubelhout, palmolie, gom elastiek en goud; Fransch Kongo, elpenbeen en caoutchouc; Madagaskar, rijst en goud.

2. Het *Engelsch Koloniaal-gebied* is bijna zoo groot in oppervlakte als het Fransch, maar bevat meer inwoners. Het bevat *Egypte*, den *Anglo-Egyptischen Sudan*, *West-Sudan*, (Gambia, Sierra-Leone, Goudkust, Nigeria), *Zuid-Afrikaansche Unie* (Kaap, Oranje, Transvaal) *Rhodesia*, *Engelsch-Oost-Afrika*, *Uganda*, en *Engelsch Somaliland*.

Gansche bevolking : 50 miljoen inwoners.

Egypte staat onder het gezag van een Sultan, maar is bestuurd door Engeland, aan wien het zijn welvaart te danken heeft, en van wien het waarschijnlijk de zelfstandigheid zal verkrijgen. Het is zijne vruchtbaarheid te danken aan de jaarlijkse overstroomingen van den Nijl; de kunstmatige besproeiing, teweeg gebracht door het opbouwen van reusachtige dammen, heeft de *landbouwvoortbrengselen* merkkelijk doen aangroeien : tarwe, rijst, katoen, suikerriet. Door het kanaal van *Suez* (Port-Saïd naar Suez) beheerscht Egypte den zeeweg naar Indië.

Voorname steden : Kairo, de meest bevolkte stad van Afrika; Alexandrie, de grootste haven.

Engeland vat zijne Zuid-Afrikaansche kolonien samen onder den naam van *Zuid-Afrikaansche Unie*, aan wien het de zelfstandigheid verleend heeft : vroeger deed zij aan *veeteelt* (schapen, ossen), heden is zij eene *mijnstreek* geworden, de rijkste der wereld om hare goudmijnen (van Johannesburg) en diamant velden (van Kimberley).

Voorname steden : Kaapstad, Johannesburg, Pretoria.

3. Het *Duitsch-Koloniaal* gebied was meer uitgestrekt dan belangrijk. Het omvatte vier afgezonderde grondgebieden : *Togoland* (kusten van Guinea), *Kamerun*, *Zuid-West-Afrika*, *Oost-Afrika*. Zij worden heden bestuurd door de mogendheden die ze veroverd hebben (Engeland bestuurt, het grootste deel van Oost-Afrika, een deel van Kamerun en van Togoland; Frankrijk, het overige deel van Kamerun en van Togoland; België, het Noord-Wester deel van Oost-Afrika; de Zuid-Afrikaansche Unie, Zuid-West-Afrika). Binnen kort zullen zij voor goed verdeeld worden.

Gansche bevolking : 15 miljoen inwoners.

4. *België* bezit *Belgisch Kongo*, grondgebied die 80 maal de oppervlakte bezit van het moederland; het strekt zich uit van aan den Atlantischen Oceaan tot aan het Tanganika-Meer; het bezit echter maar weinig zee kust (zie bijzondere studie, bl. 33 en kaart 40).

5. *Portugal* bezit een deel van *Guinea*, de *Madeira* en de *Kaapverdische eilanden*, *Angola* (Portugeesch Kongo) en *Mozambique* (of Portugeesch-Oost-Afrika).

6. *Spanje* bezit de *Kanarische eilanden*, de *Morokkaansche Presidios* (versterkte steden), de *Rio de Oro* langs de kusten in de Sahara, en het *Spaansch Guinea*, ten Zuden van Kamerun.

7. *Italië* heeft *Erythrëa*, langs de Roode zee, het *Italiaansch Somaliland*, *Tripolitanie* en *Cyrenaïca*.

8. *Tanger* is eene internationale stad.

Economische aardrijkskunde. — Op *delfstoffen-gebied* is Afrika zooals Azië rijk aan *kostbare metalen* en *edel gesteente*. Zijn rijkdom in *nuttige ertsen* is nog niet goed gekend; *ijzererts* vindt men vooral in Algerië en *kopererts* in Katanga (Belgisch Kongo).

Op *plantengebied* onderscheidt men : 1° het *equatoriaal of evenaar-woud*, dat eene overgrootte uitgestrektheid bezit, en bijna ondoordringbaar is. Men vindt er vooral timmerhout, meubelhout, hars- en gom-elastiek gevende boomen, kokos- en banaanboomen. 2° de *Savana's*, zijn grootte uitgestrektheden hoog gras (brousse of steppen) of met boomen bezet (parkland) wier ontginning bouwland geeft dat graangewassen (sorgho of kaffergierst, maïs, gierst), aardnoten en katoen opbrengt; zijne boomen en struiken leveren hars van allerhande aard. De *Savana's* zijn rond het evenaar woud gelegen, vooral in 't N. en in 't Z. 3° in de beide warme gematigde gordels teelt men *fruitboomen*, oranje-, citroen-, vijgen-, dadelpalm-, en druifboomen; men vindt ook kurkeiken, cederboomen en graangewassen.

Het *dierenrijk* doet zich kenmerken om den omvang en de groote gestalte zijner vertegenwoordigers (olifant, neushoorn, Kameelpardel en allerhande vleeschetende dieren) en het groot aantal schadelijke dieren (de treksprinkhanen in 't N. in de tse-tse-vlieg in midden Afrika).

Wat *nijverheid* betreft, de inboorlingen vervaardigen Marokijnleder, rietsuiker, wijn en hars.

De *handel* met België is weinig belangrijk : hij bedraagt enkel 200 miljoen franken, waarvan meer dan de helft met Belgisch Kongo, het overige met Egypte, Algerië en de Kaapkolonië (113 miljoen invoer in België, en 91 miljoen uitvoer).

AARDRIJKSKUNDE VAN AMERIKA.

PHYSISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. —

In tegenstelling met de oude-wereld, strekt Amerika zich uit van het Noorden naar het Zuiden, van de Noordpool naar de Zuidpool. Het is daarbij tusschen twee oceanen gelegen, den Stillen en Atlantischen oceaan; de eerste scheidt het van Azië, de tweede van Europa en Afrika. Azië en Amerika komen dichtbij elkander bij de straat van Bering.

Amerika is gevormd door twee groote schiereilanden, die driehoekig zijn en breed in 't Noorden maar puntig ineenloopen naar het Zuiden. Beide zijn door de landengte van Panama verbonden.

Oppervlakte. — Vier maal deze van Europa, waarvan meer dan de helft in Noord-Amerika, het overige in Zuid-Amerika gelegen is.

Relief. — Het relief is gevormd van het Noorden naar het Zuiden door eene opeenvolging van laagvlakten begrepen tusschen twee hoogte ketens: ten W. de grootste bergketen der aarde (het Rotsgebergte en de Cordilleras de los Andes); ten Oosten, eene min verhevene en meer onderbrokene hoogten lijn (het Alleghanijs gebergte, de Guyana hoogvlakte, de Braziliaansche hoogvlakte). De Westerketen is vulkanisch, zoodat de vulkanenlijn langs de kusten van den Stillen Oceaan gelegen is, zooals deze van Azië. — De uiterlijke vorm van Zuid-Amerika vertoont veel gelijkenis met deze van Afrika, maar het relief is gansch verschillend.

Klimaat. — De aardrijkskundige ligging van Amerika, dat zich uifstrekt van het Noorden naar het Zuiden, langs de beide zijden van den evenaar, maakt dat wij er de verschillende klimaten vinden van af het Noorder poolklimaat, tot het tropisch klimaat. De poolcirkel en de kreefskeerkring dwarsen Noord-Amerika, de evenaar en de steenbokskeerkring Zuid-Amerika: daaruit volgt dat het eerste bijna gansch in den gematigden, het tweede bijna gansch in den tropischen gordel gelegen is.

Waterbeschrijving. — Amerika bezit vlaktestroommen (Mackenzië, St-Laurens-stroom, Mississipi, Orinoco, Amazonen-stroom, Rio de la Plata). Zij kenmerken zich door de lengte van hunnen loop, door de uitgestrektheid van hun bekken, en vooral door hun vermogen: zij vormen uitmuntende bevaarbare verkeerswegen, welke onder elkander verbonden kunnen worden. — De Mississipi-Missouri is de langste stroom der aarde (6.650 km.); de Amazonen-stroom bezit het grootste bekken en het meeste vermogen: de oppervlakte van zijn bekken bedraagt de $\frac{3}{4}$ van deze van Europa (zie diagn. n° 1). — Noord-Amerika, gelijk Afrika, is het land der groote meren: het Groot Slaven-Meer, het Groot Beren-Meer, Boven-Meer, Michigan-, Huron-, Erie- en Ontario-Meer; deze laatste vormen de grootste zoetwater oppervlakte der wereld.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Bevolking. — 200 millioen inwoners.

Menschen varieteiten; ethnische groepen; talen; godsdiensten. — De inheemsche bevolking verdeelt zich in verscheidene *menschen varieteiten*, die zich allen kenmerken om hunne gele huid. (Koperkleurig) uitgenomen de Eskimo's die eene bruin-gele huid bezitten en het Noorden van Noord-Amerika bewonen.

Zij verdeelt zich ook in *ethnische groepen*: Eskimo's, Indianen (rood-huiden) en Vuurlanders.

Door invijking zijn de blanke heden overwegend: Angel-Saksers in Noord-Amerika, gezamentlijk met Fransche, in Canada; Latijners in Mexico, in midden Amerika, op de Antilles en in Zuid-Amerika. (Portugeezen in Brazilië, Spanjaards in de overige landen van Zuid-Amerika, daarbij veel halfslachtige: kreolen, enz.). — In het Zuid-Oosten der Vereenigde Staten, op de Antilles, op de Guyana kusten, en in 't Oosten van Brazilië wonen veel afstammelingen van *negers* die daar als slaven uit Afrika werden ingevoerd; — eindelijk zijn Chineezen en Japaneezen te vinden die zich op de Westerkusten komen vestigen zijn.

De inheemsche volksstammen bezitten hunne afzonderlijke volkstalen. De Europeanen hebben ook hunne afzonderlijke talen medegebracht, in de streken waar zij zich komen vestigen zijn.

De godsdienst der inheemsche bevolking is het *fetichisme*. Het *Christianisme* is de godsdienst in de landen door de blanke bewoond: het *protestantisme*, bij de Angel-Saksers, het *catholicisme* bij de Latijners.

Staatkundige verdeelingen. — Gelijk heden het tegenwoordig Afrika, telde Amerika vroeger enkel Europeesche koloniën; zij hebben hunne onafhankelijkheid verworven, en zijn thans *republieken*.

NOORD-AMERIKA. — Bevat: Canada, de Vereenigde Staten, Mexico, de kleine staten van Midden-Amerika, de Antilles, en Groenland.

1. Canada (*Dominion van*) (hoofdst. Ottawa) is eene Britsche kolonië die eene verstrekkende bestuurlijke zelfstandigheid bezit, eene oppervlakte heeft die bijna 200 groot is als deze van Europa, maar weinig bevolkt is, (8 $\frac{1}{2}$ millioen inwoners): deze kleine dichtheid der bevolking vloeit uit de uitgestrekte *eenzaamheden* die het Noorden van Canada bedekken (toendra's), uit de machtige groote *wouden* die zich van den Stillen tot den Atlantischen Oceaan uitbreiden, en het midden gedeelte van Canada innemen; alleen het Zuider gedeelte (de vroegere *prairiën*), werd in uiterst vruchtbare *graanvelden* herschepen. Bij den rijkdom in *landbouwvoortbrengselen*, en in *houtgewassen*, hoeft gevoegd te worden, zijnen rijkdom in *delfstoffen* zooals de *goudmijnen* van Klondijke (Dawson City), zijne *vermaarde visschrijven* (kabeljauw van New-found-land) en overvloedige *pelsdieren* (pelsdierjagers). Een spoorweg van Halifax-Québec naar Vancouver (Canadian Pacific) leidt in 5 dagen van den Atlantischen naar den Stillen Oceaan.

AMERIKA.

AMERIKA

— Voornaamste steden : Montreal, Toronto, Quebec, Winnipeg, Vancouver.

2. De *Vereenigde-Staten* (hoofdst. Washington), vormen eene *federatieve republiek* samengesteld uit 48 Staten. De oppervlakte dier republiek is ongeveer deze van Europa, en bevat meer dan 100 millioen inwoners. Op *landbouwgebied is zij de eerste*, op *nijverheidsgebied de tweede* en op *handelsgebied ook de tweede* mogendheid der wereld. Het is een *landbouwland*, dat in het Noorden maïs en graangewassen, in het midden katoen en in 't Zuiden suikerriet voortbrengt; het doet ook aan *veeteelt*, levert veel vleesch op, vooral teelt het zwijnen en hoornvee; eindelijk is het een *mijnbouwland*, die het meest steenkool, ijzer, koper, lood en petroleum levert, en het is het eenigste land dat zooveel goud en tevens zooveel zilver opbrengt (Californië en Alaska); het is een *nijverheidsland*, dat uitmundt om zijne voedingsnijverheden (graanmolens en conservefabrieken), zijne metaalnijverheden, weefnijverheden, en electricische nijverheden; het is eindelijk een *handelsland*, wier handelscijfer meer dan 18 milliard bedraagt (in 1913) en dat dadelijk na Engeland volgt. Zijne economische uitrusting is volledig : melden wij de spoorlijnen die van New-York naar San-Francisco leiden (*the Southern, Central en Northern Pacific*).

Gelijk Engeland, en Duitschland, tellen de Vereenigde-Staten 50 steden die meer dan 100.000 inwoners tellen, waaronder 3 met meer dan 1 1/2 millioen en 5 met meer dan 500.000 inwoners. De vermaarde zijn New-York (6 millioen), de eerste stad der wereld om zijne bevolking, en de eerste haven om het getal tonnen der schepen die er binnen varen. Chicago (2 mill. 500 d.); Philadelphia (1 mill. 700 d.); St-Louis, Boston, Baltimore, San-Francisco, Nieuw-Orleans.

3. *Mexico* (hoofdst. Mexico), 17 millioen inw. levert de meeste hoeveelheid zilver op der wereld. Voornaamste haven : Vera-Cruz.

4. *Staten van Midden-Amerika*, ten getalle van 6 (Guatemala, Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa-Rica, Panama), zijn weinig belangrijk.

5. *Antilles*, vooral door Negers bewoond, zijn Europeesche of Amerikaansche koloniën, uitgenomen : *Cuba* (hoofdst. Havana), eene republiek welke door de Vereenigde-Staten beschermd is, en *Haiti*, dat samengesteld is uit 2 onafhankelijke republieken (Haiti en St-Domingo). *Porto-Rico* behoort toe aan de Vereenigde-Staten; *Jamaïca* aan Engeland. Al deze eilanden zijn wel bevolkt en vruchtbaar, zij teelen en voeren koloniale waren uit : koffie, tabak, suikerriet en cacao.

6. *Groenland* is met ijs bedekt, en is een bijna verlaten land, dat aan Denemarken toebehoort.

ZUID-AMERIKA. — Bevat : *Colombië, Venezuela, Guyana, Ecuador, Peru, Bolivië, Chili, Argentina, Uruguay, Paraguay* en *Brazilië*.

1 en 2. *Colombië* (hoofdst. Bogota), en *Venezuela* (hoofdst. Caracas), zijn weinig bloeiend. Men teelt er koffie en cacao; men doet aan veeteelt in de Llanos (vlakte langs den Orinoco).

3. De *Guyana's* zijn Europeesche koloniën : *Engelsch-Guyana*, hoofdst. Georgetown; *Hollandsch-Guyana*,

hoofdst. Paramaribo; *Fransch-Guyana*, hoofdst. Cayenne. Zij leveren goud.

4. *Ecuador* (hoofdst. Quito, heeft eene groote hoogteligging, te midden van een vulkanencirkel).

5. *Peru* (hoofdst. Lima), levert goud, zilver en koper en voert de guano uit der Chinha eilanden.

6. *Bolivië* (hoofdst. Sucre die min bevoikt is dan La-Paz); het is te midden het vasteland gelegen, en rijk aan ertsen.

7. *Chili* (hoofdst. Santiago) bezit eene groote haven : Valparaiso. Bezit mijnen in 't Noorden, doet aan landbouw in 't midden en aan veeteelt in het Zuiden; voert salpeterzuur-zout uit. De over de Andes gaande spoorlijn verbindt Chili met Buenos-Aires.

8. *Argentina* (hoofdst. Buenos-Aires), is 3 maal zoo groot als Frankrijk, en enkel bewoond door 8 millioen inwoners, waaronder meer dan 1 millioen vooral Europeesche inwijkelingen. Het doet aan *landbouw* (tarwe en maïs) en aan *veeteelt* : 5 millioen paarden, 25 millioen ossen, 70 millioen schapen leven in de *Pampas*. Gelijk Rumenië zendt het veel graan naar België, en doet, van al de Zuid-Amerikaansche landen, het meest handel met België. Nevens de graangewassen voert het vooral uit : ruwe huiden, wol, gezouten en bevrozen vleesch, en Liebigs-vleesch extract.

9 en 10. *Uruguay* (hoofdst. Montevideo) en *Paraguay* (hoofdst. Asuncion) hebben dezelfde producten als Argentina.

11. *Brazilië* (hoofdst. Rio de Janeiro) heeft de 1/5 der oppervlakte van Europa en grenst aan al de landen van Z.-Amerika, uitgenomen aan Chili. Het heeft nogthans maar 27 millioen inwoners, daar enkel de kuststreken genoegzaam bewoond zijn; het binnenland is bezet met *selvas* of evenaarwouden, die rijk zijn aan gom-elastiek en hars gevende boomen. Brazilië die voordezen goud en diamant voortbracht, is nu een *landbouwstaat* geworden. Het levert, het meest aller landen, *caoutchouc* en *koffie*. De overige landbouwgewassen zijn : suikerriet, katoen, rijst, cacao en tabak. *Veeteelt* is ook zeer ontwikkeld.

Voornaamste steden. — Rio de Janeiro (1 mill. 130 d.) hoofdst. der Federatie; Sao-Paulo, wier haven Santos is, is een groote koffiemarkt; Bahia, Pernambuco, Para of Belem.

Economische aardrijkskunde. — Op delfstoffen gebied, is Amerika rijk in *nuttige* zoowel als in *kostbare metalen*. — Daar men er alle klimaten vindt, vindt men er ook *alle plantsoorten*. — Het *fauna* kenmerkt zich door de kleinheid zijner vormen en gestalten, en door de verscheidenheid zijner soorten.

Metaalnijverheid en weefnijverheid zijn vooral in de Vereenigde-Staten te vinden; de landbouwnijverheid is zoo wat overal verspreid.

De Amerikaansche Staten voeren *handel* met België voor een cijfer die meer dan een milliard bedraagt. Deze Staten zijn volgens rangorde, de Vereenigde-Staten, Argentina, Chili, Brazilië, Canada, Uruguay, Mexico, Cuba en Peru.

AARDRIJKSKUNDE VAN OCEANIE.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — **Ligging.** — Oceanië is samengesteld uit een oneindig getal eilanden die tusschen Azië in Amerika in den Stillen Oceaan gelegen zijn. Zij zijn zeer verschillend van oppervlakte; van af de klippenriffen die zich nauwelijks boven den zeespiegel verheffen tot het groote vasteland dat men Australië noemt.

Oceanië wordt verdeeld in *Malesië* (eilanden der Maleiers) ook *Insulindië* genaamd, *Melanesië* (eilanden der Zwarte), *Polynesië* (vele eilanden) en *Mikronesië* (kleine eilanden).

Oppervlakte. — Zij is gelijk aan deze van Europa.

Relief. — De eilanden van West-Oceanië zijn enkel de voortzetting of verlenging der Aziatische bergketens. In 't midden van den Stillen Oceaan vinden wij er eene groote hoeveelheid die eenen *vulkanischen* oorsprong bezitten, andere zijn *Koralen-eilanden*, t. t. z. ontstaan uit de langdurige werking van oneindige kleine diertjes, welke men sterkoralen naamt. Koralen eilanden zijn doorgaans laag en plat.

Klimaat. — De evenaar loopt dwars door Oceanië. Men vindt er bijna overal een *tropisch klimaat*, die nochtans getemperd is door den invloed der zee.

Wateren. — De Oceanische eilanden bezitten geene noemenswaardige stroomen, men vindt er enkel kuststroomen. De Murray enkel, in Australië, heeft eene lengte van 2.700 Km. (Donau = 2 800 Km.). — Australië bevat daarbij eene zekere hoeveelheid zoutmeren.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — **Bevolking.** — 60 millioen inv., waaronder 47 mill. in de Nederlandsche-Indiën.

Menschen variëteiten; ethnische groepen; talen; godsdiensten. — De inboorlingen worden in 4 variëteiten verdeeld.

De *Australiaansche variëteit*, bewoont Australië, kenmerkt zich door zijne chokolade-bruine huid, en gekruld haar; de *Melanesische variëteit*, met eene bruinezwarde huid en gekroesd haar, bewoont Melanesië en Nieuw-Guinea; de *Polynesische variëteit*, met eene gele huid, in Polynesië; de *Indonesische variëteit*, met gele huid, op Sumatra en Borneo.

De ethnische groepen zijn: *Maleiërs*, *Papou's*, *Polynesiërs*, *Mikronesiërs*, *Melanesiërs* en *Australiërs*.

Ieder ethnische groep bezit zijne taal; elke Europeesche natië heeft zijne respectieve taal in zijne afzonderlijke koloniën medegebracht.

De godsdienst der inboorlingen is het *fétichisme*; het *islamisme* is vooral verspreid op de Nederlandsche-Indiën; het *Christianisme* heeft overal aanhangers.

Staatkundige verdeelingen. — Oceanië behoort gansch aan de Europeesche mogendheden, aan de Vereenigde-Staten en aan Japan.

1° *Nederlandsche-Indiën.* Het voornaamste koloniaal gebied is dat der Hollanders. Het telt 47 millioen inv. en omvat: de Soenda-eilanden (Sumatra, Java), Timor gedeeltelijk, en de kleine Soenda-eilanden (Flores); een groot deel van Borneo, Celebes en de Mollukken; eindelijk een deel van Nieuw-Guinea. Het juweel dezer eilanden is Java (4 maal België, 36 mill. inv.); daar

bevindt zich de hoofdst. Batavia. Surabaya is de volkrijkste en de handeldrijvende stad. De Nederlandsche-Indiën leveren veel koloniale waren: koffie, rijst, suiker, specerijen, kruidnagels, peper en kaneel, verder tabak, gom-elastiek, tin et petroleum.

2. *Australische republiek.* Met dezen naam beduidt men eene Engelsche kolonië die even zulke bestuurlijke zelfstandigheid bezit als de Zuidafrikaansche Unie en het Dominion van Canada. Zij omvat Australië en Tasmanië. Australië is een vasteland, groot als de 4/5 van Europa, massief van vorm even als Afrika en weinig bevolkt (geen 5 millioen inv. bijna alle Europeanen): het binnenland is eene woestijn. — Het bloeiendste deel er van is het Z.-O.; dank zij dat gedeelte, kan Australië een *landbouwtland* (graangewassen) dat aan veeteelt (meer dan 100 millioen schapen en ossen) doet, genoemd worden; het verzendt ook veel wol, is rijk aan *delfstoffen* (goud, zilver, koper en steenkool). — Australië is een op zich zelf staand, zonderling vasteland, welks voortbrengselen geheel en al van die der andere werelddeelen verschillen. — Zoo wordt alleen in Australië de kanguru gevonden en het vogelsbekdier en onder de planten de reusachtige eucalyptus wier bladeren in plaats van zich naar de zon plat open te leggen, op loodrechte wijze naar de zon gericht zijn.

Voornaamste steden. — Sydney en Melbourne (typussen van paddestoelsteden), Adelaide en Brisbane.

Nieuw-Zeeland. — Is nog eene Engelsche kolonië die bijna zelfstandig geworden is (1 mill. inv.), een *landbouwtland*, brengt haver en tarwe op, doet aan *veeteelt* en aan *mijnbouw* (rijk aan goud en steenkool). Hoofdstad: Wellington; Auckland is de voornaamste haven.

3. *De Philippijnen* (9 mill. inv.) behooren toe aan de Vereenigde-Staten. Het voornaamste dier eilanden is Luzon, waarop Manila de hoofdstad gelegen is. Het levert rijst, suikerriet, katoen en vooral tabak. — De *Sandwich* of *Hawai-eilanden* (hoofdst. Honolulu) behooren ook aan de Vereenigde-Staten en zijn gelegen op den zeeweg die leidt van de Vereenigde-Staten naar Azië en Australië.

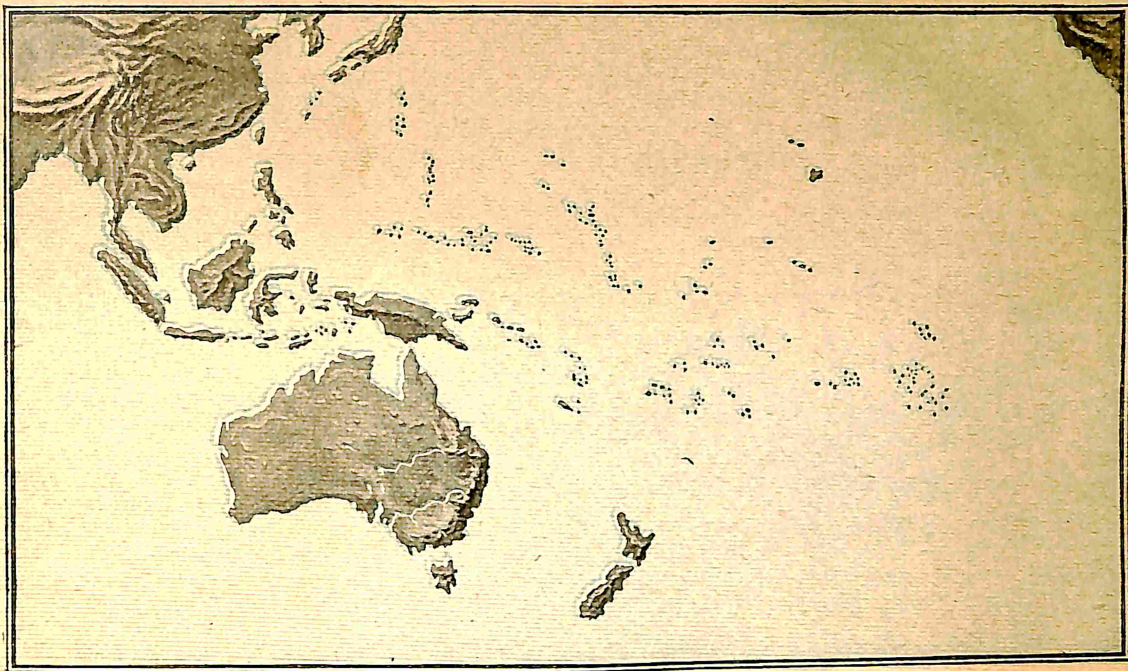
4. De voornaamste Fransche bezitting, *Nieuw-Kaledonië*, met Noumea, is een Fransch bannelingsoord; de *Taiti-* en de *Marquises-eilanden*.

5. *Portugal* behoudt nog heden een deel van het *Timor-eiland*.

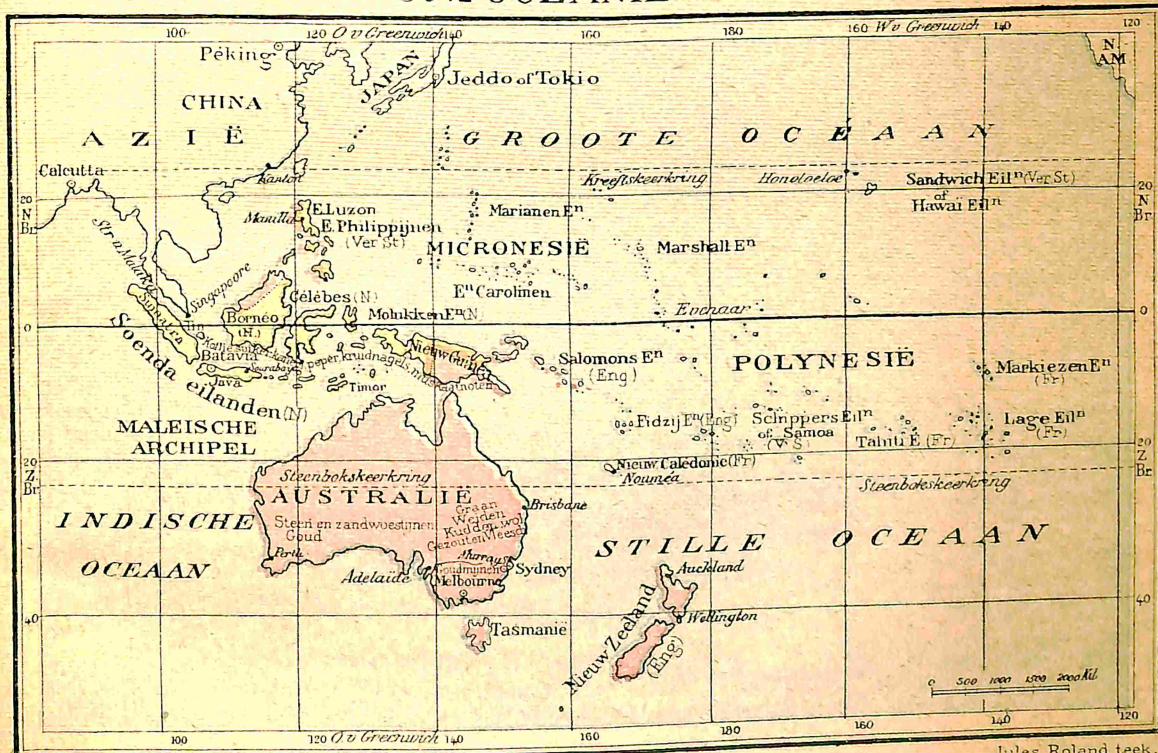
Duitschland bezat de *Marianen-* de *Karolinen-* en de *Marshall-eilanden*, die heden door Japan bestuurd worden. Het bezat nog, gezamenlijk met Holland en Engeland, een deel van *Nieuw-Guinea* en eenige nabijgelegen eilanden, welke Australië heden bestuurt, uitgenomen de Samoa-eilanden welke aan Nieuw-Zeeland geschenkt werden.

Economische aardrijkskunde. — Wat de planten en dieren aangant, is Australië een op zich zelf staand vastland, welks voortbrengselen geheel en al van die der andere werelddeelen verschillen. Nuttige en kostbare metalen vinden wij er.

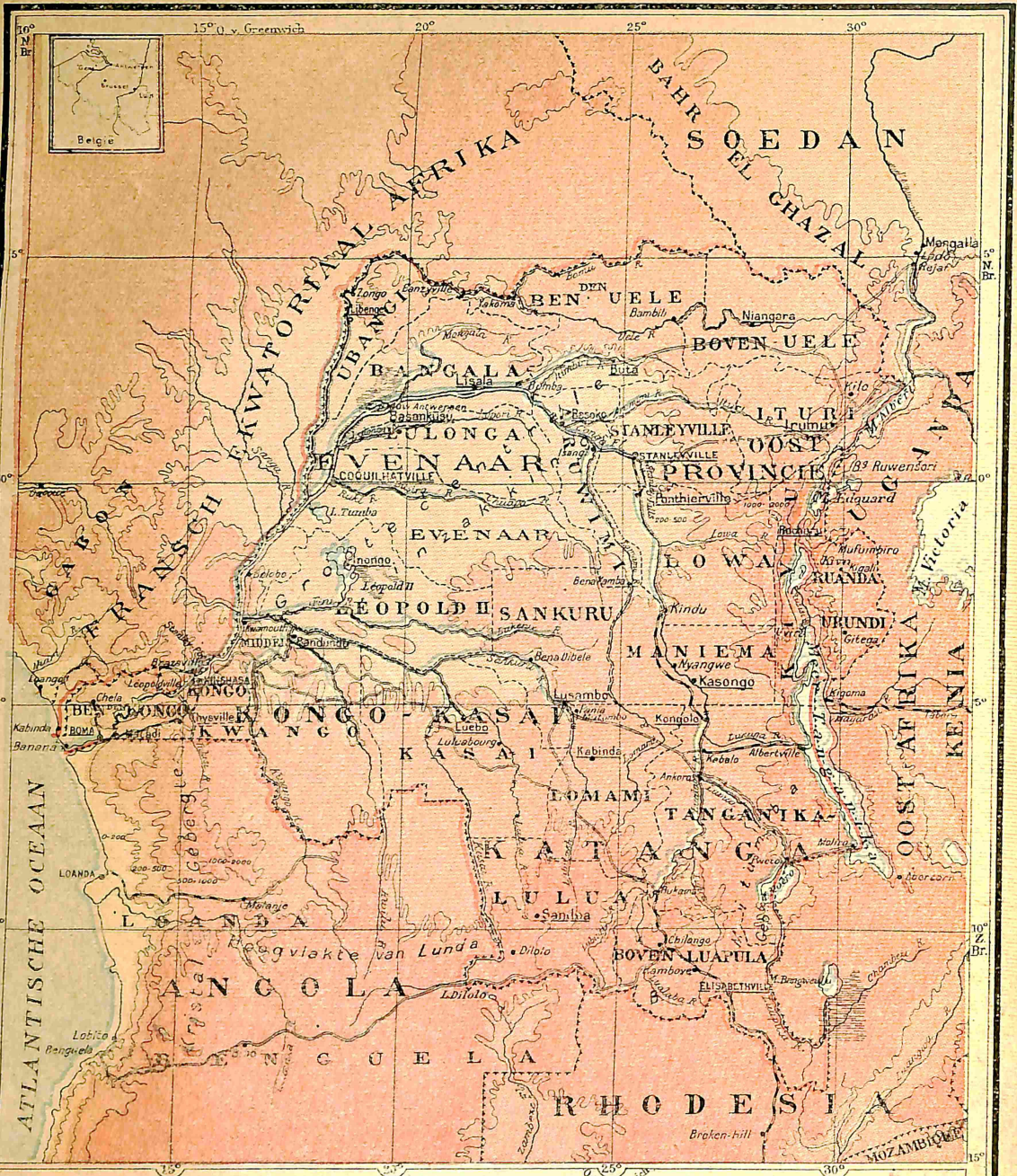
De *handel* van Australië met België is belangrijk. Hij bedraagt 250 millioen franken, waarvan meer dan 200 voor den invoer. De handel met Nederlandsch-Indië belooft 20 millioen franken.

39. OCEANIË

40. - BELGISCH KONGO

Verklaring

	Grenzen van koloniën		Meer, Moeras
	Grenzen van Belgisch Kongo		Volloide spoorwegen.
	Districtsgrenzen.		Spoorwegen in aanleg of in ontwerp
	Provinciehoofdplaats.		Streek van 0 tot 200 m. hoog
	Districthoofdplaats		id. 200 tot 500 m. id
	Voorname plaats.		id. 500 tot 1000 m. id
	Bevaarbaar water door stoomers bevaaren.		id. 1000 tot 2000 m. id
	Waterloopen, watervallen en stroomsnelten.		id. van meer dan 2000 m. hoog

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

BELGISCH KONGO.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging; oppervlakte. — Belgisch Kongo is *in het hart van Afrika* gelegen. Hij strekt zich uit langs beide zijden van den evenaar, en paalt aan de bezittingen van drie voorname Europeesche koloniale mogendheden: Frankrijk, Engeland en Portugal. Hij staat in betrekking met den Oceaan langs de Kongo monding en met eene kustlijn van enkel 40 Km. lengte.

Relief. — Het relief van Belgisch Kongo vertoont eene *midden indieping*, met een bergachtig *randgebergte* langs het W., dat de indieping scheidt van eene smalle kustvlakte; ten Oosten der indieping vertoont zich de *Wester wand* eener inzakkingslijn waarin de meren Kivu, Albert, Albert-Eduard en Tanganika gelegen zijn; ten N. bevindt zich eene *hoogvlakte* lijn waarop de Sanga, de bijrivieren van Ubangi-Bomu en deze van Schari en Bahr-el-Ghasal hunnen oorsprong nemen. Naar het Z. vertoont zich ook eene hoogvlakte die het bekken van den Kongo met dat der Sambesi scheidt.

Op topographisch gebied (zie. k. 40) onderscheiden wij vijf verscheidene streken: 1° de kleine uitgestrekte *kuststreek*; van den Oceaan tot aan de voeten van het Kristalgebergte; 2° het *Kristalgebergte* gedwarsd door den Kongo-stroom langs de watervallen van Livingstone; 3° de *grote midden-indieping*, in vorm van een spoelbak, wier diepste indeeling ingenomen is door het Leopold II meer, het Tumba-meer, en de Midden-Kongo-stroom; 4° de trapswijs naar het Oosten opgaande *westerwand der inzakkingslijn*; 5° de groote, van het N. naar het Z. gerichte *inzakkingslijn*, waarin de bovengenoemde meren zich vertoonen en langs wier hoorden zich vulkanische kraters vertoonen (*Mfumbiro*) en groote bergen opgeworpen zijn: *Ruvenzori* = 5120 m.).

Klimaat. — Belgisch Kongo die gansch in den *tropischen gordel* gelegen is, vertoont een standvastig warm klimaat met groote temperatuur verschillen vooral gedurende het droog seizoen, die zich in 't N. van den evenaar vertoont gedurende onzen Winter, en in 't Z. gedurende onzen Zomer, en die afwisselt met een regen seizoen dat zich voordoet in 't N. van den evenaar gedurende onze Zomer en in 't Zuiden van den evenaar, gedurende onze Winter.

Gedurende het regenseizoen, verwekt de vochtige warmte, koortsen, vooral in de laagst gelegene deelen der midden-indieping en langs de kuststreek. Op de randen der midden indieping integendeel, is het klimaat veel gezonder, en vooral in Katanga gunstiger geschikt tot het aanleggen eener Europeesche bevolking: Belgische huisgezinnen, in Katanga gevestigd beweren het klimaat aangenamer in Katanga dan in België.

Wateren. — De Kongo-stroom is een der grootste stroomen der aarde: hij heeft eene lengte van 4640 Km., en komt na den Amazonenstroom voor de uitgestrektheid van zijn bekken en de hoeveelheid water welke hij vervoert. Van zijnen oorsprong tot den Oceaan omschrijft hij eenen grooten boog en vertoont watervallen en stroom versnellingen telkens hij het trap-

vormig randgebergte, dat de indieping omringt, dwarsen moet.

Hij neemt zijnen oorsprong onder de naam van *Lubudi*, nabij de Kaomba-berg, op de scheidingslijn des Kongo- en Sambesibekken, in het Z. O. der kolonie; rechts ontvangt hij den *Lualaba*, die ook somtijds als oorsprong aanzien wordt des Kongo-strooms, en de wateren opneemt van gansch het Wester gedeelte van Katanga. De *Lubudi* besproeit verder Bukama, en vormt verscheidene meren, waarin de *Lufira* uitmondt, die het Ooster gedeelte van Katanga draineert. Bij Ankoro vloeit hij samen met den *Luvua*. Deze laatste, onder den naam van *Tschambesi*, loopt in het *Banguelo* meer, vloeit er uit onder den naam van *Luapula*, werpt zich in het *Moero-meer*, en vertoont zich verder onder den naam van *Luvua*, die zich bij Ankoro in den Kongo werpt. Verder naar 't N., ontvangt de Kongo den *Lukuga*, die uit het Tanganika-meer vloeit dat als voornamste bijrivier, den *Malagarazi* bezit; daarna dwarsht hij menige stroomversnellingen en watervallen, de *Hellepoorten* genoemd, die tusschen Kongolo en Kindu gelegen zijn.

Eens Kindu voorbij, wordt de *Lualaba Kongo* genaamd; de scheepsvaart wordt niet meer onderbroken tot aan Ponthierville, daarna vormt de Kongo onder den evenaar, wederom eene reeks versnellingen, de *Stanley-Falls* genoemd, tusschen Ponthierville en Stanleyville gelegen. Eens de Falls voorbij, aanschouwt men den Kongo, als de indieping binnenvloeiende, waarin hij, op eenen loop van 1450 km, geen enkel val meer vertoont, tot aan de stroomversnellingen van den Beneden-Kongo. Hij beschrijft aldus eenen uitgestrekten boog ten N van Kongo. Hij beschrijft aldus zijn grootste breedte bereikt, en zijne den evenaar, waar hij zijne grootste breedte bereikt, en zijne voornaamste bijrivieren ontvangt: te Isangi, de *Lomami* die uit Beneden-Katanga herkomstig is, en evenwijdig met den Kongo vloeit; te Basoko, de *Aruwini-tuari*; te Coquilhatville, de *Ruki*; verder rechts, den *Ubangi*, gevormd door den *Uele* en den *Bomu*, die het Noorden van onze kolonie en een deel van het Fransche de equatoriaal-Afrika draineeren; te Kwamouth, eindelijk, de *Kasaï*, die in Angola ontsprongen, met zijne menigvuldige bijrivieren (*Lulua*, *Sankuru*, *Fini*, *Kwango*) gansch het Z.-W. der kolonie van het overtollig water ontlast. Daarna breidt de Kongo zich merklijk uit, omvat menige eilanden in den *Stanley-Pool*, en bespoelt Kinshassa en Leopoldville in Belgisch-Kongo en Brazzaville in Fransch-Kongo. Van Stanley-Pool tot Matadi, heeft de stroom zich eene bedding uitgeknaagd, dwars door het Kristal-gebergte. Door het verschil der hardheid dier rotslagen zijn 32 watervallen ontstaan, de watervallen van *Livingstone* genoemd, waarachter Matadi zich vertoont, waar de monding breeder en breeder wordt en waarop Boma en Banana gelegen zijn.

HUMANISCHE AARDRIJKSKUNDE. — Bevolking. — Ongeveer 15 miljoen inwoners, waaronder enkel 5.300 Europeanen.

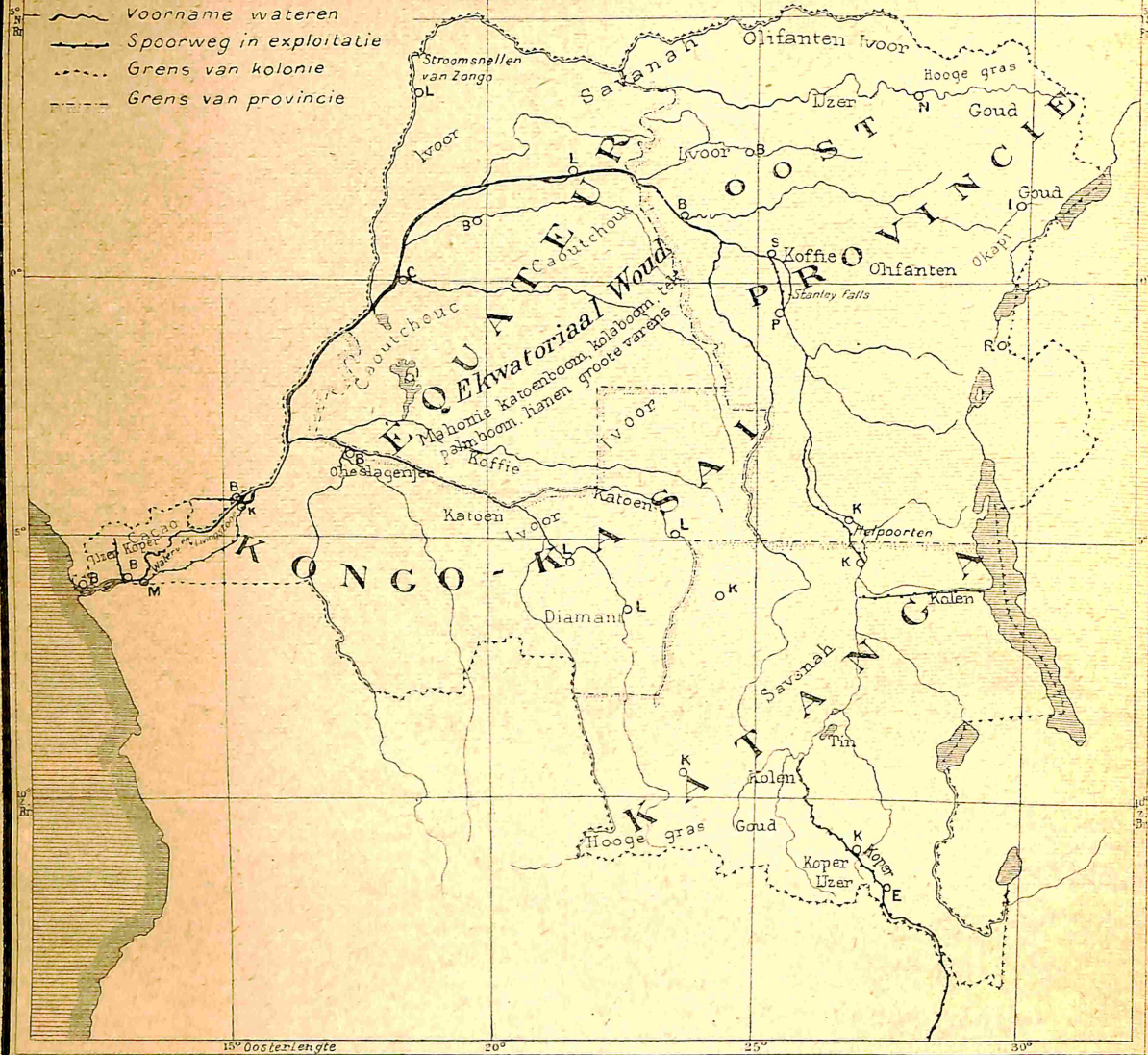
Menschen variëteiten; ethnische groepen; talen; godsdiensten. — De Kongoinboorlingen behooren bijna alle tot de *neger-varieteit*, gekenmerkt door een langwerpige hoofd, kroezelachtig haar, platte neus, donkerbruine huid en slanke gestalte; hier en daar namentlijk op den Aruwimi, treft men *duergen* aan, tot de *negrito variëteit* behoorende; zij hebben eene bruin-roode huid en zijn klein van gestalte. — Wij vinden er drie ethnische groepen: de groep der *duergen of pygmaeen*, de *groep der asande* in 't N. van den Uele; de *Bantu-groep*, de voornaamste en verdeeld in een groot getal volksstammen: Bangala, Ababua, Baluba, enz. — Men spreekt er *Bantu talen*. — Men oefent er het *fetichisme*. Talrijke missiën, zetten er ijverig de evangelisatie voort, en betrachten de zedelijke-zoowel als de landbouw- en beroepsvorming der negers.

STAATKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Het centraal bestuur van Belgisch Kongo zetelt te Brussel, het plaatselijk te Boma. Te Brussel wordt het uitgeoefend

BELGISCH KONGO

Verklaring

- o Voorname plaats
- ~ Voorname wateren
- Spoorweg in exploitatie
- - - Grens van kolonie
- - - Grens van provincie

door den koning, bijgestaan door de *minister van koloniën* in den *kolonialen Raad*; te Boma wordt het bestuur waargenomen door den *gouverneur-generaal*, met behulp van vier *onder-gouverneur-generaal*, en een *regeringsraad*.

De kolonië heeft als hoofdstad *Boma*; zij is verdeeld in vier provinciën; de provinciën zijn verdeeld in 22 distrikten (voor de namen en hoofdplaatsen dier provinciën, zie de kaarten); de distrikten zijn verdeeld in territorien, en deze laatste in opperhoofdschappen, die afzonderlijk aan hun hoofd hebben, *distrikts commissarissen, bestuurders der territorien en negeropperhoofden*. Bij deze 22 distrikten hoeven nog gevoegd te worden den *Uruanda* en den *Urundi*, die ten N.-O. van Tanganika gelegen zijn en wier bestuur aan België werd toevertrouwd.

Economische aardrijkskunde. — Leopold II, die, in 1885 de Kongo-Vrijstaat stichtte, om er, in 1908, eene Belgische kolonië van te maken, had vooral voor doel, aan het vaderland, een uitbreidingsgebied te verschaffen dat hem de grondstoffen zou opleveren, die voor zijnen handel en nijverheid noodwendig waren. Nu dat het zoo moeilijk geworden is, deze grondstoffen zich te verschaffen, daar ieder land zijne eigene grondstoffen bewerken wilt om er zelf profijt uit te trekken, zien wij welke dankbaarheid wij Leopold II verschuldigd zijn, die ons in het bezit heeft gesteld van allerhande grondstoffen uit het dieren- planten- en delfstoffenrijk, grondstoffen welke wij merkkelijk zouden kunnen vermeederen, konden wij er toe komen, de Belgische kolonisatie in Kongo verder uit te breiden.

Plantenvoortbrengselen. — Onder de voedingsplanten moeten vooral den *maniok* genoemd worden, daarna komen de *bananen*, de *maïs*, de *rijst*, de *sorgho* en de *patatenknollen*. De rijstbouw levert ongeveer 15 miljoen Kgr. voor den uitvoer. De Europeanen hebben er de *koffie*- en *cacaoplant* en menige *groenten* binnen gebracht. — De bijzonderste nijverheidsplanten zijn sommige *slingerplanten* waaruit de negers eene melksoort verkrijgen die stijfgeworden de elastieke-gom of *caoutchouc* uitmaakt. Sedert eenige jaren heeft men caoutchouc-boomen beginnen planten. Caoutchouc is het voornaamste uitvoerprodukt van Belgisch-Kongo: voor 17½ miljoen in 1916. Daarna komen de *palmnoten*, die de palmolie verschaffen (voor 3½ miljoen in 1916) en de *amandelnoten* (voor 13 mill.); *aardnoten* verschaffen eene eerste kwaliteit-olie; *katoenboomen*, *copalboomen*, *hennep*- en *tabakplanten*, *suikerriet*; eindelijk *timmerhout*, *verfhout* en *meubelhout* (apenbroodboom, bamboes, purperhoutboom, ebbenhout, mahoniehout, enz.) zijn vooral in het evenaar woud te vinden.

Dierenvoortbrengselen. — Men doet veel aan *veeteelt* in de hoog gelegen streken, vooral rond het Kivu-Meer in Urundi en Ruanda. Jammer dat op vele plaatsen het aankweken van hoornvee belemmerd is door de tegenwoordigheid der tse-tse-vlieg, wier beet doodelijk is voor de ossen. Men vindt gewoonlijk wat *geiten*, *schapen* en *varkens* in de negerdorpen waar ook nog wat *kippen* en *honden* rondloopen; maatregelen worden genomen ten einde overal in Kongo, runderen te kunnen kweken. — Het fauna is rijk aan wilde dieren.

Delfstoffen. — Gansch de midden indieping is bedekt op eene groote diepte met lagen zandsteen die tot het jonge vormingstijdperk behooren. Het randgebirge bestaat uit rotsen toebehoorende tot het oudere vormingstijdperk en juist in deze, zijn metaalertsen te vinden. *Katanga* is, op dat oogpunt genomen, gansch bevoordeeld, het vormt de *Mijnstreek* van Belgisch-Kongo. Daar vindt men meer dan 100 *kopermijnen*, en de werkhuizen der « Union-Minière, » opgericht bij de Lubumbashi, hebben er in 1916 voor 64 miljoen franken ontgonnen. Katanga levert daarbij nog *goud*, *ijzer*, *diamant*, *tin*, *platina* en *kwik*. — *IJzer*- en *kopererts* zijn ook in Majumbe, in het Kristalgebirge, te vinden. — Men heeft *steenkol* ontdekt ten Westen van het Tanganika meer, *nikkelerts* in het Kristalgebirge, *diamant* in het Kasai-gebied en goud op verschillende plaatsen van Opper-Ituri en Uele, namentlijk te Kilo en aan de Moto: voor 10 miljoen franken in 1916.

Nijverheid en handel. — De groote nijverheid begint in Kongo zich te ontwikkelen: in Katanga heeft men *smelterijen* opgericht, namentlijk *kopersmelterijen*; *oliefabrieken* bestaan reeds in het Kasai-gebied, en elders in de nabijheid der palmbosschen en plantages; de *bouwnijverheid* eindelijk ontwikkelt zich rondom de voornaamste centrums. — De handel bestaat vooral in 't uitvoeren van *metaalertsen*, namentlijk van *kopererts*; van *gom-elastiek*, van *ivoor*, van *palmnoten* en van *palmolie*. In 1916 voerde Belgisch-Kongo voor 129 miljoen franken uit en voor 67½ miljoen franken in. De handel van België met de Kongo bedraagt daaromtrent 65% van den invoer, en 85% van den uitvoer.

Economische uitrusting. — Deze bestaat uit: 15.000 Km. bevaarbare waterweg (Kongo-stroom en zijne bijrivieren); 3.400 Km. spoorweg; 10.000 Km. baan; 3.000 Km. telegraphische en telephonische lijnen; 15 draadlooze telegraphische stationen; eindelijk uit wel ingerichte havens: Boma, Banana, Matadi; en uitgewichtige handels- en nijverheids middelpunten.

Op de 15.000 Km. bevaarbare waterweg bevinden zich meer dan honderd stoomvaartuigen die dienen tot het vervoer van reizigers en handelswaren. Voor spoedige bestellingen bezit men een sneldienst waartoe men glijders-booten en watervliegtuigen gebruikt. — Vijf spoorwegen werden aangelegd ten einde de onbevaarbare deelen van den Kongo te vervangen: van Matadi tot Leopoldville (400 Km.); van Stanleyville tot Pont-Bukama tot Elisabethville (534 Km.) en het eindpunt der Kaap-Bukama tot Elisabethville (534 Km.) en het eindpunt der Kaap-Bukama tot Elisabethville (534 Km.). — Andere lijnen worden aangelegd of zijn ontworpen die vooral voor doel hebben den toegang tot Katanga te vergemakkelijken. — Automobielen en trekmachines worden langs de banen gebruikt.

De zeehavens zijn Banama, Boma en Matadi; de eerste ligt aan de monding van den stroom, de twee overige op 87 en 150 Km. van de zee verwijderd. Zij staan in verbinding met de voornaamste Europeesche havens. De Belgische Kongo zeevaartmaatschappij heeft eenen regelmatig dien dienst ingericht tusschen Antwerpen en Matadi (19 dagen).

ALGEMEENE BEGINSELEN VAN COSMOGRAPHIE

OF WERELDBESCHRIJVING.

Orienteering. — Is de kunst om de plaats waar men zich bevindt, te erkennen, het punt des waren *zonnengangs* en gevolglijk de overige hemelstreken te bepalen.

De orienteering geschiedt des daags door het waarnemen van den stand *der zon*; des nachts door middel van de *poolster*; en ten allen tijde kan men zich van het *kompas* bedienen.

1° Gedurende den dag, plaatst men een uurwerk horizontaal, derwijze dat de kleine wijzer naar de zon gericht is; het midden tusschen den kleinen wijzer en het cijfer XII van het kwadrant wijst het Zuiden aan.

2° Des nachts moet men de *noordster* vinden die het

Poolster.

Noorden aanwijst. Om deze te ontdekken, zoekt men het schitterende sterrenbeeld van den *Grooten Beer* welke bestaat uit 7 sterren waarvan 4 een vierhoek — 4 wagenwielen — en de drie andere eene licht gebroken lijn — disselboom des wagens — vormen; — men verlengt den afstand tusschen de twee achterste wagenwielen vijf maal in dezelfde richting, en men ontdekt eene buitengewone schitterende ster: het is de *Poolster*, welke de 7° is van een ander sterrenbeeld, de *Kleine Beer* welke op dezelfde wijze gevormd is als de *Grooten Beer*, maar in tegen overgestelde richting.

3° Het kompas bestaat in eene magneetnaald, die op eene stift draait. Zij richt zich voortdurend naar het Noorden, in onze streken ietswat afwijkende naar het Westen.

AANMERKING. — Deze drie aangegeven middelen kan men aanwenden in onze streken en in de gematigde streek van het Noorder halfrond. — De orienteering bij middel van den stand der zon en van het uurwerk, kan men elders ook aanwenden, maar men moet soms anders te werk gaan; in het zuidelijk halfrond bedient men zich bij de orienteering van eene andere ster daar men daartoe de *Poolster* niet kan waarnemen; het kompas kan overal aangewend worden, maar de afwijking der magneetnaald met de Noorder richting verschilt merkkelijk volgens de streken.

Breedte. — De *breedte* van eene plaats is de afstand van die plaats tot den evenaar. Men heeft *noorder-* en *zuidbreedte*.

Lengte. — De *lengte* van eene plaats is de afstand van die plaats tot den eersten middagcirkel van Greenwich. — Men onderscheidt *ooster-* en *westerlengte*.

Lengte en breedte worden in graden aangeduid. De graden verdeelen zich in minuten en deze in seconden. De breedtegraden worden op den middagcirkel, de lengtegraden op den evenaarcirkel en parallelcirkels berekend.

Bepaling van een punt op eene sfeer. — Breedte en lengte stellen ons is staat nauwkeurig de ligging van alle punten op den aardbol te bepalen.

Zoo men bij voorbeeld zegt, dat zekere stad op 48° N. B. en 15° O. L. ligt, bevindt zij zich op een punt van den breedtecirkel welke 48° ten N. van den evenaar is. Men heeft dus op dien breedtecirkel 15° ten O. van den eersten middagcirkel te tellen, om de juiste ligging der stad te vinden.

Oefening tot toepassing op de globe: de ligging der voornaamste punten der aarde bepalen.

Afstandsbepaling op eene sfeer. — Om den afstand tusschen twee punten te bepalen, neemt men een passer en men stelt de twee uiteinden er van op de punten; de opening van den passer wordt dan op den evenaar of op een middagcirkel gebracht, waarop men het getal graden leest. Daar 1 graad op den evenaar of middagcirkel gelijk is aan 111 km., moet men maar enkel het aantal graden vermenigvuldigen door 111, om den afstand in kilometers te bekomen tusschen de twee punten.

Kortste perspectieve afstandsbepaling tusschen twee punten op eene sfeer. — Deze kortste afstand is de kleinste der twee bogen van de groote cirkel die langs deze twee punten getrokken is.

Oefeningen op den aardbol zullen zeer nuttig zijn: langs waar loopt de kortste weg tusschen Brussel en Peking? tusschen Londen en San-Francisco? indien de twee punten op den zelfden meridiaan of middagcirkel gelegen zijn? op den zelfden parallelcirkel? op den evenaarcirkel? — En gevolgtrekkingen maken.

Bewegingen der aarde. — De aarde is aan twee bewegingen onderworpen: eene wenteling om hare as, en eene wenteling om de zon.

1° **Aswenteling.** — De aarde, vrij in de ruimte, wentelt zich in 24 uren om zich zelve: men kan deze beweging het best vergelijken met het ronddraaien van eenen tol. Deze wenteling geschiedt rond de aardas. Door deze aswenteling keert de aarde achtereenvolgens alle punten harer oppervlakte naar de zon toe: van daar de afwisseling van dag en nacht.

2° *Beweging der aarde om de zon.* — Terwijl de aarde zich om hare as wentelt beweegt zij zich tevens om de zon gelijk een tol zou doen, die om zich zelf draaiende eenen cirkel om een punt beschrijft.

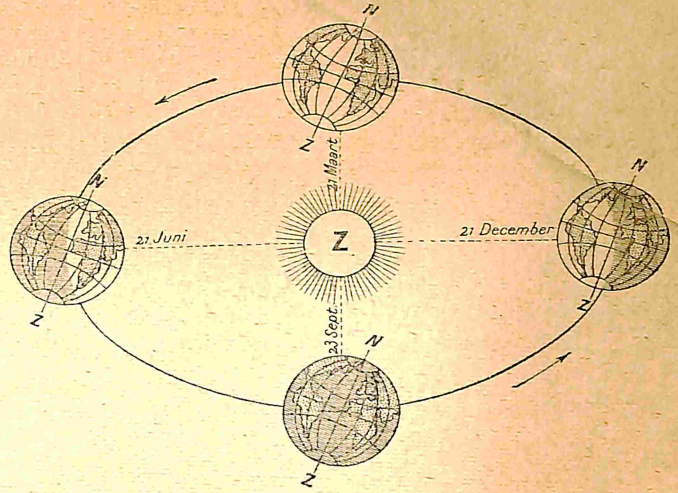
Deze beweging om de zon volbrengt de aarde in 365 dagen en bijna 6 uren, hetgeen een *jaar* uitmaakt. In deze beweging blijft de aardas altijd parallel met zich zelve. Deze helling der aardas veroorzaakt de *afwisseling der jaargetijden* en het *verschil in lengte der dagen en nachten*.

Den 21^e Maart bevindt de aarde zich in den hiernevens afgebeelden stand, de zonnestralen vallen dan loodrecht op den evenaar, en dag en nacht zijn overal op de aarde even lang. Dat is de *lente-nacht-evening* (*nacht-evening* gelijke nachten).

Den 21^e Juni vallen de zonnestralen loodrecht op den kreeftskeerkring : het is voor ons de *zomersonnestand*, en de tijd der lange dagen, terwijl de bewoners van het zuidelijk halfrond dan winter hebben.

Den 23^e September heeft de aarde eenen dergelij-

dit halfrond hebben dan zomer terwijl het voor ons de *winter-zonnestand* en de tijd der lange nachten is.

De jaargetijden.

Schijngestalten der maan. — Op hare beweging om de zon, is de aarde vergezeld van eenen wachter (satelliet), de *maan*. Dit hemellichaam is ongeveer 50 maal kleiner dan de aarde en evenals deze ondoorschijnend. Het ontvangt zijn licht van de zon.

De maan volbrengt in $29 \frac{1}{2}$ dag eene wenteling om de aarde. Gedurende dien tijd neemt zij voor ons oog verschillende vormen aan, die men de *schijngestalten der maan* noemt.

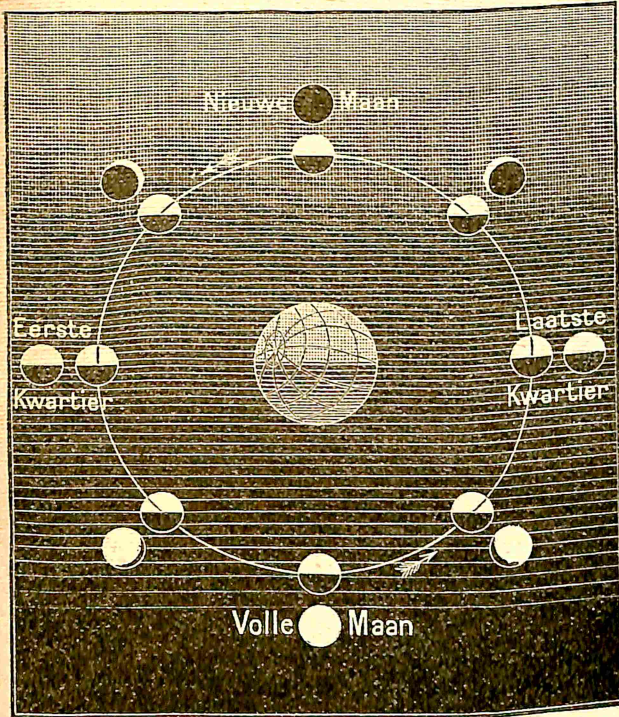
Veronderstellen wij eerst, dat de maan zich tusschen de aarde en de zon bevindt : deze verlicht dan de van ons afgeevende zijde, terwijl de andere helft duister blijft. Wij kunnen dus de maan niet zien : deze gestalte heet de *nieuwe maan*. Na verloop van eenige dagen wordt een gedeelte der verlichte oppervlakte zichtbaar : het neemt den vorm aan van eene smalle sikkel, waarvan de horens naar het Oosten gericht zijn. Den zevenden dag is de sikkel een verlichte halve cirkel geworden : het is het *eerste kwartier*.

Dit verlichte gedeelte neemt nog toe en den 15^{den} dag vertoont de maan ons hare geheele verlichte oppervlakte, in den vorm van eene schijf : het is *volle maan*.

Daarna schijnt de maan in onze oogen *af te nemen*. Den 22sten dag vertoont zij zich als eenen verlichten halven cirkel, waarvan de horens naar het Westen gekeerd zijn : het is het *laatste kwartier*.

Langzamerhand verandert de halve cirkel in eene sikkel : deze wordt steeds smaller, en is den 29sten dag geheel verdwenen. Het is weder *nieuwe maan*, waarop de andere schijngestalten volgen.

Van de maan zien wij altijd hetzelfde halfrond, omdat de tijd welke zij vandoen heeft om hare beweging om de zon te beschrijven dezelfde is, als die welke zij noodig heeft om de wenteling om haar as te maken.

Schijngestalten der maan.

ken stand als op 21^e Maart : het is de *herfst-nacht-evening*.

Den 21^e December eindelijk vallen de zonnestralen loodrecht op den steenbokskeerkring : de bewoners van

Verduisteringen. — Daar de aarde en de maan ondoorschijnende bollen zijn, houden zij aan hunne oppervlakte de zonnestralen tegen: er vormen zich dus aan den kant van hunne niet verlichte helft min of meer groote schaduwkegels. Wanneer nu de drie hemellichamen zich in dezelfde richting bevinden, valt de schaduw der aarde op de maan of omgekeerd, en er heeft eene *verduistering* plaats.

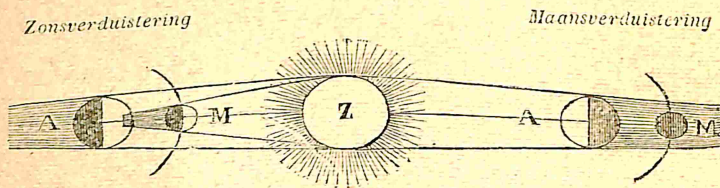
Men onderscheidt *zons-* en *maansverduisteringen*.

Zonsverduisteringen. — De zonsverduisteringen hebben plaats, wanneer de maan tusschen de zon en de aarde staande, ons het zonnelicht geheel of gedeeltelijk ontrooft. Volgens het gedeelte der zon, dat voor ons onzichtbaar blijft, is de verduistering *volledig, gedeeltelijk* of *ringvormig*.

Dwaalsterren of planeten. — De aarde is niet de eenige hemelbol, die zich om de zon beweegt. Verscheidene andere, sommige kleiner, andere grooter dan onze aarde, wentelen zich om de gemeenschappelijke licht- en warmtebron. Men noemt ze dwaalsterren of planeten. Deze zijn: *Mercurius, Venus, Aarde, Mars, Jupiter, Saturnus, Uranus* en *Neptenus*.

Staarsterren of kometen. — *Staarsterren* bestaan uit eene *kern*, schitterend zooals eene ster, eenen minder schitterenden *krans*, die de kern ongeeft (ook het *haar* der komeet genaamd), en eindelijk eenen langen lichtenden *sleep*, welke de *staart* van de komeet uitmaakt.

De staart der staarsterren bestaat uit eene zeer fijne gasachtige stof: men ziet zelfs de sterren dwars door

De verduisteringen.

2° Maansverduisteringen. — Deze hebben plaats wanneer de aarde juist tusschen de zon en de maan staat. De schaduw der aarde valt op de maan, die dan geheel of gedeeltelijk voor ons onzichtbaar wordt: er zijn dus *volledige* of *gedeeltelijke* maansverduisteringen.

Daar de verduisteringen na verloop van 18 jaren en 10 dagen in dezelfde orde terugkeeren, kan men gemakkelijk lang vooruit het juiste oogenblik aangeven waarop er eene verduistering moet plaats grijpen.

dien staart heen. Hij vertoont zich altijd aan de van de zon afgekeerde zijde, en neemt in lengte en glans toe, naarmate de komeet de zon nadert.

Het meerendeel der staarsterren komen op *geregelde* tijden weder; zij vertoonen zich zeer schitterend in de nabijheid der zon, daarna verwijderen zij zich op onberekembare afstanden van dat hemellichaam, om na verloop van een zeker aantal jaren op nieuw te verschijnen.

VOORSTELLINGEN DER AARDE.

De *wereldbol* is de *eenigste juiste* voorstelling der aarde: de voorgestelde oppervlakten geven de ware evenredige oppervlakten terug, en de hoeken welke middagcirkels en parallelcirkels onderling maken, ondergaan geene misvormdheid.

De *wereldkaart* stelt op een vlak de aardoppervlakte voor, verdeeld in twee nevenschikte halfronden die door een groote cirkel bepaald zijn (zie kaart f).

Is de groote cirkel een middagcirkel, dan hebben wij een *Wester- en Oosterhalfrond*. Is die middagcirkel 20° W.-L. van Greenwich gelegen, dan bevat het Oosterhalfrond het oude vasteland en Australië, het Westerhalfrond de nieuwe wereld. Is de groote cirkel de evenaar cirkel, dan bevat het eene halfrond de Noordpool juist in zijn midden, het andere de Zuidpool; het eerste wordt dan het *Noorderhalfrond*, het tweede het *Zuiderhalfrond* genoemd. — Is de groote cirkel deze die langs de Westerkust van het eiland Formosa en het Noorden van Paraguay loopt, dan hebben wij een halfrond der *vastelanden*, en een halfrond der *zeeën*.

De *planisfeer* stelt op een vlak de aardoppervlakte voor in een rechthoek.

Op eene planisfeer vormen de polen geene punten maar rechte lijnen; de middagcirkels zijn verticale-, de parallelcirkels horizontale lijnen.

De *planiglobe* is eene kaart waarop de aarde wordt teruggegeven in den vorm van eene ellips (zie kaart 2-3).

De planiglobe is eene juistere voorstelling dan de planisfeer, omdat al de landen hunne juiste evenredige oppervlakte behouden.

Eene *aardrijkskundige kaart* is de voorstelling van een gedeelte der aardoppervlakte, dat min of meer groot is, en geteekend wordt in eene schets gevormd door meridianen en parallelen.

Een plan is eene omstandige kaart van een dorp of van een klein gedeelte der aardoppervlakte.

De *schaal der kaart* is eene in gelijke deelen verdeelde lijn, de waarde op de kaart aanduidende van eene lengte op het terrein genomen.

Als spijzen gebruikt de mensch vooral **TARWE of RIJST en AARDAPPELEN.**

TARWE.
Wereldopbrengst :
100 millioen ton

 Duitschland 4	 Argentina 4,5	 Italië 5	 Oost.-Hong. 6,5
 Ver.-Staten 20	 Rusland 16	 Frankrijk 10	 Eng. Indië 8

AARDAPPELEN.
Wereldopbr. :
140 millioen ton.

 Gr. Britt. 6	 Ver.-Stat. 8	 Frankr. 14
 Duitschland 48	 Rusland 29	 Oostenr.-Hong. 21

RIJST.
Wereldopbrengst :
80 millioen ton

 Achter-Indië 2	 Java 3
 Engelsch Indië 27	 China 24
 Japan 10	

(1910) Bij het bereiden der spijzen bedient men zich vooral van **ZOUT en SUIKER.**

ZOUT.
Wereldopbrengst :
18 millioen ton

 Oostenr. Spanje 0,5 ek	 Frankrijk 1,1	 Eng. Indië 1,4	 China 1,7	 Duitschland 1,8
 Ver.-Staten 3,4	 Gr.-Brittan. 2	 Rusland 1,9		

SUIKERBETEN.
Wereldopbr. : **7 mill. 800 duizend ton**

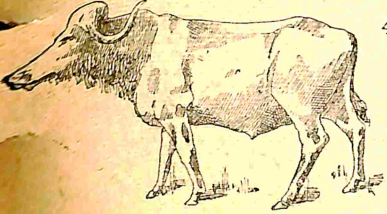
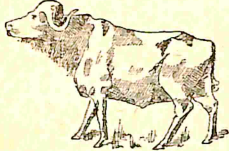

 Nederland 0,2	 België 0,3	 Ver.-St. 0,5
 Duitschland 2,4	 Oostenrijk 1,5	 Rusland 1,4
 Frankrijk 1	 Java 1	 Cuba 1,25
		 Eng. Indië 2,25

RIETSUIKER.
Wereldopbrengst :
7 millioen 400 duizend ton

 Peru 0,15	 Porto-Rico 0,18	 Australië 0,2	 Brazil 0,35	 Hawai 0,35
---	--	--	--	---

(1910) Vooral **OSSEN en SCHAPEN** dienen als slaachtvee.

HOORNDIEREN (Ossen en Buffels).
Totaal :
420 millioen koppen

 Engelsch Indië 97	 Vereenigde Staten 67
 Rusland 34	 Argentinië 29
 Duitschland 20	 Oostenr.-H. 17
 Frankrijk 14	 Gr.-Brit. 12
 Brazilië 17	

(De cijfers geven de millioenen koppen aan.)

SCHAPEN.
Totaal :
550 millioen koppen

 Rusland 45	 Ver. St. 50	 Argentinië 67	 Australië 97
 Frankr. 18	 Uruguay 19	 Nieuw Zeel. 20	 Az. Turkije 27,5
 Gr.-Brit. 29	 Az. Rusland 34		

(De cijfers geven de millioenen koppen aan.)

Collection J. ROLAND et E. DUCHESNE :
Editions nouvelles par **Joseph HALKIN**, professeur à l'Université de Liège.

GÉOGRAPHIE.

Cours de Géographie à l'usage de l'enseignement primaire :

- Atlas-manuel du 2e degré. — 16 cartes et texte en regard
- Atlas-manuel (3e degré), 40 cartes et texte en regard
- Le même Atlas, sans le texte.
- Étude spéciale des régions naturelles de la Belgique
- Géographie illustrée (3e degré); nombreuses figures
- Atlas illustré ou Géographie en images : cartes, vignettes, texte
- Atlas des provinces et Cartographies (Nos 1 à 7) (Voir Catalogue).

Cours de Géographie à l'usage des écoles moyennes et des classes inférieures des athénées et des collèges.

- CLASSE DE 7e : Grande Promenade géographique ou Tour du monde en 40 leçons.
- 1re PARTIE pour les classes de 6e athénées et 1re écoles moyennes.
- 2e PARTIE pour les classes de 5e athénées et 2e écoles moyennes : Les parties du monde.
- 3e PARTIE pour les classes de 4e athénées et 3e écoles moyennes : Belgique et éléments de géographie générale et de cosmographie.

Cours de Géographie à l'usage des écoles normales et des classes supérieures des athénées et collèges.

- Tome premier : Géographie générale et éléments de cosmographie.
- Tome deuxième : Géographie de la Belgique et du Congo belge (en préparation).
- Tome troisième : Les cinq parties du monde (en préparation).
- Atlas général de géographie physique et politique : en préparation.

HISTOIRE.

Cours d'Histoire à l'usage de l'enseignement primaire.

- Manuel d'Histoire pour le degré moyen, programme du 1er mai 1897
- Atlas-manuel d'Histoire (degré moyen) : cartes, texte, vignettes
- Atlas-manuel illustré d'Histoire de Belgique (degré supérieur) : cartes, texte, vignettes
- Le même avec supplément Histoire de Liège
- Histoire de la Principauté de Liège.
- Atlas et résumés d'Histoire : 28 cartes et résumés en regard
- Le même Atlas, sans résumés

Cours d'Histoire à l'usage des écoles moyennes.

- 1re ANNÉE : Histoire universelle jusqu'aux Croisades.
- 2e ANNÉE : Histoire universelle après les Croisades
- 3e ANNÉE : Histoire de Belgique
- Atlas d'Histoire des Écoles moyennes

Cours d'Histoire à l'usage des athénées et collèges.

- 1er COURS : Aperçu général de l'Histoire universelle
- 2e COURS : Histoire universelle
- Histoire de Belgique
 - Atlas
 - avec tableaux { 1re PARTIE : Histoire universelle jusqu'aux Croisades
 - { 2e PARTIE : Histoire universelle après les Croisades
 - résumés { 3e PARTIE : Histoire de Belgique
- Les trois parties réunies

MATÉRIEL DIDACTIQUE (Géog

- Collection de 43 cartes murales de Géographie, 1 m. 30 × 1 m.
- L'Expansion belge hors d'Europe : Planisphère : 2 m. × 1 m.
- La colonie belge du Congo, carte murale de 2 m. × 1 m. 30
- Collection de 17 cartes murales historiques, 1 m. 30 × 1 m.
- Collection de 73 tableaux historiques, 63 × 84 cm.

Ulg - U.D. GEOGRAPHIE

170300255

Les mêmes ouvrages EN FLAMAND coûtent les mêmes prix.